

श्रीवेदव्यासाय नमः। श्रीगुरुभ्यो नमः। हृदिः ॐ। लक्ष्मी नारायणौ वैदे व्यासप्रध्वज्यादिकानां गुणान्मूलदिपरमानुबंदे विद्यागुणं स्तथा ॥१॥ एतन्नादि
 नरसिंहार्पणं शिष्यः शोषामिधो बुधः। प्रवक्ति मध्वविजयं मंदोद्य कृतये स्फुटं ॥२॥ अथ यस्य परा जति र्यथोदे वेतथागुरो तस्यैते वक्षिता ह्यर्थः प्रकाश्यं
 ते महात्मन इह तेः। हरिजतिवत्तु गुरुभक्तेरपि पुरुषार्थसाधनत्वेन संपाद्यन्नातृवायेऽथ महागुरुत्वं नूतनमत्तयुसादनार्थं वाच्यतारभूतं हनुमद्दी
 मप्रध्वानामाहास्यप्रतिपादकं प्राविष्टिस्ततया धिब सन्निहितं काव्यमारभमाणाः श्रीमन्नारायणोपेक्षिता यर्थः। विष्टचारपरंपराप्राप्ते निर्विघ्नेन परि
 समाप्यादिप्रयोजनहेतुं स्वष्टदेवताप्रणामविधाय सज्जनक्षिक्षार्थमादौ निबध्नाति। कांतायेति। कांताय। मनोहराय। कांत्य कमनं नम्यं कमनीयं म
 नोहरमिति यनं जयः। कल्याणगुणैकधात्वेन कल्याणाः मंगलरूपाः। कल्याणमंगलं शुभमिह मरः। गुणाः। ज्ञानानंदारयः। कल्याणाश्च ते गुणा
 अत्र गुणाश्च कल्याणगुणैकधात्वेन कल्याणाः मंगलरूपाः। कल्याणमंगलं शुभमिह मरः। गुणाः। अत्र कल्याणगुणाः तेषामेकं मुख्यधाम जायते
 यद्वा कल्याणगुणा एव एककेवलं धाम देहो यस्य सप्तथोक्तं तस्मै एके मुख्ये च केवलं इह मरः। धाम देहे गृहे रश्माविति विश्वः। नवपुनः प्रतिमप
 नाय। नवः नूतनः। नवीनो नूतनो नव इह मरः। उद्यनिति यावत्। नवश्चात्सौ धुनाय अथ सूर्यश्च तस्य प्रतिमा सदृशी प्रभादीपियस्य सत्तथोक्तः तस्मै
 अखिलकारणाय। अखिलस्य समस्तजगतः निमित्तकारणाय। श्रीप्राणनाथाय। श्रीलक्ष्मीः। कमला। श्रीहरिप्रिये मरः। प्राणः मुख्यवायुः तयो
 न्धाय स्वाभिनेयश्च। श्रियः लक्ष्म्याः प्राणनाथाय वल्लभाय नारायणाय विष्णवे नमः। नमस्व। रोमीयन्वयः। उवाच। करणोद्भूतो लोहपरस्मैपदं।
 करोमि कुर्वः कुर्मइति नृप। वृत्तु उपजाति स्यादिदं वच्चायदितौ जगौ गः। उपेदे वच्चा जतजस्तथा गौ इति इदं वच्चापेदे वच्चा। योरस्मिन् नृत्तौ के
 समावेशादनंतरादीरिते लक्ष्मभाजौ पादौ यदिय उपजाति। उपजाति इति तत्त्वस्य पादस्मिन् सर्गप्राय उपजातिवृत्तं ॥१॥ इदानीं वेदश्रीधृगो एके
 तपप्रणामति तस्मै श्रीकृष्णाय श्रीवेदव्यासाय नमः इह न्वयः। वाच्यव न्मेव के वृष्ट्या भवे वृष्ट्यो जुनेठ्यौ ॥ व्यासको किल यो ध्वीक्षे वृष्ट्या मा
 शिचलो ह्येदिरिति विश्वः कथं भूताय। नीरदनीलभासे। नीरदं जलं नीरदीरां बुधं वरमिह मरः। तनुदानीति नीरदो मेघः नारदवत् नीलाश्व
 माभादीपियस्य सः नीरदनीलभाः तस्माभाद्यु निरीहय इह मरः पुनः कथं भूताय वृष्ट्याय। वृष्ट्या रमया प्रियाय। वृष्ट्यायाः द्रौपद्याः।

कृष्ण। त्रुष्टोपदीनीलाहारः करसुदृश्यतेति विश्वः। रमणाः भक्तारिः घर्मादयः योऽपुत्राः तेषां प्रियाय प्रीतिविषयाय तस्मै स्यात्प्रलितयेन वेदव्या
सेनया लिते सै रसितं नित्यं आनादि नित्यं अपौरुषेयमिति यावत् गोबुलं वाच्यं कुलं समूहः वेदइति यावत् अनाबुले यथा स वरहितं नित्यं अना
दि नित्यं अपौरुषेयमिति यावत् गोबुलं विलम्बा आविलः कलुषः न भवतीत्यना विलः विलुषेन च आविल इत्यमरः। स्वयं इति यावत् आत्मस्व
पेयस्य तत्तयोक्तं। तादृशं सत्तुल्लास। शुकुमे। तस्मै कृष्णायैति संबधः। लसन्ति सप्त तानिदं परस्मैपदं। ललास। न स तुः ले स तुः इति रूपं॥

श्रीवेदव्यासाय नमः॥ कीर्ताय कल्याणगुणैकधान्मेन वधुना धाप्रतिभप्रभाय॥ नारायणारिवल नारणाय श्रीप्राप्ताना
धायनमस्तु रोमि॥१॥ अनाकुलं गोबुलमुल्लेखस्य स्यात्प्रलितं नित्यं मना विलम्बा। तस्मै नमो नीरदनीलभासे कृष्णाय कृ
ष्णारमणप्रियाय॥२॥

ये

कृष्णमक्षे तु तस्मै कृष्णाय सुदेवपुत्राय नमः इति याजना। कथं भूताय नीरदनीलभासे कृष्णाय कृष्णारमणप्रियायैति इदं विशेषणद्वयं पूर्ववद्व्या
रयेयं। तस्मै कस्मै स्यात्प्रलितं नित्यं कृष्णेन पालितं रसितं गोबुलं वाच्यं नानाबुलं समूहः यूपं गोर्नामि कृष्णने चंद्रे वा। नूद्ये नुबुद्धि यामिति रत्न
मान्ना। गोबुलं नंदादिगाया वा सख्या नं च। नित्यमनुस्मं। नित्यं न वरता। तस्मै मय्यथा श्रद्धां भवत्समरः। नाशरहितमिति यर्थः। अना विलं। निमलं
आत्मस्वभावा बोयस्य तत्तयोक्तं सत्तुल्लासवमौ॥२॥ इदानीं मध्वचार्यकीर्तिवर्णनेन स्वस्य निर्मलज्ञानं प्रार्थयते। अपि च मध्वस्यानेदं ती
र्थस्य मध्वानंदतीर्थस्यादिमुक्तं। कीर्तिवर्णनः। अस्माकं विशदां निर्मलां दर्शना नदृष्टिं। इति ज्ञानं सोतरे त्रिष्वियमरः। दिश्यात्। दिशतु। दिश
अतिसर्जन इत्युक्तं। आशीर्त्तुः परस्मैपदं दिश्यात्। दिश्यात्। दिश्यात्। कथं भूता कीर्तिः। दिनेनाद्यदीपिदिननायस्य दिनानां दिवसानां नाय

अधियः सूर्यः। दिनानामधियः सूर्य इति वचनतूतस्य दीप्तिप्रभां जयंतीति रश्मिर्बती तदपेक्षया अतिशयमिति यावत् अतिशयमेवोपपादयति।
त्रिलोक्य इति। त्रिलोक्याः त्रयाणां लोकानां भुवनानां समाहार इति त्रिलोक्येति तस्याः इयं पंचमी विभक्तिः बहिरपि उल्लेखं प्रकाशमाना। मुहुः पुनः
अंतरं अंतर्विद्यमानं तमः अज्ञानं हरति। दिननायदीप्तिस्तु त्रिलोक्याः बहिरपि भवते। किंतु त्रिलोक्यांतराष्ट्रानां अर्थे तदंशमोहरति। किंतु बाह्यमेव
तमः अंधकारपरिहरति अतः मध्वकीर्तिर्दिननायदीप्तिस्तथा अतिशयि न त्वमिति भावः। अज्ञानां स्वपि न प्रपामति तम इति अहं तान् गुणान्
पित्रून् गुरुनिषिकादि करेपि त्रयो सुरयं त्रिपि इति विश्वः। त्रिविक्रमाय नू त्रिविक्रमार्थ्या अत आर्या अर्थे उक्ता अतान् अगता इति धाते मुह

श्रीराम
॥२॥

अपि त्रिलोक्यबहिरपि संतीतमोहरंती मुहुरंतं च। दिव्यादृशो नो विशदं जयंती मध्वस्य कीर्तिर्दिननायदीप्तिं। तमेनु
दातंदमबाह्यलोकस्तत्प्रदीपाकृतिगोमयान। यदास्यसीतां शुभवागुनूस्तानू निविक्रमार्थं प्रपामामि वयनि। ॥१॥ ॥२॥ ॥३॥

श्रीराम
॥२॥

लोप्यादिकं न रिप्यप्रसये आर्य इति नृपे ततश्च गत्यर्थानां ज्ञानार्थं च। आर्यपेडिता इति आख्याता प्रपामामि प्रकर्षेण मत्प्राप्तये न न
म। मिनमस्वारोमि। यामे प्रवृत्ते वा वेद्ये स तोल्लु परस्मैपदं नमामि नमावः नमामः। अर्थं भूतानुगुनू च यानुव्रतमान्। लोकजनः लोक
स्तु भुवने जने सुमरः तमेनुदातम अज्ञानं नुदति नाशयतीति तमेनुदाते नायदास्यसीतां शुभवा एषां श्रीगुरुभ्यो नमः ॥२॥ ॥३॥

सर्वद्रूपैरपि सर्वरुद्रश्चंद्रश्चंद्रः रत्नीपनिश्च सर्वद्रोपूर्वी आदीयेषां नेतयोक्तः तैः सुदैरिति शेषः मंत्रवर्णैः विद्वर्णैः बलिध्यातृपुष्पादिदत्तं
 भूषन्नयोधिबभूषुनामन्तोर्तां सुतेकीर्तिमध्वन्महिताचिच्छोः पदेष्वरमेमध्वस्तः विद्वानुमध्व उल्लारद्वो कनिसाद्यैरियर्थः अनुवर्णनीयां अ
 नुवर्णयितुं योग्यातां अवतारलीलां वक्तुं कामं वक्तुं वर्णयितुं कामोदघातस्य सतथोक्तः इधामने भवैकामाविति अमरः मंदबुधो मंदअन्मवि
 षयेष्वाति यावत् बुद्धिर्मजिर्गस्य सतथोक्तस्तस्मिन् अतएव ससिप्रवाक्ये संक्षिप्तं निरुद्धं पीडाशीलानां तियावत् वाक्या निपदसमूह नूपायि य
 स्य सतथोक्तः तस्मिन्मयि गुणां कृपां क्रियासुः कुर्वन्तु कृत्वा कृत्वा इत्यस्माद्वातोः कर्मणि आशीर्त्विङ् परस्मैपदं क्रियात् क्रियास्ता क्रियासु
 इति बहुवाक्यैर्वर्णनीयां नायोरवतारलीलां अल्पवाक्यैश्च कथयति महं तो न कुर्यादिति भावः इदं वज्रावृत्तं लक्षणं तु प्रथमं श्लोकं उक्तं आशयेन
 मुख्यवायुना उच्चावचाः उच्चाः पर्वतो ह्यस्याद्याः उच्चाश्च अवचाति द्वंद्वः अनेकप्रकारा इति यावत् उच्चावचनैकभेदमिह मरः समवेष्टाः

श्रीराम
 १३१

तामंत्रवर्णैरनुवर्णनीयां सर्वद्रूपैरपि वक्तुं कामं संक्षिप्तं वाक्यैर्मयि मंदबुधो संतो गुणाद्याः करुणां क्रियासुः ॥१॥
 उच्चावचा येन समस्तयेष्टाः किं तत्र सिद्धं च तत्तन्निवेद्यं विंशतमं श्लोकं स्वामिणीनां मनोविशुद्धौ चरितानुवादः ॥७॥ आद्या

श्रीराम
 १३१

समस्तव्यापाराः सर्वप्राणिनां स्युरिति शेषः सर्वेषां देहेन्द्रियादिनियामकतया सर्वांस्तत्तिनयेन वायुना सर्वव्यापराः यत्प्रेरणाया भवंति तत्र
 एवं सर्वप्रवर्तकवायुचरित्रेषु मध्ये विंचरितं वामं विचित्रं आश्चर्यमिति निवेद्यं निवेदयितुं वर्णयितुं शक्यं तत्कृतानां सर्वेषामपि चरितानां वि
 त्तादूदं विचित्रमिति विशेषतो वर्णयितुं न शक्यमिति भावः तस्मिन् वर्णनीयं किमिह शक्यं किंचित्ति तत्तत्स्योत्तरमाह उत्तमेति उत्तमं श्लोकं वि
 रवामणीनां उत्तमः पुण्यवरः श्लोकः मन्त्राः येषां ते उत्तमः श्लोकः तपयेय शसिः श्लोक इत्यमरः तेषां विरवामण्यश्च उच्चमयायः विरोरत्नभूता इत्यर्थः उ
 त्तमा इति यावत् तेषां चरितानुवादः चरितानां चरित्राणामनुवादः अनुवर्णनीयं मनोविशुद्धौ मनसाः हृदयस्य विशुद्धौ चार्थं चतुर्थीनां गदेषादिदोषरहि
 तं तार्थं स्यात् अतो वर्णनीयमिति न

म. ११

६२०

त्रिविक्रमपंडितचर्याणां आस्थेवदनं तं तु माननं नम्रं नमस्वमिह मरः निदेवसीतीतुः। त्रीतिहाः अश्वं किंयाः यस्य सस्तीलां सुं अद्र।
 विरयोस्त्रीमयूखांशुदिरुमरः। सीतां शोः भुवाउमनेन तत्प्रदीपाकृतिगोपायेन तत्प्रदीपाख्याचसं आचुतिः समीचीनगंयश्च तत्प्रदीपाकृतिगवो
 चंगणाः समूहः गोगापाः तत्प्रदीपाकृतेः गोगापाः तत्प्रदीपाकृततिगोपायेन आनंदं सुखं अवाप्तवान् प्राप्तावान् अपुण्याप्रापितोत्तिष्ठ परस्मैपदं अवा
 पजयतुः अपुर्विगिययाम्परात्मका लोकः तमेनुदत्तमः अंघं कारं नुदति न प्रातीति तमेनुतू तेन सीतांशुभुवात्तं द्रुपुमनेन तत्प्रदीपाकृतिगोपायेन तं
 मयार्थस्वपविषये प्रदीपाकृतिः प्रदीपवत्प्रदीपवत्तत्त्वावृत्तिराकारो यस्य सतथो नूदीपवत्प्रकाशक इत्यर्थः। स्यात्सो गोगापाश्चरस्मीस मूहश्चेतेन तौ स्वर्गे वृष
 मेरश्चाविति विश्वः आनंदं अपुयात्तं यथेयं नुखादुपनेन तत्प्रदीपिका नास्तीत्येतेन नः आनंदं अवापता न त्रिविक्रमयनिप्रणामातीति भावः। ॥ १॥
 पदार्थमिष्टदेवतानमस्कारः कृतस्तदिदानीं प्रतिजानीते मुकुंदं भक्त्या इति विश्वगुरोः विश्वेस्य समस्तस्य मुक्तियोग्यजनस्य गुरोः ज्ञानोपदेशकस्य वासो

मुकुंदं भक्त्यै गुरुभक्तिं जाये सतां प्रसादं निरंतराये। गरीयसी विश्वगुरोर्विक्रुधां वक्ष्यामि वायो रवतारलीलां ॥ ५॥ आवायवेनमः ॥

मुरच्य प्राणास्य गरीयसी अतिशयेन गुरुत्तमामिति यावत्। विक्रुधां निदेशिं अंबतारलीलां अवताराणां हनुमदाद्यवताराणां लीलाकर्मचरितमिति यावत्।
 लीलासत्रितयोरिति विश्वः। वक्ष्यामि वक्ष्यामि वचपरिभाषणोद्देश्यतो नूद परस्मैपदं वक्ष्यावक्ष्यावः वक्ष्यामः इति। कस्मै प्रयो जनाय गुरुभक्तिं जाये गुरो
 भक्तिः गुरुभक्तिः गुरुभक्तेर्जग्यतेति गुरुभक्तिं जाये। मुकुंदं भक्त्यै कुंभे देवभक्तिः मुकुंदं भक्तिः तस्यै। तदर्थे चतुर्थी मुकुंदं भक्त्यै भक्तिनाममहात्म्यज्ञान
 पूर्वकं सुदृष्टं स्नेहः। मुकुंदं भक्ते गुरुभक्तिं अन्यवाच्यं अप्युक्तो गुरुद्वारा प्रसादकृदहं इति श्रुतिप्रमाणसिद्धं निरंतराये चिच्छिन्नाये सतां सस्तीलां प्र
 प्रसादं प्रसादापचसकं न मुक्तियोग्यजनगुरुत्तमं श्रीमुख्यप्राणावतारचरित्रवपनेन सीतोपि सैतुष्टा मवंति सतां अस्तीलां ननु अक्षरं हतिभक्ति
 हेतुः सत्यमोक्षहेतुरिति भावः ॥ ५॥

मं॥

प्रथमः॥

का॥ ७॥ महतः सज्जनः तच्चरितारव्यरनेतस्य मुरव्यप्राणास्य च स्तारितानीति आख्यानामपूषतानितये। तानितानिरतानि पद्ये प्ररागादिमयायश्च
 तैः रत्नमणिद्वये श्मसुतौ मुक्तदिके वेद्यमरः। माला नृत्तः। माला स्त्रजं वारेति रचयति इति माला वृत्तस्य मेमम। पूर्वपरीकारे पूर्वस्य प्रथमतो वर्णनीयस्य च
 रितस्य अपरीकारे पश्चाद्वर्णने प्रकारं वापश्चाद्वर्णनियस्य च रितस्यादितो वर्णनमपि चेह्यं गृहं तनुकैपायं हर्षे वा हर्षे नु कौपायाभिसमरः। मुहुर्मुहुर्वा
 म्यंतु सहंतु। समसहने इत्युत्तोलोदपरस्मपदं। क्षाम्यतु। क्षाम्यतां। क्षाम्यमिति पूर्वपरीकारस्य निमित्तमहं असूक्ष्मादृष्टेति। सूक्ष्मा गृह्यविषयिणी च दृष्टिः।
 ने। न विद्यते सूक्ष्मदृष्टिः। ज्ञानयस्य सत्तद्योतः। तस्या दृष्टिर्ज्ञाने। दृष्टिर्ज्ञाने इत्यमरः। अतएव पूर्वपरीकारादिकं संभावितमिति भावः। असूक्ष्मदृष्टेरपि परामर्शेन
 पूर्वपरीकारादिकं परिहर्तुं वां क्यते। वां क्यतदत्राव्यभिक्तं। सुकुतूहलस्येति। सुकुतूहलस्य। कुतूहलं कौतुकं। सुक्यमिति यावत्। तेन सहितस्य। कौतूह
 लं कौतुबोचकुतूहलमिदमरः। सतोषयुक्तत्वादेव परामर्शनिवसरइति भावः। अयं भावः यथा कश्चिन्मालाकरः। अनर्थजनितानि संस्पृशं संभ्रमयुक्तः सनुक्रम
 विहाय पूर्वपरीकारादिकं। वृत्तिद्वहमपि स्वतो मेददृष्टिः। सनुचरितारव्यरतादृष्ट्वा संभ्रांते किरपाः। सनुयदियुवपरीकारादिकं वृत्तिनिर्दिष्टं महं तो अनुकंपयान
 तुमुहुः क्षाम्यविति। ८॥ वायेरवतारलीली वक्ष्यामि तु तत्र हनुमदवतारस्य प्रथमवतारलीली वक्तुमाभने श्रीवल्लभा सा भिसादिना। प्राणिगया प्रयोता प्राणिनः

माला कृतस्त्यरितारव्यरत्नैरसूक्ष्मदृष्टेः सुकुतूहलस्य। पूर्वपरीकारमथापरं वा क्षाम्यंतु मेहंतमुहुर्महंतः॥ ९॥ श्रीवल्लभा सा ससुरंद
 यान्वां संभाव्य संभाव्यतमां त्रिलोक्यां। प्रायोश्चरः प्राणिगया प्रयोता गुरुः सतां के सरिणो ग्रहे भूतः॥ १०॥ श्रीगुरुभ्यो नमः। श्रीरामायः

चेतनानां प्राणानुचेतनो जन्मी इत्यमरः। प्राणः बहुधाः समुदायास्तेषां प्रयोतानायकः। अयिभूतयिनेतेयमरः। प्रेरक इति यावत्। सतां मुक्तियोऽयानां गुरुः ज्ञाने
 पदेशप्रायोश्चरः प्राणा समुदायास्तेषां चरः प्राणा न भिद्वियाभिमानि सूर्यादिदेवतानां ईश्वरः श्रेष्ठः मुख्यप्राण इति यावत्। के सरिणाः के सरिनाम्नेवानरस्य
 गृहे भाष्यो जनिस्त्री गृहणी गृहमिहः। अभूतः प्रादुरभूतः। भूतनाया भिसुतो लटपरस्मपदं अभूतः अभूतो अभूवन् इति। विंशः। हाससुरंदयान्वां। सुरेन्द्रादेव
 श्रेष्ठः तेषां प्राणिनां स्वामिनुभगवान् अव्यवतीयरिः। ससनिग्रहं वरो तु सैव रूपे सूर्यः। तया सहितां यान्मिश्रा र्थनादृष्टे वेद्यमरः। त्रिलोक्यां लो
 कत्रयां संभाव्यतमां संभावयितुं बहुमानयितुं योग्या। संभाव्या अतिशयेन संभाव्या संभाव्यतमां सवैरिव श्रमं गीकरणाया भिसूर्यः। आचल्लभा सां॥

अथ च त्रुप्तस्य दधितस्य नारायणस्य ज्ञाकार्यं विप्रैर्ननुपांभौ वाचं संज्ञा व्याख्यादयं गीवायेति यावत् ॥ १॥ ये ये जिघेये गुणानामगुणानां वाच्ये
नेत्यर्थं जगत्प्रसिद्धाः सति तेषु गुणत्वेन जगत्प्रसिद्धेषु च मे विमलं तज्ज्ञानिनः यं वे स रिपुत्रं दर्शयंति स्मादृष्टं तमनुर्वन् निपूर्वत्तिर्यत्रापेक्षयोः सतोत्तरं
परस्मैपदं दर्शयति । दर्शयितः दर्शयति । समुद्रव्ययेन न नृः भूतार्थकत्वं तटपरस्मैपदं सूतेः तमेन वे स रिपुत्रं नृमंतं नृमन्मर्षकं आहुः वदंति ब्रुवन्त्यतः
यां वाचि स्य तोलिट् परस्मैपदं आह अहं तुः आहु रिति । यस्माद्युने वाच्याः सर्वे पि ज्ञानोदयो घर्मा अस्मिन् के स रिपुत्रे संतीति ज्ञानिप्रसक्तसिद्धे ज्ञाने

३१

ये ये गुणानामजगत्प्रसिद्धा यं तेषु तेषु स्म नि दर्शयंति । साक्षा न्महा भागवतप्रबर्हः श्रीमंतमेनं हनुमंतं माहुः ॥ १०॥ श्री ॥
कर्मणि कुर्त्तुं नृपरमाद्भुतानि सभासू देवी पुस्तभाजितानि ॥ ११॥ अथ विमित्रं स जगत्सर्वं रमापतिरमं ननु दद ॥ १२॥

श्रीराम
१०॥

वेरागे ह विमतिभावे घृति स्थिति प्रापावनेषु योगे इष्टतेः । हनुमैराव्यो ज्ञानवाच्यीयुक्तेः । हनुमैराव्यस्य ज्ञानवाचि तात्तु हनुमैराव्येन वैराग्यादि सर्वेषां गुण
वाच्यत्वात् । ननु उपलक्षणात्तया ग्रहणान्न हनरस्यास्तीति व्युत्पत्त्या ज्ञानोपलक्षितं सर्वगुणाश्रयत्वं स्पष्टीते । येन वे स रिपुत्रं हनुमंतं वदंतीति भावः । क
यं भूतं एनं । साक्षात्तु मुख्यतः महः । भागवतप्रबर्हः । भागवतः इमे भागवताः । भागवद्भक्ता इत्यर्थः । महं च अते भगवद्भक्ताश्च महः । भागवताः । तेषु प्रबर्हं मु
रव्यं । मुख्यवयं विरेष्याश्च प्रबर्हं न वराध्यं वतु इत्यमरः । पुनः कथं भूतं । श्रीमंतं श्रीकांतिः संपन्नस्यास्तीति श्रीमान्त्वं श्रीपद्माकांति संपत्तिरिति
घनं जयः इन्द्रवज्रावृत्ते ॥ १०॥ । वामापीति । परमाद्भुतानि । परममहं तं अद्भुतानि । आश्रययिषि । देवीषु । देवानां संबन्धिन्यः । देव्यः सा सु सभा सुप्रभाजि
तानि । आदत्ता नि कर्माणि । त्वरिता निवृत्तं नृसुग्रीवमित्रं । सुग्रीवस्य तन्नाम वास्यवानरस्य मित्रं सखा । अधिमित्रं सुहृत् सखे इत्यमरः । मित्रशब्देनिय
नपुंसकः । सह नूमान् । जगत्प्रवित्रं । जगत्तिशुद्धं । जगत्तुल्यं । कं पावयति । पवित्री करोति । स्वदर्शनादिनेति । जगत्प्रवित्रमिति वा । रामानुं । रामराघवरामारव्यं ते
नुरामानतारं । तामेश्वरसौतनुश्चेति विग्रहः । रामायति । रामायः । इंदिरायाः पतिर्भर्तारि । घनः प्रियः पतिर्भर्तेत्यमरः । ददर्श दिष्टवान् । दक्षिणप्रेक्षणेऽयं

श्रीराम
१०॥

म. ॥

स. ॥ १॥

प्रथमः

पुरुषः नरा
इममः

त्रिदशैर्पदैर्ददत्तुः त्रिदशैर्पदैर्ददत्तुः ॥ पादारविंदमिति तदा रामदशनि काले ॥ महाभक्तिभराभिरुन्नः ॥ महतीत्यसाप्रतिभ्यमहाभक्तिः सैवभरः
भारः ॥ सरोतिशायभारयैरियमरः ॥ तेननुन्नः प्रेरितः ॥ अतएवपादारविंदप्रपातः ॥ पादौच्युपोअरविंदेवपद्मविव ॥ पुंसिपद्मंनलिनंअरविंदमठोम
हमिसमरः ॥ तयोःप्रपातः ॥ प्रकषेपप्रहः ॥ हरींद्रिः ॥ हरीणी ॥ वानराणांइंद्रिः ॥ इक्ष्वाकुः ॥ सूर्ययमेविष्णोवांसवेदुर्दहये ॥ मृगैरेवानरेवयौदशस्वपि
हरिस्मृतिनिघनंजयः ॥ मद्रैर्द्रुनईक्षितेतिनासः ॥ हनूमानुपुराणेन ॥ पुरातनेनपुराणंप्रचनंपतेपुरातनंविरोतनेष्टमरः ॥ पुरुषेणापुरुषेणापुरुषेणापुरुषः नरा
इममः

पादारविंदप्रपातेहरींद्रिस्तदामहाभक्तिभराभिरुन्नः ॥ अग्राहिपद्मोदरसुंदराभ्यांदोभ्यंपुराणेनसंपूर्णः ॥ १२॥ श्रीरामः

रामेणोपग्रहीतमोदरसुंदराभ्यांपद्मस्यकमलस्यउदरवत्तुअंतस्थदलवत्सुंदराभ्यामनोहराभ्यांदोभ्यंकिराभ्यांअग्राहिउत्थापितइतिघावतुगृह
उपादानेइत्यनःकर्मणिउत्तमनेपदअग्राहिअग्राहिषातअग्राहिषतइतिअत्रभुजदंउपवेशेदौरियमरोक्तेः ॥ दोशव्यभुजवत्यकनेपिदे
नोवेनकरावेमाद्योपप्रेदनसुंदराभ्यामिमुक्तैः ॥ पद्मोदरवत्सौंदर्यविरयोदेवास्तिननुभुजयोरितिहेतोः ॥ यथाभारमद्वहनूकस्त्रिपुरषः केन
स्त्रिपुरषेणाकुगृहतेतथाभक्त्यारव्यमह ॥ भारमुद्वहनूहनुमानुरामेपागृहीतेइतिश्लोकाभिप्रायः ॥ १३॥ अदार्पतिअदार्पितावलिदारपोनादा
रयितुंशक्याः दायः अदायः रामेतरैर्नभेद्याइत्यर्थः ॥ तेचैतेसोत्ताभ्युत्तालेवृक्षाभ्यतेषामावलिः ॥ पतितस्तस्याः दारणाभेदनंयेनंसतथो
क्तं ॥ अत्ररालः पादपत्रात्रेस्यादियमिधानात् ॥ सोल्लक्ष्मस्यमामान्यते ॥ यावद्वृक्षवाचितेपिवृक्षविशेषाः तावद्वृक्षाएवग्राह्याः ॥ रामाय
योक्तेः ॥ वीर्याल्लिरावलिः ॥ वडिः ॥ विमरः ॥ व्यापादिनेद्रप्रभवेनाईद्रप्रभवः ॥ उपलियस्यसः ॥ ईद्रप्रकमपि ॥ कुर्वन्परमाहुनानिसभासुदे
विष्णुसभाजिनानि ॥ श्रीवमित्रं सजगत्सवित्रंरमापतिंरामतनुंददश ॥ १३॥

श्रीराम
१५॥

भवः व्यापादितः हिंसितः इन्द्रप्रभवेन। नीयेन सत धोक्तः तेन अतएव नि कामं नितरां। प्रायोत नि प्रीति कृता। पयोतनः सूर्यः प्रद्योतनो दिन मणि
रिति सूर्य पर्यायामरः प्रद्योतन स्यापयं पुमान् प्रायोतनिः सुग्रीवः तस्य प्रीतिं हर्षः करोतीति प्रीति कृता तेन मधु द्विषां मधोः मधुना मकस्य द्विदूतेन
रामेयवीरः पराक्रमी शूरो वीरश्च विक्रीत इत्यमरः। आरब्धोत्त गामीति यावत्। सह नूमान् सदिदिशे। सीतो न्वेषणार्थं प्रेषितः। सपूवदि न्व
ज्ञापन इत्युक्तो कर्मणि लिङ् मुने पदं दिदिशे। दिदिशान्ते दिदि शिरे इति। १३॥ कर्णांति मिनि। गुणगुहीत्रा पराक्रमौदार्यधराः प्रतापैः सौजन्यमाधुर्य
जया नुपायैः। गोभीर्ययातु र्य सुवीर्यधैर्यैर्ह नूतनो नृपश्चि वरिष्ठ लो क्य। इत्यादि नृप हनु मद्रु पा नृगुहीत्रा नूतनो रणको विदेन रणो। युधेवो वि
देना सुधिया। युध कर्षा विषये मह। शानिने सूर्यः। सन सुधीः कोविदो बुध इत्यमरः। कर्णांति। कर्षस्यति समीपं अंतपदार्थं समीप्येति घने ज्ञेयः।
आनीया प्राप्यारहसि वक्तव्यं वक्तुं इति भावः। मुक्तः प्रेषितः स्फुरन् नृको भयानः सप्त क्षपात्ति। सप्तुपक्षोपातः स्नेहः अस्या स्तीति सत धोक्तः अ
नूमान् वैरिभयं करः। वैरिणां अरीणां। रिपु वैरि सपत्नारि इत्यमरः। भयं करः। सीति लन कः अभूत्। तत्रेदृशं तमाह प्रदर इति। गुणगुहीत्रा।

अदार्घसाला वलिदारयो न व्यापादितेन्द्रप्रभवेन तेन। प्रायोत नि प्रीति कृतानि कामं मधु द्विषा सदिदिशे स वीरः। १३॥
कर्णांति मानीय गुणगुहीत्रा रामेय मुक्तो रणको विदेन। स्फुरन् सौ वैरिभयं करो भूत् सप्तुक्षपात्ति प्रदरो ययथा जयः। १४॥

श्रीराम
१५॥

गुणः। मेव प्रो वीज्या सिंजनी गुण इत्यमरः। लीगुहीत्रा। धनुर्भृता। मौर्वी किर्ष केयोति यावत् रणको विदेन रामेय। कर्णांति मानीय मुक्तः सप्त
क्षपात्ति। सतः शोभमाना अन्ते पक्षां श्वेपक्षिपत्त त्रपिच सप्तुक्षाः सप्तक्षैः पातः गमन मस्या स्तीति सत धोक्तः। गरुड सद्यदा पत्रमिह मरु
अग्र्यः नृजुह निमित्त हृदि गुणयुक्तत्वेन अष्टः प्रदरः शरः प्रदरः शरभंगयो रिति विश्वः। यथा वैरिभयं करो भूत् तथेष्टर्थः। १५॥ गोक्षिप रिति। गोक्षि
पक्षिभिः समानं दित नृप सीत। समानं दित संतोषितं नृपं स्व नृपं यस्याः सा समानं दित नृपं धमे नृप सीत। ज्ञान कीयेन सत धोक्तः। स्ववन्ति निदि
ग्धपलाशिराक्षिः। रचेन स्व कीयेन स्वपुष्पगे ने सूर्यः। आसीये स्वोद्विग्या घमे इत्यमरः। बन्धिना अग्निना निदिग्धः। भस्मी कृतः। पत्तं मां
संजन्तेति जुजंतीति पलाशिनो।

राक्षसः। बने स्वादे भिषे पलमिह मरः। तेषां राशिः पुंजः। स्यान्नि कायः पुंजरात्रिद्वयमरः। स्ववन्ति निर्दग्धः पलाशिरात्रिये नरुतः। अ
 सौह नू मन्न ववारिः। हनुमान् हनुमान् नितिः। बभेदे विश्वः। तदारव्यः नवः नूतनः वारिदो मेघः। तद्विद्वान् वारिदेवु मृत् इह मरः। तीर्था वि
 धिः पुनर्युतीर्थाः। अंबुधिः समुद्रः येन सतथोक्तः। विष्णुपदे। विष्णोः नामस्यपदे पादे न नामानमश्चकारणमप्युहते। अत्रेयतो। निद
 परसमपदे। यदेन वेच वाक्यचव्यवसायापदेशयोः। पारचक्षिहयोः स्थानत्रायायोर्लक्ष्मवस्तुनेरिति विश्वः। मेघपक्षे तु गोमिर्जलैः। भूवा
 वारिषु गोमतेति विश्वः। समानंदितनूपसीतः। समानंदितनूपाः आप्यायितस्वनूपाः सीताः सस्यानियेन सतथोक्तः। अत्र सीतालोगलि
 पद्यतिः। इह मरकोवेत्तेः। लो गले पद्यति वाच्यकेन सीता कवे नलक्षणाया लो गले पद्यतु सन्न सस्यानिगूयतेति ज्ञेयं। स्ववन्ति निर्दग्धप
 लाशिरात्रिः। स्ववन्ति नाविद्युलक्षणावन्ति ना निर्दग्धपलाशिनोऽद्रुमापा रात्रियेन सतथोक्तः। पलाशोऽद्रुमागम इह मरः। एवं भूतः सनूती
 पां विधिः वायुचक्रात् समुद्रमतीत्येतां तदगतः सनूयथा विष्णुपदे आकाशे। वियद्विष्णुपदे वा। पिह मरः। नमत्तत्र लो नो भवेत्।

गोतिः समानंदितनूपसीतः स्ववन्ति निर्दग्धपलाशिरात्रिः। अहो ह नू मन्न ववारिदो सौतीर्थां विधि विष्णुपदे न नामः। १५॥

गङ्गाति स्तेषां निप्रायः। अहो अहो ह नू मन्न ववारिदो सौतीर्थां विधि विष्णुपदे न नामः। १५॥ अपक्षपातीति असौ हनुमान्। तृरापराक्रांतिषु।
 तृराः वेगाश्च। अपराक्रांतयश्च पराक्रमश्च। ता सुविषये पक्षगाधिराजः पक्षगाः पक्षिणास्तेषां पक्षिराजः पक्षगाधिराजः गरुडः। राजा हरिवभ्य
 एव इति चतुर्प्रथमः तं जिगाय जितवान्। जिजये इत्यतः कर्तरि लिट् परस्मैपदे। जिगाय जिग्यतुः जिग्युः। एतत्तू ह नुमत्तः गरुडजयनूपं कर्म चिक्रमा
 श्रवणं। आनेरव्याश्रययोश्चित्रमिह मरः। वृत्तः ह नूमान्। अयक्षपातिपुरुषः पुरुषपराक्रमवान् पक्षपातीपातः गमने अस्यास्तीति पक्षपाती।
 विपक्षपाती। गरुडस्तु पक्षपातीति गद्यतीति पक्षपाति। अभोगभोक्ता। भोगानां भोक्ता। भोगभोक्तातादृशो न भवतीति।

三〇

धा॥

अभोगभोक्ता ब्रह्मचर्यनिरततादितिभावः। गराडस्तु भोगानुसर्पदेहानुभुङ्क्ते भोगे सुखे स्त्रियादिभृतावहेऽप्यप्याकारयोऽपि। अमरः चित्त्वे भ
रो ना रायणं नाम चित्त्वं अमरः। कोठभजिदिति विष्णुपथयिः। विभ्रतूचहनु। येद्यपि भगवद्देहनवे चित्त्वं अमरबाहवात् गराडस्याप्यस्ति तथापि भो
गरहितपक्षाभ्यां पतनरहितस्य हनुमतः भोगभोक्ता पपक्षाभ्यां पतनस्य गराडस्य जय आश्चर्यमिति भावः॥१६॥ निबध्येति। एषकः एष एव ए
षकः। स्वाधेविप्रत्ययः। एषः हनुमात्स्युवेदावेतुभृत् भगसंभ्रांतपयोब्धिमध्ये। रघुराजस्य वैज्ञे संततौ वेतुः ध्वजस्थानीयः। एतन्नेदुध्वजे
भवेत्तुरित्यमरः। ताम्रस्यार्धः। तस्य भूकोक्तयोर्भगः विक्षेपः तेन संभ्रांत उद्दिग्धः भोक्तृस्यार्धः स्यात्। सौपयोधिः समुद्रश्च तस्य मध्ये। संभ्रमः सा
ध्वसोऽपि स्यादित्यमरः। सेतुनिबध्य बंधयित्वा कपिसैन्यस्य त्वेकां प्रणिगतु योग्यं। मागविशेषं पर्वतादिभिः कृतेति यावत्। तेन सेतुना त्वेकां गत्वेति

अरिभ
११५१

अपक्षपातीपुरुषंस्त्रिलोक्यामभोगसोक्तापत्तगाधिराजं॥निश्वंभरंविभ्रदसौखिगायत्ररापराकांक्षिषुष्टित्रमेतत्॥१६॥
निबध्यसेतुरधुर्वशकेतुभ्रूभंगसंभ्रातपयोब्धिमध्ये॥मुष्टिप्रहासंदशकायसीतासंततजनिग्रोतरमेषकोदाचू॥१७॥

श्रीराम
११६५

[illegible]

प्रतिप्रस्थात्रा प्रतिप्रस्थातृनामकनृति। भूतेन सुमित्रात्तनयेन। सुमित्रायः तनयेन पुत्रेण लक्ष्मणेन आत्मजस्तनयः सुतु सुवपुः प्रसन्नमरः सा
 कं सहा साकं सत्रा समं सहेयमरः अध्वर्यवं अध्वर्यैः अध्वर्युनामकनृतिजः इदं अध्वर्यवे अध्वर्यु व्यापारमिहैतौ च क्रौञ्चवान् कुञ्जवृक्ष
 गोऽपुनो लिङ्ग। एते पदं च क्रौञ्चकाने च त्रिरेति। एते हि अध्वर्युदयः नृत्तिजः भवेयुः यजमानश्च स्यादग्निश्च भवेत्। एते च रात्रौ एव निजसु
 ग्रीवोपजमानः हृमानध्वर्युः प्रतिप्रस्थाता। लक्ष्मणः अंगदादयः होत्राग्नीध्रादयः नृत्तिज इति श्रेयं इदं च ज्ञा वृत्तं। १७८। तामाचने। तातये सप्तमौ

जाज्वलमानो ज्वलराघवाग्नौ चक्रे स सुग्रीव सुयाय जके। अध्वर्यवं युधमखे प्रतिप्रस्थात्रा सुमित्रात्तनयेन साकं। १७९। रामस्य
 नेयोनयतः प्रसूनं द्वाभ्यां करभ्यां मम वसुधतः। एकेन दोष्णा नयतो गिरीन्द्रं संजीवनाद्या अयमस्य नाम भूत। १८०। श्रीरामः।

गच्छत्याचने पञ्चायं द्वाभ्यां करभ्यां प्रसूनं कुसुमं प्रसूनं कुसुमं सुमनमिह मरः। नयतः उधरपनः यः प्रयतः प्रयासः अभवत् आसीत्
 नृसतायां कैरीभ्यां लउं परस्मैपदं सप्रयतः एकेन दोष्णा हस्तेन संजीवनाद्या अयमस्य नाम भूत। १८०। श्रीरामः।
 वांते संजीवनाद्याः तौ गंधमादनपर्वतं नयतः उधरपनयतः अस्पृष्टं नृमत्तः नाभूत्। सुतसंजीवनाद्यौ षष्ठ्या गंधमादनपर्वतं एकेन हस्त
 न उधरपगृहीत्वा च गच्छतो ह नृमत्तः पुष्पोधराणां दद्यावान् प्रयासः तावानपि नाभूत् इदं च ज्ञा वृत्तं। १८१। स इति ह नृमान्दारितारि। दारितः
 निहत अरयः रावणवृक्षकपादि वैरिणाः येन सतथोक्तः तं विपुवैरि सपत्न। विरिपुमैः परमं। सर्वेति मंपुमांसं पुरुषं। स्युः पुमांसः पंचज
 नः पुरुषाः पुरुषानरा इह मरः। राममिहार्थः समन्वयासीत् सम्पन्नं अनुसृत्य यथेति गामारावणादीन् हतवान्यो ध्यामि मूर्खयोनी राममनु
 पय विमर्शः। एषा प्राप्योदयतो लउं परस्मैपदं जयासीत् जयासीत् जयासिषुः। वस्यं भूतं पुमांसं। वल्लिप्रवेशाधिगता तं शुध्यावहौ जाज्व
 ल्यमानाग्नौ प्रवेशेन अधिगता जनेः सम्पन्नं ज्ञातं जामेनः स्वस्याः शुचिं याति ब्रह्म परपुरुषसंगरादिहादि नृपमया स्याः सातथोक्तं नया

वन्निप्रवेशाधिगतामशुच्या। नरदेवपुत्र्या। नरदेवस्यजनवराजस्यपुत्र्यासीतयविराजितशोभमानं। कयेव। वन्निप्रवेशाधिगतामशुच्या।
 कावनमालयेव। सुवर्णमालिकयेव। सुवर्णस्याग्नेप्रक्षेपणेनयथशुधिरवगम्यते। एवंसीतायाः अपिअग्निप्रवेशेननिर्देष्टेससैजिनैरव
 गतमितिभावः॥२०॥ इयाममिति। एषःहनुमान्स्यामस्यामवर्णकिष्कान्दीना। सितस्याममिसुमरःस्मितास्यस्मितमैरहास्युक्तंआस्यंवदनं
 ततथोक्तं। तनूपुथुदीर्घहस्तोपुथुस्थूलेशीघ्रैर्जानुपयनितं। बमानोहस्तोपापायस्यततयोक्तं। तनूसराजनेत्रं। सरोजवत्कमलवृत्तनेत्रं। य
 नेयस्यनतथोक्तं। नवगजराजयात्रं। गजराजस्यगजप्रेष्ठस्ययात्रावत्तुगमनवत्तयात्रास्यततथोक्तं। यात्रानुयातनेपिस्थादुमनोसवयास्त्रिप
 मिसुमरः। जगन्मंगलं। जगतांलोकानांमंगलं। अवपादवनिस्पन्निदिभिः। शुभयस्मात्ततथोक्तं। तनूज्वल्यार्पांमंगलं। शुभं। इयमरः। दृग्ग्या। अशुभ्या
 इक्षिपांनचक्षुरक्षिपां। दृग्दृष्टिनेयमरः। सिषेवे। सेवसेवाया। मिसुतः। लिङ्गमनेपरं। सिषेवे। सिषेवाते। सिषेविरे। दृग्ग्या। मियुपलक्षणां। अवर्णकीर्तनं। वि
 षेपार्मिननपादसेवर्नं। अर्चनं। वंदनं। हास्यां। सख्यम्। अनिवर्नं। इयुक्तं। अवर्णदिकमग्राह्यं। हनुमान्बहुप्रकारेणरामसेवाचकारेतिभावः॥२०॥

सदरितारिपरमंपुमोसैसमन्वयासी। नरदेवपुत्र्या॥ वन्निप्रवेशाधिगतामशुच्याविराजितं। कांयनमालयेव॥२०॥ इयाममिति। स्यपु २
 थुदीर्घहस्तं। सरोजनेत्रं। गजराजयात्रं। वपुर्जगन्मंगलमेष्टदृग्ग्याविरादयोध्याधिपतेः। सिषेवो॥२१॥ श्रीगुणायोनमः। श्रीरामो

श्रीराम
॥७॥

राज्येति। सीताजानकीराज्याभिषेवे। रामस्यराज्येसा। प्राज्ये। अभिषेके। अवसिते। समाप्ते। सति। हे। स्तीते। नः। अस्मान्भजतांमध्ये। अष्टौय। अतिशयिने।
 प्रियायतांमालांदिशप्रयत्नं। दिशसृजनिदृष्टतो। लोटपरस्मैपरस्मैपददिश। दिशतात्तु। दिशंत्तु। दिशतेति। रामस्यवाप्य। नान्याती। बगिवाणी। सरस्वती।
 मरः। मणिमंजुमालाव्यजेन। मणीनोपयेरागादिनवरत्नानांमंजुः। मनोहा। माला। मालिकातस्याः। व्याजेन। कंठेवबंधं। नमिषेया। मनोहंमंजुमंजु
 लंमिसुमरः। अत्रअस्मिन्हनुमति। दीर्घं। विविचिन्नां। करणांदयां। बंधं। चकार। बंधबंधने। इयतो। लिट्परस्मैपदं। बंधबंधवंधतुः। बंधधुः। अनसीतयाह
 नुमत्तं। हे। मानाबंधने। कृते। सति। कविरुपे। सते। नेदं। मालाबंधनं। किं। नु। कृपाबंधनमिति। इंद्वज्जावृत्तं॥२२॥ सेवाप्रसन्नः। सेवया। विप्रूषया। प्रसन्नः। संतुष्टः। देवः। रामः
 अस्मैहनुमते। सहभोगं। सहभोगनामकं। सप्तलोकाधिपत्यादेरादौ। दिशं। अलिस्सृजनिदृष्टतो। लिट्परस्मैपदं। दिशं। दिदिशतुः। दिदिशुः। कथं। भूतो। रामः। उरुसौ

श्रीराम
॥७॥

तानमेव ददौ नवान् दातुं दानं श्रमो लब्धं परस्मैपदं ददौ ददुः । ददुरिति एकै न रूपेण भूमा स्थितवानिति श्रावणस्मान्नवर्षाणि मइति । इदं ब्रज्यावृत्तं ॥ २५ ॥ स्वानंदेति
 असौ हनुमान् इदानीं च अधुनापि एतर्हि संप्रतीदानीं अधुना संप्रतं नयेत्तमरः किंपुरुषे किंपुरुषारथे खंडास्ते वत्तन्निबिन्ना वान् अस्ति । वान्ती संभावयोः विले
 तमरः । असौ रूपवेशने इत्येतो लब्धं मनेपदं । आस्ते आस्तास्ते आसत इति । किं कुर्वन्सन् । भजतो प्रवयामननादिसेवां कुर्वतां जनानां स्वानं दृष्टो । स्वः स्व रूपभूतस्या
 सौ आनंदः सुखं च स्वानंदः तस्य दृष्टो प्रादुर्भाविकदण्डो रामकथा सुधा । रामस्य कथा न परत्र वाचनं तदेव सुधा । अमृतं तस्यो । सरामग्नः । आसतोः सन्पत्तिं स्वामिनो । स्वा
 मी तु पथिरो द्विजे समरः । श्रीरामं निषेव्यमाणाः । निजरां सेवमनः शिष्यमायाः सन् । ॥ २६ ॥ एवं प्रथमावतारं ददुः । नृणां वपनिवृत्तं । अथ द्वितीयावतारं श्रीमसेन
 म्नीमो ब्रह्मयिति तस्यैवेष्टिना । संतः । बलिचेष्टादि सूक्तं प्रियविदेः । सन् । ॥ २७ ॥ कोविदो बुध इत्यमरः । तस्यैव ददुः । नृणां वपनिवृत्तं । अथ द्वितीयावतारं श्रीमसेन

श्रीराम
॥८॥

नमो नमो नाथ नमो नमस्ते नमो नमो राम नमो नमस्ते॥ पुनः पुनस्ते चरणारविंदं नमामि नाथेति नमस्ते रे मे॥ २५॥ किंवदसिमः परमप्रसादं
सीनापतेस्तत्र हृदि प्रबहे। मयन्महीनिगुणिषेवणां स्थात्मानमेवैष दहौ यदस्मै॥ २६॥ त्वानन्दहेतौ भजतो ज्ञानात्मनः सदा राम गथा सुधा
पूजा साधिरा नांच निषेवमाप्नोतामपीकिंपुरुषैरे मे॥ २७॥ तस्यैव वायो वचनार्थं मे न संतो द्वितीयं प्रवदसिमीमं। त्यष्टैव प्रीति मनानित्ते न नरै
उवाता सुखे च कुंतौ॥ २८॥

आराम
गली

दपेक्षया द्वितीय एनं अवतारं श्रीमसेननाम बंप्रवर्द्धे । आहुः । चदं व्यक्तायां काव्यि इत्युक्तो लट् परस्मैपदं । चदति । चदताः । चदंति । एनं नरे इकांतान् देवस्य राज्ञः पंडु-
 ऋवर्जिनः कांतास्त्री । का । मिनी ललना कांते जिघ्रन्त्ययः । नृत्ती । ललनामिका देवी प्रीतिमता । प्रीतिहर्षः । अस्यास्तीति प्राप्तिमानुत्तेन । अनित्येन । मुख्यवायुना ।
 स्पृष्टे च बोचन् स्पृष्टमिचवती । ननु तेन जीडितेति भावः । एवं भूता सती अत्र भुवि । यं सुतं सुषुवे प्रसूतवती । एनमिति संबन्धः । पुत्रं प्रापि प्रसवे इत्युक्तो निमित्तनेप-
 दा । ननु पुत्रे सुषुवाते सुषुचिरे इति ॥ २८ ॥

म०॥

ध०॥

इन्द्रायुधमिति प्राक्पूर्व इन्द्रायुधं इन्द्रस्य आयुधं वज्रं इन्द्रवाराजिनं नृणां हि इन्द्रस्य करेण हस्तेन अभिसम्यक्नुनं हि प्रेरितमेवा हि हेताववध्न रणो इन्द्र
 मरोत्तोः हि ३॥ वध्नोऽवधारणोऽसिनिधरिष्वाऽसिनिभूमिं धरतीति धारिष्याः। पर्वतास्तेषां धरा धरिषीक्षोर्गो ज्याकास्यपीक्षि निविस्मरन्ते
 पक्षानुपतत्राणि गगनपक्षपादपत्रपत्रत्रयनूराहमिह मरः। चिच्छेदद्वेधाच्च कारादिदीद्वेधा करपाइयस्मान्निष्ठपरस्मैपदं। चिच्छेदपिच्छिदतुः। चि
 छिदुः। सभामत्रोनः शर्दिलभयेन कपितादिनिशेषः। जननीवराग्रतनुजनन्याः मानुः वृक्षाः। जनेयित्रीपसूमातिजननीयमरः। वराग्रात्
 करयोः अग्रात्प्रांतात् अग्रमाग्रात् बनेप्रोत इति चिश्चः। पन्नः पर्वतपत्तितः सन् अंगे संगते अंगस्वगात्रं नृस्यसंगतुं सर्वघातुं अंगंगात्राति
 कोपनेति चिश्चः। भूभद्रपुः। सुवेभूमिं बिभ्रतीति भूभृत्पर्वतः। भूभृद्भूमिचरे नृपे इन्द्रमरः। तस्येशान्मृगपर्वतस्य वपुः। शरीरं बिभ्रेदविदारितवान्

श्रीराम
॥२॥

निदन्वित
रणो इन्द्र

इन्द्रायुधं हिन्द्रवाराजिनं नृणां चिच्छेदपक्षानुपतत्राणि धारिष्यां प्राक्। बिभ्रेदभूभृदपुरंगसंगश्चिग्रसंपन्ने जननी वराग्रात् ॥२॥
 पुरेवुमारानलस्यान्विहान्निरीक्ष्य सर्वानपि मेदलीलः। नैशोरलीला हतसिंहसंघाचने प्रवृत्तां स्मरति स्म सूक्तः ॥३॥

श्रीराम
॥३॥

नोल्लिख्य परस्मैपदं। बिभ्रेद। बिभ्रति तुः बिभ्रेदुरिति। बुद्धिपूर्वप्रयत्नेनेद्रेण पर्वतेऽपि हं वज्रं पक्षमात्रं चिच्छेद अयं तु भीमः असावधानतया पर्वते पतितः सन्
 सर्वपर्वतशरीरं बिभ्रेद। नस्मादेतच्चित्रं अर्थः। अनेन भीमशरीरस्य वज्रापेक्षमा अतिदारुणं। श्रीगुरुभ्यो नमः। श्रीवेदव्यासाय नमः। श्रीरामः।
 मुक्तं भवति ॥२॥ पुर इति। सभामः पुरे हस्तिनापुरे। मेदलीलः। मेदं शनैः लीला। जीडायस्य समंदलीनोऽपि विहारात् जीडायः अलसान् अमवतः स
 चमिबुमारानुराजबुमारान्। निरीक्ष्य दृष्ट्वा। प्राक्पूर्वचने अरण्ये प्रवृत्तां जननकाले स्वेन वृत्तामिति यावत्तु हतसिंहसंघां हतः निहतैः सिंहानां
 मृगैर्द्रोणां संचः गपाः यस्यां सानथोत्। एतौ घसंघाते वारजाने कुले हत इति हतः। युध्वां के शोरलीलां। शीरेत्यबालस्येयं नैशेरा सत्यसानीला
 चत्तां बालः। नैशेरा वायस्ये समरः सूक्तः। सुभृत्तुं हं ठायुक्तः। सु॥

पूजायां भूराधेयमरः स्मरति स्म अस्मरन् स्मरन् योगे न लटः अतीतार्थकबलदस्मेतिसूत्रान् स्मभूस्मरणे इत्यने लिट् परस्मैपदं स्मरति स्मरतः
 स्मरति स्मरतः स्मरति कृमाः सठ् क्रीडापेक्षया सि है सठ् क्रीडास्मीचीना ॥ चोदशी क्रीडामेव चानुस्यदिपुनं ठावान् अ भूदिनिभावः ॥ ३० ॥ भुक्तं
 चेति परिपद्यते परिपद्यिभिः शत्रुभिः दुयेधिनादिभिः अभिसंधानिरारा निप्रसथपरिपद्यिन इत्यमरः स्तुतिभूयद्वादापितविषंगरत्ने विषमियमरः
 निषमिन्ना नमिग्रथः भुक्तं च ज्ञानता श्रीमे न भुक्तमपि चिपंतिदरेयकूम भूदिनिभावेः अतः एतस्माद्दीमात् विषमभूयः विषं विभ्रतीति विषभूतः सपीः
 तेषां तेषांगणः समूहः विषयः विषादप्रामः विनष्ट इत्यर्थः सजीमः प्रमाणा कोटः प्रमाणा कोटयश्च हेतुत्वे लया अवज्ञयातिरस्कारेणे लियाचन स्त्रीभा
 चादवज्ञयो हे लियमरः अनायासेन निभावः अगतु आगतानि हि दुयेधिनादिभिर्बद्धाद्देष्टव्योपि भोमः ॥ बंधनक्षेपयंचालक्षीकृत्यन स्माद्ददात्
 पुनीय बहिरागत इति भावः ॥ ३१ ॥ पुराणा विस्तृतं लुप्तं उ परस्मैपदं अगतु आगता अगुरिति अगच्छी च न दे जगतां सकलजीवोनां जीव न ददातीति

श्रीराम
 ११९॥

तस्मिन् चित्तानि कृती कृतानि व्यासाय भूने सुकृतानि तावन् ॥ करिष्यमाणानि च तस्य पूजां सवल्लभ्यामासेषु ह्यनुस्मि ॥ ३२ ॥
 भुक्तं च जीवपरिपद्यते विषयः भूयः ॥ प्रमाणा कोटः सठ् हे लयागान्नेदंगच्छी च न दे त्रिचित्रं ॥ ३३ ॥
 दग्धपुंरं योग बल तस्मिन् चित्तमनि वस्वानुसूजान धानः ॥ आदरिभावेन जगत्सु पूज्यो योगी च नारायणामो स सादा ॥ ३४ ॥

श्रीराम
 १२१॥

जगच्छीवनदः तस्मिन् अत्र अस्मिन् श्रीमे इदं पूर्वोक्तं मरणवाद्यपरिहारपूर्वकं स्वजीवनं चित्रं न अस्मिन् येहीदं मा अयं इति भावः ॥ ३५ ॥ दग्धेति
 योगबलान् योगस्योपायस्य बलान् सामर्थ्यात् योगः संनृनोपायध्यने संगति मुनिविसमरः ॥ पुंरं क्षाग्रहं आगारे नगरेपुरमि समरः दग्ध
 भस्मीकृतानि यन्त्रबलान्निगद्यन् स्वानुस्वकीयान् सठ् जान् ॥ अत नू युधिष्ठिरादीन् ॥ समानोदयसंगर्भसठ् जाः समा इत्यमरः ॥ घमनिव ॥ पुण्या
 नीवास्वाघर्मम ॥ स्त्रियं पुण्य अये सीत्यमरः ॥ दधानः स्वस्वंचेव हन ॥ अदरिभावेन अतिभक्षयति नरानि सरोराक्षसः हिडंबः न स्यारे भविः अ
 रिहं तेन जगत्सु पूज्यः मान्यः सजीमः श्रीनारायणं ॥ हिडंबां ग्राहयन्नेति श्रीवेदव्यासः ॥ स रादा प्राप्तिवान् ॥ ददशीति भावः ॥ सदल्विशर
 पागसु च सादने विविति धानो लिट् परस्मैपदं ससादा सैदतुः सैदुः ॥ कश्च योगी वा योगः गुणयो ॥

म०॥

ज०॥

स्यास्तीति योगी उपायवान् गुरुपुरुषश्चायथास्वास्वामिद्वेषः वास्यचिपुरषस्यपुरुषस्यपुरुषयोगबलात् कस्माच्चिदुपायबलानुदग्ध्वानिगदि
 नूनस्मात्पुरुषव्यतिरिक्तं न सहजाः सहजार्थे निरसहजाः सहोपन्नाः तान् घमनान् अदृष्टविशेषानुदधानः अदरिभावेनादारोदलेनं शत्रुक
 तबाधः स्यास्तीति दावीदारी न भवती सदावी अदरिपो भवः अदरिभावः तेन स्वयं कृतपदाभेवरहितत्वेन भावः जगत्सु पूज्यः स नृस्व
 स्वाभि नंप्राप्नुयात्तथेति भावः पुनः कइवा योगीव योगः समधिपरिपाकः स्यात्स्वीयेति नामस्वीयार्थः त्वपस्वी सयमयेति गीचपीति ध
 नं जयः स इवा सोपि प्राप्तायामेन विजितपवनवात्पुंरं दारीर्यो गबलाव्योगस्य समाधिपरिपावकस्य बलानुदग्धस्वदेहगतवन्ति नाभस्माव
 मुनिर्यन् ब्रह्मनाडीमार्गे गेहे हृद्गुह्यगच्छन् अदरिभावेन दरो विदारण इरीरपाटनं पवनाभ्यसि कुर्वन्ति योगिनां पवनमार्गे सेवारे सति देहे शीघ्रति
 अवतिता तद्विहिते न जगत्सु स्वर्गाद्युत्तमलोके पुपूज्यः स नृघमनि मे स सुखमिवृद्धिहेतु नूपुण्यविशेषानुदधानः तान् अमुंच नूनारायस्वविं व
 भूतपदमानं यथा आपु पुन्येति भावः ॥३॥ समर्प्य निवृत्ती ज्ञानी धीमान् सूरिः कृती वृषी समरः शुच बुद्धिः शुच भगवद् प्रतिवृत्ता बुद्धिर्जं

अतिशय
॥१॥

समर्प्य कृत्वा निवृत्ती वृत्तानि व्यासाय भूमे सुकृतानि तावत् । वरिष्य माया निच तस्य पूजां संकल्पयामास शुच बुद्धिः ॥३॥

अतिशय
॥१॥

नः करपांयस्य सत्तथा । स भीमः । सुवृत्तानि । सुसम्यक् भगव पूजा हेन कृतानि अनुष्ठितानि कृतानि स्वस्य चतुर्योग्यानि तावत् सकलानि सुक
 तानि कर्मणि । अत्र वृत्तकाव्यः भावे निरुतः भूमेने परिपूयायि व्यासाय वेदव्यासाय समर्प्यं वरिष्यम । माया निच तावत् सकलानि कर्माणि यावत्ता
 व वचस्वै काल्पेयैः तस्य वेदव्यासस्य पूजां संकल्पयामास । संकल्पयामास । मय्ये अस भुवी श्रुतो निर्ऋतः सैष दे । आसा आसा च ॥
 आसुरेति अवतारप्रभृति हिंसे बनिग्रहोत्तानि कर्माणि भगव । नि समर्प्य अथ अग्रे वरिष्य माया निच वव निग्रहादीनि कर्माणि भगव पूजा हेन वरिष्य

मिति संकल्पयामासेति भावः । अतएव शुच बुद्धिश्चेति भावः ॥३॥

मध्वः

स॥१५॥

प० स०

विष्णोः पितृभिः अथ वेदव्यासदर्शनं नरोऽसौ सोदरः सोदरैश्च नृभिः सहितः स सोदरः स श्रीमः राजकन्या राजः दृष्ट्वा राजस्य कन्यापुत्रीं
अदित्क आदत्त आर्या हेनस्वीकृतवानिति भावः। दुदाभूदान इति धेनु उ० ह्मने पदं अदित आदिवाता अदिषंते तिकथं भूतः श्रीमा विष्णोः
पदं अित् विष्णोः। श्रीकृष्णस्य पदं अित् अदितः पुनः कथं भूतः ब्रह्मसन्निरासी ब्रह्मस्य राक्षसस्य सन्निरासे हनने अस्यास्तीति ब्र
ह्मसन्निरासी। पुनः कीदृशः क्षिप्तान्यवक्षिप्रकरः। अन्यः स्वविधात विक्रयः पक्षः सिध्यातः एषामस्तीति अन्यपक्षिणः। जरासेधा
रयः राजवः तेषां प्रकरः पूगः अन्यपक्षिप्रकरो येन सत्तथोक्तः पूगो वित्तानं प्रकर इत्यमरः सुपक्षः शोभनः पक्षः सिध्यांतो यस्य सत्त
थोक्तः। कः कामिवाराजहंसः। राजहंसा स्तुते चंचुचरणौ। नो हि तैः सिताः इत्यमरकाशालक्ष्योक्तपक्षिविशेषः। अहंसी मिव वि
ज्रो पदं अित् विष्णोः। पदं विष्णुपदं आकाशं अित् अदितः ब्रह्मसन्निरासी ब्रह्मस्य तन्नामकपक्षिविशेषस्य सन्निरासो निराक
रणा अस्यास्तीति ब्रह्मसन्निरासी क्षिप्तान्यवक्षिप्रकरः अन्ये स्वेतरे काको नूकादयः ते च ते पक्षिणः खगाश्च तेषां प्रकरः क्षिप्तान्य
विष्णोः पदं अित् ब्रह्मसन्निरासी क्षिप्तान्यवक्षिप्रकरः सुपक्षः॥ स सोदरो यदित राजहंसः सरा अहंसी मिव राजकन्या। अर्ण
पक्षिप्रकरो येन सत्तथोक्तः सुपक्षः शोभनैपक्षौ यत्रेयस्य सत्तथोक्तः। अर्ण इंदीवरेति इंदीवर श्रीजयि सुंदराभा इंदीवरेत्यनीनोपल
स्य श्रीः कांतिः इंदीवर श्रीगइंदीवरस्य जयो स्यास्तीति इंदीवर श्रीजयिनी सुंदरा मनोहरा यसा आभा कांतिश्च सुंदराभा इंदीवर श्री
जयिनी सुंदराभा यस्य सत्तथोक्तः ते नीनोपलपक्षया अतिशायीत मनोहरमणीयनीलकांतिमते इत्यर्थः स्मेरानने दुःस्मेरं मेदहा
सायुर्न च तत्तद्वानने मुखे च स्मेरानने तत्तदुद्विचये द्रव्यस्य सत्तथोक्तः स्त्री स्वमातुलेयं। मातुलः मृगुजातः। मातुलजातमातु
लेयमरगस्वस्यमा॥

श्रीराम
१११॥

गुह्यः स्वमातुलः स्यापयं पुमानुरम तालेयः। स्वमातुलपुत्रमियर्थः। कमलायताक्षं कमलवतु कमलपत्रवत्। आयते विनाले अक्षिणीयस्य स
नधोक्तः तं दायते प्रियं मुकुं दे। श्रीकृष्णं सुचिराय बहु कालान् द्रौपदी स्वयं वरेदध्या समभ्यनेदत्तु भूतु नाषाहस्ति नावतिपुरावहिगमनानं नरं व
हु कालाददष्ट श्रीकृष्णं द्रौपदी स्वयं वरेदध्या सत्तु तोषेति भावः। तु नदीसमृद्धा विसृता लडु परस्मैपदा अनंदत्तु अनंदतां अनंदनू। १५॥ महागद
मिति। वारः आरब्धो न गामी भीमराजानं युधिष्ठिरं अमुज्वलराजसूर्यं अमुज्वलः अयं तप्रेकाशमानः राजसूर्यः तन्नाम कथयः यस्य सतथो
क्तः तेचकार। किं वृत्ता महागदं। महातीगदा तन्नाम कायुधयस्य सतथोक्तः तेषु धिया भूमेत्यउरपीत्युः तीक्ष्णोरप्युधयस्य सतथोक्तः तव उद्विष्ट
बृहद्रथश्च गोविंदसुरेन्द्रजौ चताभ्यां सठयोगे नृतीयाताभ्यां सठगतेति भावः। मंक्षुसीघ्रं। प्राक्मक्ष्यदत्तमियमरः। निरस्य हृत्पुनकिं कृत्
महागदं। महानं अदायसिते अगाः पर्वताश्च वृक्षाश्च महागदाः त्रैलोक्येन गानगविसृमरः। तानूय निरवंडयतीति महागदः। ते अवस्वउ न इति धो नो।

इदीव श्रीजयसंदराभस्मे ननेंदु दयनं मुकुं दे। स्वमातुलेयं कमलायताक्षं समभ्यनेदत्तु सुचिराय भीमः। १५॥ श्रीगुरुभ्योनः
महागदं च उरपी पृथिव्यां बृहद्रथं मंक्षु निरस्य वीरः। राजानममुज्वलराजसूर्यं चकार गोविंदसुरेन्द्रजाभ्यां। १६॥ श्रीरामः।

श्रीराम
१११॥

महापर्वतविदारपा समर्थमियर्थः। बृहद्रथं बृहंतः महत्तश्चनेरथाश्च बृहद्रथाः बृहद्रथानां संबंबाहद्रथः बृहद्रथोपेतुमियर्थः। एव
पीत्युनां कुराणां कीचकादीनां रणायुधं निरस्य दिग्विजयकाले बावन्कीचकादीनू विजित्वेति भावः। भीमः कृष्णाजुनियुतः स नृजरा
घप्रतिगता तं हत्वा दिग्विजयकाले कीचकादीनू विजित्वा घर्मराजे नराजसूर्ययागे कुर्यामोसेति भावः। १६॥ स भीमः शासनेन दुर्यो
धनानुजेन आवुजितानू घूतकाले वेशेषु गृहीत्वा आवर्षणेन विकीर्णानू सूक्ष्मानू मूडू नू अराह नू वक्रानू अग्नितानू नीलानू।
कृष्णानानि सिते मरः। प्रियोयाः भ्रातृयाः द्रौपद्याः वेशानू सिरौकहानू। कचः वेशसिरेकहे मरः। श्रीरामचंद्राय नमः। १७॥

म०॥

ज०॥

वैरिजयस्य वैरिणः शत्रुभूतजनस्य दुयेधिनादेः जिघांसया हंतुं मिथ्यापश्याह निष्पामीति बुध्येयार्थः संचिकाया चिकाय चि
क्यतुचिक्युरिति। कइवातीक्ष्याः क्रूरः कष्टिद्वरुडमेत्रनिपुणः पुरुषः सूक्ष्मादिविशेषणयुक्तनूदुःशासनेन सपविषये दुष्टं क्रूरं शा
सनेन त्रौषधनूपनिक्षयस्य सनर्थोक्तः। तेनान्ये नगरउमैत्रिजिज्ञेन आवृत्तितानूयं जरादिस्थितानूविद्रावितानू कृष्णसंघानि वैरिजा
नस्य जिघांसयथा स्वकीयादिपुंजरादिस्था नेषु कीकायति तद्वदिति भवः वैरिजिघांसये सनेन येथा कृष्णसंघाया वैरिहेननेमि
मित्तं एव दुःशासनेन कृष्णकेशानां वैरिहेनने निमित्तं मुक्तं भवति ततश्च तदेकीकरणं युक्तमेवेति भावः। ३७। जा ज्वल्यमानस्येति। पुंसापुरुषा
यां भयदानि भयं ददतीति भयदानि। भयं कराणी यृथः। सत्तानि जेतवः सत्तमस्त्रीतु जेतुं विरमरः। विभीरादिरोक्षसः सिंहाद्याद्यादयश्चेत्यर्थः।
वृकोदराग्नेः वृकोदरः श्रीमः अग्निविवतस्यागुरुतेजसा। गुरुमहच्चतूतेजः प्रभावश्च गुरुतेजः महांसामर्थ्यमिति यावत्। तेनातेजः प्रभावेदि
तावेत्तमरः। नाशं मरणं आपुः पापुः आपू व्याप्ता विविस्माब्धिपरस्मैपद आपापातुः आपुरिति। कार्यं भूतस्य वृकोदराग्नेः अरय्यवासकले

दुःशासनेनावृत्तितान्प्रियायाः सूक्ष्मानरात्मानसितोऽयं केशानू। जिघांसया वैरिजनस्य तीक्ष्णः स कृष्णसर्पनिवसचि
काया। ३७। जा ज्वल्यमानस्य वनेबनेर्लदिघक्षतः पार्थिवसार्धमुग्रैः सत्तानि पुंसो भयदानि नाशं वृकोदराग्नेर्गुरुतेजसापुः ३८।

धने वने वीप्सया द्विर्वचनं इदं सर्वस्मिन्नप्येयर्थः। जा ज्वल्यमानस्य। अतिशयेन ज्वलितः प्रकाशमानः। जा ज्वल्यमानस्य पुनः वचनं भूतस्य
उग्रं क्रूरं भूभारभूतमिहार्थः। पार्थिवसार्धं पार्थिवानां राज्ञां सार्धं। राजिराट् पार्थिवश्चाभूदियमरः। सार्धसि मूहं। सार्थी वणिक् स मूहे स्यादपि संधा
नमात्रेव। त्रिविधः। अलमसतनिः शेषमिति यावत्। दिघक्षतः दग्धुनिघतः। अविष्यद्युष्टे दुयेधिनादिराजं हनने च यात घुघं प्रतीक्ष्यमायस्ये
ति भावः। यथोग्रवोऽकाद्यात् कहेन स्पष्टमशक्यं पार्थिवेन॥

श्रीराम
॥१२॥

अथ विद्यान्मन्त्राः पार्थिवः तेषां सार्थं जलं दधुमिधतः बने बने प्रज्वलतः दावाग्नेर्गुते जसामहो ज्वलन्मायुं सांभयं करपि सिंघव्या प्रसपुव
श्रिकादो निसृजानि नश्येयुः तद्वदिति श्लेषा निप्रयः ॥ ६८ ॥ भोगेति असौ भूमिः भोगाधिका भोगवतः भोगा अपेक्षितविषयज्ञ न्यसुदवानिते
रधिकाः अतिशयेन विषयासक्त इति भावः ॥ अभोगः परिपूर्णतायेषामस्तीति अभोगतः बलादिपूया इत्यर्थः ॥ अभोगः परिपूर्णतिति अभोगः ॥ भो
गाधिकाश्च ते अभोगवतश्च भोगाधिका भोगवतः ॥ तान् भोगाधिका भोगवतः विशेष समासोयं अरुणाक्षान् अरुणोऽस्वभोचतः क्रोधेन रक्त
अक्षिणीयेषां ते अरुणाक्षः ॥ तान् च रेंद्रो घराः पर्वताः ॥ आठो यधिरपर्वता इत्यमरः ॥ तेषां मिद्रे अथै गंधमानाणि दोहस्तत्तः सर्वत्रपूर्यः संच
लं नृदेवे जेद्रान् जिह्वान् नृदेवि विधमपि वेन द्विविधे जिह्वेरसने येषां ते द्विजिह्वाः ॥ मेसरैः पानूतवादि न इत्यर्थः ॥ तान् पुरसहारसनाजि के यमरः ॥ धातून् मना
वावृममिस्तीक्ष्णान् कटुः सुगोघेतीक्ष्णोऽस्यादिति विश्वः ॥ मणिमपुमुरोगान् मणिमान् तन्नामका सुरः पुरोगः अग्रे सरः एषं ते मणिमपुमुरोगोऽन्तान्

भोगाधिका भोगवतो रूपाक्षानि तस्ततः संचलतो घरेन्द्रे ॥ बहून् द्विजिह्वान् मणिमपुमुरोगान् सौ कटुन् क्रोधवशात् क्षयान् ॥ १२ ॥

श्रीराम
॥१२॥

पुरोगोऽग्रे सरः प्रशग्रतः सरपुरः सगो इत्यमरः ॥ बहून् क्रोधवशान् क्रोधवशारव्यान् सुरान् जघान हतवान् ॥ हनति सागरिह्मस्मालिह्म परस्मैपदं ॥
जघान जघ्नुः ॥ जघ्नुः असौ दावर्नियथा बहून् क्रोधवशान् क्रोधस्य कोपस्य वशान् अधीनान् क्रोधपरिपूर्णा इत्यर्थः ॥ भोगाधिका भोगवतः
भोगैः शरीरैः पूर्येति वा ॥ अधिका नदी घरेन्द्रान् बहुपयान्वा भोगः सुरैर्वस्त्रादिभूता वहेत्यपदा काययोरियमरः ॥ अभोगवतः बलादिपूया
नू अरुणाक्षान् च रेंद्रे कस्मीस्त्रिदिवरे इतस्ततः संचलतः मणिमपुमुरोगान् मणिरेषामस्तीति मणिमैतः केचन पयोषु मणिमैत इत्यर्थः ॥ मणि
मैत एव पुरोगोऽग्रधानाः एषां ते तथोक्तास्तान् कटुन् विषदंष्ट्रादिना क्रूरान् द्विजिह्वान् नृदेवि जेह्वेरसने येषां ते द्विजिह्वाः सपीक्षान् ॥ १३ ॥ ॥ १३ ॥

श्रीराम
॥१३॥

श्रीषणां मत्तभयं करं आभा कनियस्य सत्तथोक्तं स्तोत्रं विषयवक्ष्यं विपक्षाः दुयेधिनादिद्वेषिण एव वक्ष्यं शुष्कार्थं विपक्षकक्षं तं द्विद्विपक्ष
हितरियमरसो रभेचनये वक्ष्यं कुष्काननवीकथं विविधिविश्वः मुहूर्तं रक्षययनूरं हरन विरेजे वाजले दोषविहसमाहितात्मने पदरेजे विरेजाने
रेजिरेके विजयेन विविधजयेन युक्तः मठाहेति घरः मठातीना मभिवृद्धानो हेतीनां ज्वालानो घरोधारकः अप्रघृष्टः सोढमरा कपः वृष्टा नमः अ
ग्निः बहिरुष्मा वृष्टा बर्तेति अग्निययधामरः श्रीष्मा द्विजाधैः श्रीष्माः भयं कराश्च ते द्विजाः पक्षिणश्च त एव आयाः पूर्वयेषां ते तथोक्तः व्याघ्रदयस्तो
भीमस्तु भीषणो रद्रेगागेये न्वनिशाचरे इति विश्वः दंत विप्रीउजा द्विजाः इत्यमरः अतिभीषणा भं अतिभयं करा कारं कक्षं वने क्षपय नूयथा विरेजे तथे
ति भावः ॥ बहुहेति लीलः ॥ बहुयश्च ताः हेतयश्च आयुधानि ॥ बहुहेतयः बहुहेति निर्ललिः कीडा यस्य सत्तथोक्तः स भीमसेनः तरस्विनः शूरा नू
वेगशूरो नरस्विना विसुमरः प्रोच्युलितान् प्रचलितान् स्वघर्ममागदिपगतान् अधीरान् धैर्यरहितान् निर्दग्धपक्षान् निहतः पक्षः सहायभूते जेमो ए
तरस्विनः प्रोच्युलितान् अधीरान् निर्दग्धपक्षान् तति तीक्ष्णकोपान् ॥ सधार्तराष्ट्रान् बहुहेति लीलः विनाभ्यविश्वान् परयाश्रियाभात् ॥ १३ ॥

श्रीराम
॥१३॥

षां ने निदग्धपक्षः तान् अपक्षः स्पृष्ट्य गुरुरेति कुसाध्यमेति मित्रेषु चिह्नि विवरे नृपकुंजरे चेति रत्नमाल अतीतीक्ष्णकोपान् असंतं तीक्ष्णः निगमः
कोपः क्रोधः र्षां ते तथोक्ताः तान् निगमे तीक्ष्णं रजरे तद्वदित्यमरः धार्तराष्ट्रान् धृतराष्ट्रस्यापत्या निपुंमासे धार्तराष्ट्राः दुयेधिनादयः ता विश्वान्
च निःअपि विश्वमज्ञेयं कृत्स्नं चेष्टमरः विनश्यत्ता परयात्तमया ॥ परस्यात्तमया सने समरः श्रीशारङ्या संपत्तौ संपत्तिः श्रीश्वलक्ष्मीश्चैव सम
रः अभात् अशोभता आदीया विसृजतः लङ् परस्मैपदं अभात् अभात् अमुरिति यथा वनू अग्निः नरस्विनः वेगिनः प्रोच्युलितान् प्रचलितान् दिव्य
नान् च लितान् अधीरान्

अग्निमप्रदेकामनिलंघ्यरेतुं चैर्यरहितान् अणवनिर्दग्धपक्षानूनि। नर्दग्धाः पक्षाः पत्राणि एषो निर्दग्धपक्षाः तान् अतीतीक्ष्णकोपान् धातरिष्टा
 नूतन्नामकपक्षिविशेषान्। राजहंसास्तु ते च चुरपौलहितैः सिताः। शमन्निनेमस्त्रिधा स्ते धातरिष्टाः सिनेत्तरे रिश्यमरः। विश्वानू बहुहेतिलीलः
 सनूब कृष्णिः हेतिनिःसृज्वालाभिः लीलाह नूपात्री डायस्य सत्तथोक्तः नादराः सनूपरयाधिया कोय अशो भत्त च द्वेदिति श्लेषाभिप्रायः॥१६॥
 कृष्णो निवृष्टां ध्रिपं केरुहं गराजः। कृष्णस्य वसुदेवपुत्रस्य अश्री चरपौप केरुहे वामने दूवाप केरुहं नामरसमिदमदः। नयोः भृंगराजः भृंग
 यो भ्रमराणां राजा श्रेष्ठः। द्विरेफः पुष्यर्भृंगः षट्पदः। चमरानय इत्यमरः। कृष्णामुखं भोरुहं सराजः। कृष्णायाः द्रौपद्याः मुखं आननं अं
 भोरुहं वामनमिवै कृष्णामुखं भोरुहं तस्मिन् हं सराज इव हं सपक्षि श्रेष्ठ इव। स्थितः हं सास्तु विश्वे तगरुत विश्वः कृष्णानुद्रौपदीनीतीतुवि

कृष्णां ध्रिपं वेतुहं गराजः कृष्णामुखं भोरुहं सराजः। राजा सरोजावलिरस्मिराजः ससोदरो राजतवीरराजः॥१७॥

श्वः। प्रजासरोजावलिरस्मिराजः। प्रजाः स्वकीयजनान् प्रजाः संते जन इत्यमरः। ता एव सरोजा निवमलानि तर्षा आवलिः पट्टिः समूह इत्यर्थः
 तस्याः रस्मिराजः रस्मिभिः विरपौः राजत इति रस्मिराजः। सूर्यस्थानीय इत्यर्थः। किरणः प्रग्रहो रस्मि इत्यमरः। ससोदरः। सौदेरे भ्रातृभिः सह व
 त्मानः। वीरराजः वीराणां वीराणां राजा श्रेष्ठः। अराजत इति श्रुतिः। राज नूदीमा वियतो नूडनम ने पदं अराजत। अराजे त अराजे त। अराजोपा
 दे अस्मास रा इत्यर्थः। द्रौपदीमुखं प्रेम्णा पश्यमानः स्वजनहर्षकः भीमः भ्रातृभिः सह शोभमानः सनूराज्यमभुङ्गति भावः॥१८॥ श्रीरामयनम

श्रीराम
११७८।

पौत्रेति। स भीमः पवित्राहयः। पिपेने। पविः। अहयः नाम यस्य सः पवित्राहयः श्रीकृष्णः तस्य नामिः स्वसा सुमद्रा। जामिः स्वसुबुलस्त्रियो
रिहमरः। तस्यान्वै। पिपुत्रस्यापि पुमान्पौत्रः अभिभन्व्यपुत्र इत्यर्थः। पौत्रस्वस्य पिपे। जपरिद्विद्राजे घरां घरिपे। घराघमित्री घरिणीयमरः निधा
यत्तदधीनां कृता। असुरधीषु असुराणां धीषु अंतःवरपेषु तापेया सर्वे असुराः अनेन भीमेनैव भीमेनैव विनाशिता इति मनसि सत्तापं निधाया
त्रिलोक्यान्नेत्रयोर्कीर्तियशः निधाय प्रसाय हृदये स्वचित्तम्। मुकुंदं नारायणं निधाय स्यापयित्वा ध्यायन्निनिभावः। सहजैः सहयोगेन तृतीय। आतृभिः
सह। स्वस्वकीयं पदं स्वर्गादि स्थानं भेदे प्रायः। भजसेवायामित्युक्तं निडा मने पदं भेजे। भजेति। भजेरे इति पदं व्यवसितं त्रायाश्चानलश्म्यं द्विवस्तुष्वित्यम
रः। ११७८। विष्णोरिति विष्णोः पदं तं। विष्णोः। श्रीकृष्णस्य पदयोः पदयोः। अंतं सामीप्ये अंतःपदार्थसामीप्ये च न ज्ञयः। भजनासेवमानेना। श्रीकृष्णस्य निधौ विद्यमानेना

पौत्रे पवित्रां कृष्णं पिपेने चरां निधाय। सुराधीषतापे। कीर्तिं त्रिलोक्यां हृदये मुकुंदं भजे पदं सहजैः स भीमः। ११७८। श्रीरामः।
विष्णोः पदं तं भजता निहेन घोरप्रघाते रिति नाशिता स्ते। ए सो द्विद्राजाश्च न वृत्तयोलंशो भानमेजुः सुरवैरिमेघाः। ११७८। श्रीकृष्णः

श्रीराम
११७८।

सर्पः। अनिलेन भीमनूपेण वायुना। घोरप्रघातैः। घोरैः क्रूरैः। भयानकैः। घोरं भीमं भयानकमित्यमरः। पद्यातैः समाध्यातैः। आयुर्धैर्यस्यः। अक्या
मर्दसमाघातसंग्रामाभ्यां गता हवा इत्यमरः। इति पूर्वोक्तप्रकारेण। इति हेतुप्रकरणप्रकारादिसमापिष्यमरः। नाशिताः निहताः। ए सो द्विद्राजाः ससे
नवीर्याद्विद्राजाः रक्षिताः भृंगरादौ विषे वीर्यगुणोरागे द्वैरसं द्रुममरः। अतएव न मयं तं चंचलवृत्तयः चंचलप्रस्थिराः समाधानरहितेति यावत्। वृत्तिम
नो व्यापारः एषो नैतद्योक्तः। ते प्रसिद्धाः सुरवैरिमेघाः। सुरेषु देवेषु वैरिद्वेषा एषामस्तीति सुरवैरिणः। सुरद्वेषिणो देव इत्यर्थः। वैरं विरोधो विद्वेषो द्रुममरः।
सुरवैरिणा एव मेघाः शोभां कौ। ति न भेजुः। न प्रापुः। भजसेवायामित्युक्तं निदूपर

सैमपदं वभाजमेजतुः मेजः। यथामेधा आकाशमध्यप्रदेशी प्राप्तेन वायुना घोरता उने विशालीकृताः सुसीदितः जलरहिताः अतएव लघुतादेव यंचलवृ
तयः सैतः शोभनं भूतं तितयेति श्लेषमिप्रायः॥१॥ एतदिति निष्टौ जसः। नष्टं गतं ओजः। सार्धं थं एषो नेन योक्ताः। तैर्देयाः सर्वं सवधं संकटे ननु
स्ववधश्च मरः। भीमनिमित्तकं क्लेशमिष्टार्थः। आप्यानुभूया एतत्प्रतीपं एतस्य प्रतीपं विरोधं भीमकृता प्रतीपकारस्य प्रतीकारमिति यावत्। वक्तुकामः
किल एतत्प्रमाणे अपवर्तु असमर्थ इति भावः। कलौ कलियुगारव्यकाले उप्तन्नाः सैत इति शेषः। स्वयोयां स्वेषी स्वापनामेव स्वयं सा स्वस्वामक
यो रिष्टमरः। योग्यामही। मुकुंदवैगुण्यकथां। मुकुंदस्य हरेर्विगुणस्य भावे वैगुण्यस्य कथां हरेर्निष्ठाप्रतिपादकं वाञ्छाले मित्यर्थः। कथा वा कथं
धश्चिधातो जलं सम्यगाकलयन्त्यनुः। कलकामघेनायि तिधातो लङ्गमने पदं आकलयन्। आकलयेतां। आकलयेता भीमहृता देयाः पुनर्भूमावु

एतत्प्रतीपं किल कर्तुं कामानष्टौ जसः सैकटमेवमाप्य। मुकुंदवैगुण्यकथां स्वयोग्यां काले कलावाकलयन्ते ते लं॥१॥ श्रीराम॥
यो भूरिवैरोमपि मानूतः प्राग्वाभी बुभूषुः परितोषितेशः। स संकरारव्यो ध्रितलेषु जज्ञे स्पृधापरेण्या सुरिहा सुरेद्रों॥१॥ श्रीकृष्ण

पुनश्चैतः। श्रीभीमप्रतीपाकारिणे न हरेर्निगुणित्वा प्रतिपादकं त्रास्वंचक्रुरिति भावः॥१॥ एतदिति। प्राक्पूर्वजन्मनि सौगंधिकवने योमपि मानूतवा
मकदेयः मृतः भीमसेनहतः समपिमानू भीमे भूरिवैरः। भूरिवहव्यं वैरं विद्वेषं यस्य सतथोक्तः। तादृशः स न नाग्मी बग्धवः। बायोपुतिपटु
र्नाग्मी वायटको गिक्तरिष्टमरः। बुभूषः भूविनुमिष्टुः स नूपरितोषितेशः। तपसा संतोषितः प्रसन्नीकृत इति। तं भूर्यनसतथोक्तः। शंभुरीशः पशु
पतिरिष्टमरः। तादृशः स निहभूमे। संकरारव्यः। संकर इति आरव्यनाम यस्य सतथो॥

श्रीराम
११५॥

क्तः स न अं धितले पुन न्नाम बा प्रेषु ज्ञो अभूत् अनि प्रादु र्भाव इत्युक्तो लिङ्गात्मनेपदं जज्ञे जज्ञाते जज्ञिरे इति अपरे अनेपि असुरेन्द्राः असुरश्रेष्ठाः
अपि इह भूमौ आसुः उप्तन्नाः असून् विदुः सतो लिङ्ग परस्मैपदं आस आसतुः आसुरिति ॥ ७० ॥ सान्नायमिति अव्ययमिह न अत्यन्तं अप्रकटे ह
अभिप्रायेण सत्यसत्तथोक्तः आरु भुक् मा जेरिः ओतु निडाले मज्जरि वृषदंशक आरु भुक् इत्यमरः सान्नायं वादु ग्धद्विविकारं यासीय हविर्वि
शेषमिव वाविकल्पोपमानयोरित्यमरः असारकामः असारस्यापवित्रस्य काम इत्यायस्य सत्तथोक्तः श्वाशुनकाः शुनकाभाषकेष्वस्यादिस
मरः पुरोडाशं वा पिष्टमयं हविर्विशेषमिव अव्यवस्थः व्यवस्थः विवेकाः न दृष्टिः पुचगः कपिः पुचगपुचगो इत्यमरः मपि स्वर्जं वा अनर्घ्यमपि
नां स्वर्जं मालामिव पापः पापमस्यास्तीति पापः अर्श आदिभ्यो न्य एषः संकराख्यः वेदादिको वेदशक्तिः स एव आदिर्यस्य तत्तु शास्त्रमिति शेषः
जग्राह स्वीकृतवान् गृह उपास्त इत्युक्तो लिङ्ग परस्मैपदं जग्राह जग्राह तुः जग्राहुरिति अयमत्र दृष्टं ताभिप्रायः सान्नायं पिपासुरपि मा जेरिः

सान्नायमव्ययत्वाद् आरु भुक्वाश्वा वा पुरोडाशमसारकामः मपि स्वर्जं वा पुचगो व्यवस्थिते जग्राह वेदादिकमेव पापः ॥ ७० ॥

श्रीराम
११५॥

अव्यक्तहृदयः निमीलितान्तः साधु विवर्तमानः सन्यथा अवस्तरे प्राप्तेन सिबिति एवमयमपि अव्यक्तहृदयः ब्रह्मणः अव्यक्तान् निविशेष
हेन वेदाप्रामाण्यं ब्रह्मणः निविशेषत्वात् अत एव तः शून्यत्वादि स्वाभिप्रायानमिव्यंजकः यथा शुनकाः उसां जुगुप्सितं कामनेन द्वयमपि प्रमा
णारहितं प्रमाविराघं जीव ब्रह्मे कथं तस्मिन्मिथ्याहमियादिकं कामयते यथा कपिः नानारत्नममीय मालां लब्ध्वा पिष्टमपि मालां अस्याः अन
र्घ्यमिष्टं तानि तारेते म्योपेतो नि संतीयादिविवेकशून्यः तथा अयमपि संकरः अयं जीवः इदं ब्रह्म अयं ब्रह्म अयं मुक्तः इति विवेकावरणा सम
र्थः तादृशः अयं वेदादिकं मपि अधीतवानिति भावः ॥ ७१ ॥ जन इति शठः वेदादौ च हरति पादौ ब्रह्मपि च ब्राह्मणे च निगूढद्वेषं नि कृते स्तनू
तजः शठ इत्यमरः एषः संकरः यत्तु धर्मं ब्रह्म चारिग्रहस्य वस्य यस्या अमेधु चतुर्थश्च सा वा प्रमथ्य चतुर्थश्च यस्या अमर इत्यर्थः तेने

जेस्वेकृतवत् विमच सुदु ॥

दमः न विद्यते दमः दंडो निग्रह इति यावत् नृपस्य सदृशः निग्रहं कर्तुमशक्य इत्यर्थः दुः स्यात् कृष्ट निषेधयो रिति विश्वः दमस्तु दमनं दंड इति च
 दुष्टगजः दुष्टः मतश्चासौ गजश्च दुष्टगजः विरुद्धं पूर्वं निर्मलजलं कलुषं चिकीर्षः अपि कलुषं कर्तुमिच्छुः सन् पद्माकरं तया कम्पित्वा पद्माकरस्तथा के
 स्त्रीयमरः किं वृत्ता अपरया पृष्ठा श्रमस्वीकाराभावे जनः बानमनमपि प्रवर्णनमेव तू रति मत्तान्तु विरक्तये निमोवः पणमुप्रकृते शब्दे च यत्नो लिङ्ग
 रस्यैपदे। नमेतु नमेतानमेयुः। यथा गजः निर्मलजलं पद्माकरं प्रविश्य कलुषं कृत्वा स्नानं पानं याग्यं करोति एतन्मयमपिरागद्वेषवर्जनपूर्वकं च योम्यं
 यथा श्रमं वेददिद्वेषजनवशा विरया पूर्वकं गृहीत्वा स्वस्य तत्साध्यं हि प्रीत्यादि फलजनकं चकारेति भावः ॥४६॥ अवैदिनमिति असौ संकरः माध्य
 मिकबोधसंबन्धिनं पक्षसिद्धान्तं अवैदिकं हेतुगमविशेषणमेतत् अवैदिकं तात्वेदविकल्पवत् वेदग्रामाण्यवादिभिः निरस्तं पक्षिणं निरीक्ष्य दृष्ट्वा
 स्वयं न पक्षसु पक्षपाती तेषां बोधार्थं पक्षसिद्धान्ते सुअं प्रंतं पक्षपातः आग्रहः अस्यास्तीति तत्पक्षसु पक्षपाती स नू अगएव तं पक्षमेव बोधसिद्धान्ते
 तमेव प्रतिपादकः प्रतिपादयितुं कामः इह तत्पक्षसमर्थनविषये अनु रूपं स्वस्य वेदं नित्यप्रसिद्धं अनु उपमयेव बोधमत्तसमर्थनिगुणं मां उपायं न

जनो न मे न्नापरयेति मत्ताशठश्चतुर्थश्च ममेष भेजे ॥ पन्ता वतं वा कलुषं चिकीर्षुः सुदुर्दमे दुष्टगजो विरुद्धं ॥४६॥ अवैदिनं माध्य
 मिकं निरस्तं निरीक्ष्य तत्पक्षसु पक्षपाती तमेव पक्षं प्रतिपादको सौ न्यूनस्य न्मागमिहानुनूपं ॥५०॥

नूरापनं चिंतितवान् जाहविजन्मनि प्रादुर्भावि इत्येतो लङ् परस्मैपदं उपेक्ष्य वृत्तं ॥५०॥ चिंतितो पायमाह असहृदिनि अस नू दुष्टः असहृदे अ
 सतः स्थाने सदसद्विचिंतं सदसद्विलक्षणं अभ्यधत्त उक्तं वा नू दुष्टाभ्यधारणापोषणयो रित्येतो लङ्। स नेपदं अभ्यधत्त अभ्यधत्तं अभ्यधत्तेति
 बोधमत्तानुसारेण विश्वमसदिति वक्तव्यं तयानुवृत्तिं विश्वं सदसद्विलक्षणमिति शब्दांतरेणोवायेति भावः शून्यवादिना विश्वारोपनिमित्तं अज्ञानसं
 वृत्तिरिहाहः अन्यं संकरस्तु संवृत्तिं माया रम्यया। मायेति नाम्न। अभ्यधत्त। व्यवहृतवान् शून्यवादिनः शून्यो रव्यं परतत्त्वं ॥ श्रीगुरुभ्यो नमः ॥५१॥

अश्वाम
११९६॥

श्रीराम
१५६॥

ब्रुअव्यक्ताद्योवाचीयतो लट् कथं भूतं स्वगोमिः स्वेषां सूत्राणां गोमिः ब्रुवोमिः सकलं जीवं विरुद्धमाधि विरुद्धमाषयाशीन्द्रस्यार्थः तथा अहं च
प्राप्यकारः तेषां सूत्राणां भाष्यकर्ता इति ब्रुवन् वदन् च ततो तं एव विधं संनारो व्यास रूपः भगवान् भगो स्यात्तीति भगवान् एवैव्यस्य समग्रस्य
वीर्यस्य यशसः प्रियः ज्ञानविज्ञानयोश्चैव षण्णाम्भगदतीति तः इति वचनात् संपूर्णैश्चैव दिषुषु वा नित्यार्थः ईश्वरस्वनूपादिवं प्रकाशयन् प्र
प्रतिपादयन्तं पुनः कथं भूतं वेदसमूहवाहं विषवाक्यत्वेन वा स्वेच्छय प्रमाणात्त्वेन वा वेदानां समूहवाहं तं भास्वरोऽपि स्वगोमिः स्वरक्षिमिः गोः स्व
गं च ब्रूते रश्माविति विश्वः सकलपदार्थप्रकाशकः वेदसमूहवाहः वेदमूहः वेदसमूहाभिमानिनः श्रीगुरुभ्यो नमः श्रीवेदव्यासाय नमः

समूहाः वेदसमूहाणिमानिनः बह्विः रथयाः यस्य सतथोक्तं वाडिं बाह्विर्गो धर्वयुग्मः सकलप्रकाशकभास्वरत्नस्य यथा महान् स्वरत्नपा
 सरत्नं जलसूत्रं तस्वरस्य संकरस्यापि महान् स्वरत्नं युक्तमेव सूत्रं चोपेनामस्वेद्यया व्यानकरणमेनेति श्रेयः ॥ ५२ ॥ स्वेति यः संकरः स्वसूत्रं ज
 नस्य स्वकीयसूत्राणां ज्ञानस्य समूहस्य वेदव्याप्तेरुक्तसूत्रज्ञानस्य मुख्यः ज्ञानं ज्ञायोद्यत् नमस्ति चित्ति चिन्मः तेषां चान्ययमेतन्नस्मिन्ने
 न निघरूपभाषादिकाले न दिद्येति स्मर्यनेद्यन्नूठमेस्मीकर्या इत्युक्तं लट् परस्मैपदं दिद्यक्षति दिद्यक्षतः दिद्यक्षंति स्मतीति सः वेदव्या
 सः क्षमा विप्रः क्षमयानिति क्षयासूत्रं नरेत्तेरियावत्तु ज्विः समूहः क्षमाशोभ्या लिति क्षाक्षति निभास्करः ॥ ५३ ॥ निगमेति निगमसन्मपि
 दीपगद्याः मयायए वदीपाः मपि दीपाः संतश्च ते मपि दीपाश्च सन्मपि दीपाः निगमाएव सन्मपि दीपाः तेषां गण इति विग्रहः निगमाः वेदा

श्रीराम
११७१

श्रीराम
११७१

निगमसन्मपि दीपगलो भवतदुक्तवाग्गायार्थं निगूढभाः ॥ अविदुषामिति संकरता कृतसकिल संकर इत्युक्तिरुच्यते ॥ ५४ ॥
 विश्वं मिथ्या विभुरगुणावानात्मना नरित्तमेदोदेता इमं न्यदधत्ति गिरादि सुभूयः प्रसिद्धिः आनंदाद्यैरुपगणैः पूरितो वासुदे
 वो मंदं पदं न नसि चेततां हंत नूनं लिखेत्तु ॥ ५५ ॥

दीपाः तेषां गण इति विग्रहः निगमाः वेदाएव सन्मपि दीपाः निदेशितमयदीपाः तेषां गणः समूह इत्यर्थः तदुक्तवाग्गायार्थं निगूढभाः वा
 यो गद्याः वाग्गायार्थं सो वाग्गायाश्चतुर्वाग्गायाः तदुक्तवाग्गायाः स एव पर्यवस्यते न निगूढभाः यस्येति विग्रहः तस्य संकरस्य
 उक्तः त्राष्टः चत्वार्यारव्या नूपवाद्यौ गद्याः जालं स एव चयैकः कर्दमः पर्यवस्यते न निगूढतितिरोहिताभाः प्रकाशो यस्य स
 स योक्तः अभवत्तु मयदीपवत्तु भगवत्तु नूपदिक् सम्यक्प्रकाशयन्नपि वेदः संकरकृतापव्याख्ये न नतिरोहिताद्यो भवतीति भावः अत्र म
 पि दीपप्रकाशस्य ॥

॥ मध्यविजये प्रथमः सर्गसिमापः ॥

म०॥

ज०॥

श्रीराम
॥१९८॥

पंकेननक्षोयधानभवति किंतु निरोधानमेव तद्वचनं प्रकाशस्यपि सेकराखालेन निरोधानमेव। ननु नाश इति सूचितं मृषादिपददृष्टं
 तीकृतः न प्रसिद्धदीपः तस्य पंकेन न स्थमानत्वेन निरोधानयोगादिनिर्णय इति अस्माद्येनोभयमन्यथा व्याख्यानात् अविदुषा स्वतो वेदाद्यभि
 विज्ञानतां नराणां सेकराखालः सेकरां संकर्य सर्वं ज्ञानावबुद्धिं करोतीति संकराखालः सा संकर इति नाम्न अविदुषां भवेन्न विदुषां सभास्य
 सिद्धो भक्तिनाशप्रवण इत्यतः कामपोलितामने पदं शुभं शुभं वाचं शुभं वाचं शुभं विरेडुत विन्नं बवृत्तं दुत विन्नं विन्नमाह न भोरो विनिस्तु
 क्षणावृत्तं विन्नं मिथ्येति। ऐह्यं भुवि ज्ञानाः मणिद्रुमदादयः दिक्षु नानादेव। विष्णुः प्रपंचः मिथ्या सद् सद् विन्नं क्षणः विष्णुः विष्णुः अ
 गुणवानुगुण अस्य संतीति गुणवानुगुणवानुगुणवानु निरुद्धिनिपावन आत्मनां जीवानां आत्मपत्तेधृतौ जीवे स्वभावेपर
 मात्मनि भास्करः भेदेन। स्ति इह एव नूपाणां गिरां क्व सांगी वगवापी सरस्वती प्रमदः भूवः प्रसिद्धिः। भूयसी बहुल्यसा प्रसिद्धिश्च
 तां स्थिरं भूयश्च भूयश्च प्रमदः। न्यदधत चक्रुः दुधां धारणा योषण्ये रिति धातोर्लुङ्। मने पदं अदधत्तं अदधत्तेति न यमप्रसिद्धिः।
 विमभूदित् पक्षपा माह आनंदाद्यैरियादिजानंदाद्यै आनंदा एव आद्यो येषां ते आनंदायाः ते गुरुगुणगणैः गुरुवः महान्तश्च ते गुणा
 अगुरुगुणाः तेषां गणैः समूहैः गुरुमहति वाच्यं न्यदिति चिन्वः गुणानां महत्तत्त्वनाम उच्यते। नादि दोषमून्यत्वं पूरितः पूरितः वा
 सुदेवः श्रीहरिः सत्तां सम्यज्ञाने योग्यानां जनानां मनसि चेतप्रिमं दमं दशनैः कालक्रमेणोपार्थः निरोधं भूतं नूतनं अदृश्यं भूदेन
 नूतनं केरि धारणा इत्यमरः सामान्यतो विष्णुमनंतगुणी ज्ञानतामपि सतामापि प्राप्तीतदुर्लब्ध्या वाक्प्रकरप्रसिद्ध्या।
 प्रथमसर्गसामाप्तः॥

श्रीराम
॥१९८॥

नमः

श्रीमच्छां तर्गत्य श्रीवेद व्यासाय नमः ॥ विज्ञानेति विज्ञान भानुमतिविज्ञानाख्ये सूर्ये काल बलेन कलिकाल सामर्थ्ये नर्तनेति रोहिते सति दुर्गच्छि स
तम स संततितः संकरादि प्रणीत ब्रह्मसूत्र दुर्गच्छि चकार समूहात् अंचे भगवत्स्व नूपादिव मविदुषि जनेत हृष्टान योग्ये जने सती माग्नित स द्विराच
रितान् माग्नित् स्वरत्न तिसन्मार्गे संम्यग् प्रवर्तमाने सतीति भावः दिवन्ने हृदः दिवन्ने मनसः चतुर्मुख देवः मुबुदे शरपां प्रजग्मुः ॥१॥ नाथ इति त्रियुग
हृतिः त्रियुग इति नाम यस्य स त्रियुग हृतिः ॥ त्रियुग हृतिर्वा स्य युगत्रयावतारत्वात् त्रियुगे विष्णु रूच्यत इति वचनात् ॥ त्रियुग हृतिर्वा त्रे हेतु हेने त्तं मवर्गं
तव्यं त्रियुग हृतिर्वा इति कलौ कलियुगे अनुबुधूषुः अवर्तुमिच्छन्ता यः स्वामी भगवान् अवतारं अवताररहितं ब्रह्मण्य चतुर्मुखं अनादिदिक्षुः अवतार

ध्वग

राधे गुरुदेवं
अनि

श्रीवेद व्यासाय नमः ॥ विज्ञान भानुमतिकाल बलेन लीने दुर्गच्छि स संतम स संतलितो जने च ॥ माग्नित् सती स्वरत्न तिसि दिवन्ने हृदो मु
बुदे देवाश्च चतुर्मुख मुखाः शरपां प्रजग्मुः ॥१॥ नाथः कलौ त्रियुग हृतिर मुबुधूषुर्ब्रह्माणामप्यनवतारमेनोदिदिक्षुः ॥ सर्वसमन्य मनवे
स्य से कार्यवीर्यं स्मेराननो भुवमजीवनमावभाषे ॥२॥ वेदांत मार्गपिरिमा र्गपादीन दूनाः दैनीः प्रजावि शारपाः कदाप्यपदे नः ॥ आनंदय
समुख भूषित भूमि भागो नूपांतरेण मम सद्गुण निययिन ॥३॥

च न स कार्यवीर्यं कार्यसाधन क्षमं वीर्यं सामर्थ्यं नैवे भूत कार्यवीर्यं तस्मिन्नेतत् कार्यवीर्यं तं सर्वज्ञं अन्य विष्णु चतुर्मुख व्यतिरिक्तं जन वे क्ष्य सुवन जीवने
श्रीमुख्य वायुं अवभाषे कथं भूतः स्मेराननः अनुग्रह विशेषा नंदस्मित वदनः ॥३॥ वेदे गिहे सुमुखाम मसद्गुण निययिन संतो निदेविंश्च ते गुणाश्चेति
सद्गुणाः तेषां निययोप समुपवति तस्मद्गुण निययिं तेन नूपांतरेण मध्वनाम्ना अन्य नूपां भूषित भूमि भागः अलं कृत भूषण देशः वेदांत मार्गपिरिमा र्गपा
दीन दूनाः वेदांत मार्गः वेदा र्गनिययात्मक मार्गः ब्रह्मसूत्रादि मार्गनूपः परिमार्गयो न विचारे पादीनां रहिताः सशक्त्या तद्विद्या नरहिताः इति यावत् ॥४॥

श्रीराम
॥१॥

तत्त्वतः ज्ञानाभावचक्षुः दुःस्वयुक्तः देवीः प्रजाः मोक्षयोग्यास्तीवाना नंदयोः सुरवयेः । वर्यभूताः विशारदाः अस्मद्विरिक्ताः अयहीनाः रक्षकहो नावश
र्या गृहसिद्धिरेदिमरः अतएवास्माकं कर्तव्यापदं कृपास्य देमध्वारव्यावतारस्य भगवद्गुणनिर्णयवत्त्वं चतुर्थीयमस्य वृषभदेहसेइयादि श्रीश्रुतिप्रसिद्धं
तदर्थं श्रयोषणः योषितः आदरात्तु वचनं अस्य वायोः स्तुतिं प्रनूपमिति शेषः । रोहसेक्षणा मृत्तरोहाय जनयेत्तज्जनयत्तादृशप्रमत्तिपत्तिहेनपूर्वाप्रज्ञानाम
कईज्ञानासः समर्थः सुरयोः सानि नो देवाः अग्निपूर्वाः बुध्नात्तु बुध्यतीति बुध्नुः ज्ञानी । तस्मात्तु बुध्नात्तु यत्तु इदं यस्मा देवमहिषस्य महितवत्तु यत्तु हरेः
वर्षसः रमणीया ननु यान्तावसासुरवेन निरंतरं अजंतव्यज्ञा । तेषुः अमुपादे चिदेषे इति धातोः गृध्रश्चिना नाथः । यदीय एव प्रदिवः प्रकृष्टा जीडादि
गुणाः मध्वनामो जनदतीर्था रव्यदमर्था मध्विमाने ददिष्टो वेगितीर्थमुदाहृतं । मध्वजाने रतीर्था रव्यत्तु तृतीया मारुति न नुरिनिबचनात् एवमध्व
नाम आने रतीर्था रव्यः मानदि स्वो मध्यायनि मध्व । तिसदालो डयनि तवज्ञाना मृत्तसिध्यर्थमिति भावः । आदेशोति मरुत्तु मुरव्यवायुः ।
उज्ज्वलवर्णो भर्ता क्षरयुतं एन आदेशो मैलि मपि भगवदो देवा रव्यं मुकुटे रत्नं बंधां जलिः सन्मूद्रा अद्यत दधोर शिरसा बद्धां जलि मूद्रा भगव

आदेशो मैलि मपि मुज्वलवर्णमि न बंधां जलि मरुदन रव्यं मध्वमूर्ध्ना । हारा बली मि वहरा विबुधे दया चो विभ्रा विज्ञाननु
जिधु सुरवा नितीर्षन् ॥१॥

१। ज्ञानं तथोक्तिं भगवती चकारेति भावः । यथा कश्चि स्तामिना दियमाने मुकुटे रचो चितं योगं प्रज्ञे । भनवपंरितं बंधां जलिः सन्मूद्रा कृत्य निवददि
ति श्लेषाभिप्रायः । हृदामनसा हारा बली मि वविबुधे दया चो सुरे प्रार्थना भवता भुव्यवती रसिद नृगहः कोय इत्यादि नृपां विभ्रा दधानः निजा
नृस्वभक्तान् अनुदृष्टुः अनुगृहीतुमिदं नृवा पुरवा ततीर्षन् जवतनु मैद्यन् ॥१॥ श्रीगुरुभ्यो नमः । श्रीविदेव्या साये नमः । श्रीरामायः

श्रीराम
॥१॥

काल इति। यावदेवाय देव सकलाः सज्जनः कृपा लुजिः ब्रह्मरुद्रादिभिर्भगिवाप्रायना कालः समवर्तते नाम तदेव विविधसाधुबलं वपा
 श्रमभेदेन नानाविधसज्जनसमूह इति चिंता कुलं चिंतयेत् स भूवा कार्य वेदांत सततकृतान्तरसंवेदांत कास्त्रस्य सततमनादितः तस्य प्रद
 यप्राप्तं कृतान्तेरसंति द्वांतसारं। केतानोयमसिद्धोता विद्यमरः। न विन विजानीमः। अयेयः पुरुषार्थं कथं नु कथं बालमे महि प्राप्स्यामः वत कथं व
 तस्वेहः॥ ५॥ त धीनयति रजतपीठपुराधिवासी रजतपीठपुरे वासः यस्यास्तीति रजतपीठपुराधिवासी देवस्तप्रीतये चिंता कुल सज्जनप्री
 यार्थं शुभ सूचनय मुख्यप्राणाख्यं शुभं सूचयितुं कं चि पुरुषं विवेकाएकस्मिन्नवसरे महिताय सर्वः पूजिताय मठाय उत्सव दर्शनाय कोलाहले
 न स भ्रमेषा प्राप्ते समागते मठा जनौघे सुकु गृहं नि निप्रवृत्ते न च रजतपीठपुरे वर्तमाने सति रजतपीठपुरस्य उद्बिद्यपभ्रष्ट संज्ञा॥ ६॥ आविष्ट
 वा नि नि प्रकृष्टा स्वभावतएव तएवा कुक्कालं अच गुरं पुरुषं आ विष्ट वा न्सः देवः रजतपीठपुरे मिहित सुजनानूप्रहायय नृविश्वा सय नूतुंग

कालः स एव समवर्तते नामाया चिंता कुलं विविधसाधुबलं व भूवा। वेदांत सततकृतान्तरसंवेदांत कास्त्रस्य सततमनादितः तस्य प्रद
 यते नि॥ ५॥ तप्रीतये रजतपीठपुराधिवासी देवो विवेका पुरुषं शुभं सूचनाय। प्राप्ते मठाय महिताय मठा जनौघेः कोलाहलेन सु
 कुदहं नि निप्रवृत्ते॥ ६॥ आविष्ट वा न कुक्कालं पुरुषं प्रकृष्टा प्रहायाय य निज जनान् नितराम नृपूतू। उतुंग केतु सिरवरे सकृतांगठा
 रो रंगांतरे नट् वारि वल विस्मयात्॥ ७॥ आभाष्य सोत्र जनतां कापथा नु विद्यमुच्येति दं च च न मुह्यते दोषभाषे। उतुंग केतु सिरवरे सकृतांगठा
 नि विश्वजनो न वृत्ति विश्वज्ञ एव भगवान् चिदादिहेति॥ ८॥

केतु सिरवरे नन ध्वज निरसि नितरां कृतांगठरः कृतांग विक्षेपः अनृपूतू। कश्चरे रंगांतरे रेग मध्ये नट् इव। अतएव। खिल विस्मयात् विस्म
 य करस्व नृपः॥ ७॥ आभाष्येति आविष्ट वा नृदेवः अज मिहितो जने तां जनससमूहं आभाष्य श्रूयतामिति सर्व बोध्या उधृतो सुधृत हस्ताः स
 नृपया नु विवृतिः कथं न। दि नृप शपथं युक्तं य मा भवति तथा उच्येति दं च क्षय मापां वचनं आ व भाषे। कथं इह जगति विश्वजनो न वृत्तिः त
 स्मै हि न मि ति वर्तमाने आत्म नृविश्वा जन भोगोत्तर पदान् स्व इति सूत्रेण विश्वजनशब्दान् तस्मै हि न मि युस्मिन्नर्थे विश्वप्रत्ययः स्वस्य वचो

श्रीराम
१२॥

नोदेशः यस्येति चेत्प्रकारलोपः एवं च विश्वजनस्य सर्वजनस्य हितावृत्तिर्यस्य सः विश्वजनीनकृतिः सर्वलोपकारभूतप्रवृत्तिरिति भावः विश्व
जनः सर्वज्ञः भगवान् षडुपोऽवर्गसंपन्नः एवंभूतः कश्चिदधिपदेव तु यस्य तेजनिव्यतिरिक्तस्य भाव्येयन्वयः अत्र विश्वजनीनवृत्तीत्यादिवि
वाषण्णत्रयेण वायुरिति सूच्यते ॥ ८ ॥ अथेदानीं बायोदत्तारं वक्तुं तपिकादिकं माह सद्दीपेयादिना कलौ कलियुगे सति सद्दीपवारिनिधि संप्रक
भूतधात्र्याः दीपसंप्रकेन वारिनिधिसंप्रकेन च सद्दीपसद्दीपवारिनिधिसंप्रकसाचसाभूतधात्रीत्यतः स्याः मध्ये जंबुद्वीप इति यावत्
अपितत्रापि कर्मभूविमंत्रकृतानि शुभाशुभानि कर्मणि स्वर्गादिसाधनानि भवन्ति साकर्मभूमि रित्युच्यते स च कावेयपक्षायामाह भारत
नाम रवेडे सुविमलान्वयलब्धजन्मा अतिनिर्मलवैशे लब्धजन्मा सन्मध्यगेहकुलमौलिमणिः समीपिनस्य मध्यगेहकुलस्य मोमणिः

सद्दीपवारिनिधिसंप्रभूतधात्र्या मध्येपि कर्मभूवि भारतनाम रवेडे ॥ काले कलौ सुविमलान्वयलब्धजन्मा सन्मध्य
गेहकुलमौलिमणिर्द्विजोभूतः ॥ ९ ॥ वेदादि सद्भजतपीठपुरेश्वरनाभ्यां ग्रामे विभूषितततः त्रिपनूप्यनाम ॥ हेमाद्रिराजिभूराज
दिस्मावृताभस्तस्याभवदुरुगुणः रवन्तुमूलभूमिः ॥ १० ॥ श्रीगुरुभ्यो नमः ॥ श्रीवेदव्यासाय नमः ॥ श्रीरामाय नमः ॥ ११ ॥

श्रीराम
१२॥

नश्चिद्वृत्तजोभूतः ॥ ९ ॥ वेदति वेदादि वेदादिना वेदादिनामकपर्वतन सद्भजतपीठपुरेण सता समीपिने नरजतपीठपुरेश्वरेण च विभूषि
तततः त्रिपनूप्यनाम ॥ हेमाद्रिराजो मेरुनेन वदते ॥ वृत्त रवेडे विवासिना विभुना
मूलभूमिजे नमः भूमिरभूत्तिल ॥ रवन्तिव्ययं प्रसिद्धवाचकं कादशायं ग्रामः हेमाद्रिराजो मेरुनेन वदते ॥ वृत्त रवेडे विवासिना विभुना
तद्रेपोचराजतः शोभमानस्येहावृत्तस्य समानः ॥ १० ॥

रामाधिवासिनहृदिस्वसृमौलिमालारजद्विमानगिरिशोभितमध्यवासामिति त्रिकुलैककेतुउडिपार्पदनेकूपेयपञ्चनामकस्य
 बुलत्रयस्य ध्वजः सः द्विजः रामाधिवेक्षितहृदिस्वसृमौलिमालारजद्विमानगिरिशोभितरामेपापरशुरामेपाधिवेक्षितयाप्रतिष्ठितया
 हृदिस्वसृमौलिमालयादुर्गार्यामौलिमालयारजनविमानगिरिपाशोभितपाञ्चकपदपाञ्चकनामकक्षेत्रं अध्यवासक्षेत्रमियधिशोभ-
 स्त्वाक्षीवर्मेतिवर्मेपाञ्चकपदेक्षेत्रे उवासेतिभावः यत्क्षेत्रं विश्वपाञ्चकं विश्वपातीति विश्वपः सच सावजश्वेति विश्वेपाञ्चकः तस्माद्विश्वपा-
 ञ्चकसत्तत्सर्वकालं वैजलैर्दद्यात्प्राप्तीति पः पश्चात्सावजश्वेति पाञ्चकः पाञ्चकं यस्मिन् नूतनपाञ्चकमिति विग्रहः सत्तत्परशुरामाभुवंचितानी-
 धानि चकार ॥११॥ अथमिति स द्विजः पुंसां स पुरुषाणां पुनर्बर्हिर्गुं सर्वपुरुषार्थनिमित्तं जनवमउत्तम इति यावत्तुं नामप्यर्थमध्वारयं

रामाधिवेक्षितहृदिस्वसृमौलिमालारजद्विमानगिरिशोभितमध्यवास॥ क्षेत्रं सपाञ्चकपदं त्रिकुलैककेतुः कंयदधाति
 सत्तत्तत्तत्तु विश्वपाञ्चकं ॥११॥ अथैकमप्यनवमं पुरुषार्थहेतुं पुंसां प्रदातुमुचितमुचितस्वरूपां कन्यां सुवर्णलसिता
 मिव वेदविद्यां जग्राह विप्रवृषभप्रतिपादितां स॥१२॥

वस्तुप्रदातुमुचितो योऽयमुचितस्वरूपां कालवयोयूपैरहमनउद्धेदुमुच्यत नृपां सुवर्णलसिता सुवर्णे निहे म्नासित नमयाभरणो नेति यावत्
 लसितां विप्रवृषभप्रतिपादितां ब्राह्मणोत्तमेन दत्तां कन्यां जग्राह उपयेमेका मिव वेदविद्यामिव स्मृतिपुंसां सर्वप्रदमनवमं सर्वेति मं कस्य
 थं परब्रह्मस्य वस्तुप्रदातुं प्रतिपाद्यदातुं उचितं उचितस्वरूपां ब्राह्मणेनाध्यध्येतुमुच्यत स्वरूपां सुवर्णलसितां को भनाक्षरलसितां ज्ञा-
 त्मणोत्तमेन दत्तां च वेदविद्यां अध्यागीष्ट अनंतरमपयेमे चेति भावः ॥१२॥ श्रीरामाये नमः श्रीकृष्णाय नमः श्रीवेद्यासाय नमः

रेमेइति। सद्धिजेंद्रस्तया भार्यया कः कयेव मह। विवेकः महा विवेकज्ञानवान्बुद्धिदक्ष्या अपौकषेय हादप्रामाण्यकारणादोषरहितया उ
पनिषदेव अयं द्विजश्च मह विवेकः सापि नूपच रिशे रणा सुहृत्तः करणा सुहृत्तः करणः पुमान् अलं परमं अयत्त इति परमस्मिन् तया परम
स्मिता भक्त्यैव मिथ्या मिमान रहितः स्वकीय श्रेत्राप प्रकलत्रादौ स्वकीयता मिमानो मिथ्या मिमानः तद्रहितः तत्र शो निति यावत् स्वानंद संत
ति कृता स्वानंदः स्वपुण्यत निर्दुःखपरमानंदः तस्य संतति न मिदुःखानुभवाः तं करोतीति स्वानंद संतति कृत्तया अतएव तयो परमया भ
क्त्यैव अयं द्विजेंद्रोपि मिथ्या मिमान रहितः सत्य स्वानंद संतति कृत्त शो भमाना नंद तीर्थी रव्य संतति प्रपश्यं करोतीति स्वानंद संतति कृत्त ॥१३॥

रेमेद्योपनिषदेव मह विवोको भक्त्यैव सुहृत्त वारणाः परमस्मिता लं ॥ मिथ्या मिमान रहितः परयैव मुक्त्या स्वानंद संतति कृ
ता सतया द्विजेंद्रः ॥१३॥ तस्य प्रभो अरुणयोः कलदेवतायाः ॥ रत्नं ॥ बबध निजधर्मरतः सधीरः ॥ विज्ञात भारतपुराणमहारहस्यं
यं भट्ट इमं निवदंति जना विनीता ॥१४॥

श्रीराम
॥३॥

श्रीराम
॥३॥

तस्येति। निजधर्मरतः स्ववर्णाश्रम श्रीवल्लभस्य भजतामपि देवतानां ॥१५॥ रहितः धीरः स्थिरबुद्धिः सद्धिजबुलं देवतायाः धर्मनस्य प्रभोः रत्नं
तपीठपुराधिवासिनो भगवत अरुणयोः भक्ति बबध चकार ॥ जनः ॥ महाज्ञानाः विज्ञात भारतपुराणमहारहस्यं विज्ञातं सम्यक्ज्ञातं भारतस्य पु
राणानां च महारहस्यं अतिगूढे धीयेन सतथोक्तः अतएव विनीतैर्यं भट्ट इमं निवदंति व्यवहरेति सभाते बबधेष्ट न्वयः ॥१६॥ गोविंदेति ॥
रभट्टः गोविंदसुंदरकथा सुधया केवलं नृणां इन्द्रियाणि श्रोत्रादीनि नानंदयन् विं तु रत्नतपीठपुरे प्रभोः श्रीवल्लभस्य पदाब्जं भजतां देवता
नामपि इन्द्रियाण्या नंदयन् रत्नतपीठपुराधिवासिनः श्रीवल्लभं चेति सिद्धं ॥ स्वेदं नोक्तं त्रिनेत्रिणीये प्राप्ताय भोतींद्रगत् प्रभुर्हृदिः सैदं क
थितारवतु कुब्जधामवद्विभूज्जायत प्रतिमां व्यधापयन् ॥१५॥ मूलगोविंदसुंदरकथा सुधया सनृणां मानंदयन् न किल केवलमिन्द्रियाणि विं तु
प्रभोः रत्नतपीठपुरे पदाब्जं स्वकुलदेवतायः ॥ श्रीवल्लभस्य भजतामपि देवतानां ॥१५॥

म०॥

स॥१॥

इयंमिति॥समष्टःइयंपूवेत्तिप्रकारेणहरेगुणकथासुधयेगुणानांसेवेतिमहादिगुणानांकथाकथनमेवसुधातयासुतुप्तःअन्यत्राल
लबुधिप्रापूःसन्नेगुण्यवादिषुनिगुण्यस्यभावोनेगुण्य॥तनुवदतीतिनेगुण्यवादिनः॥हरेनिगुण्यवभाषयाकीर्त्याइत्यर्थः॥नेष
जनेषुमापिजनेष्वपिसाग्रेषुसस्तुसगुणानंप्रमाणाभिजनादसुहृदिःनिगुण्यएवेतिआग्रहेणसहितेषुसस्तुतत्परब्रह्मरूपतत्त्वविष
येकालेचलधीःकालेनकालसामयेनेवनस्वतःकालचंचलाबुधिरेतकरयोर्यस्यसत्तथेतिःतस्मादेवाविति संज्ञायानुःहप्रितुक्तप्रका
रेणनिगुण्यःमय्यनतगुणेनतइयादिप्रमाणानुसारेणसगुणोवाइतिसंज्ञायकीर्तःसन्नुधिमान्विद्वान्धीमांसूरिवृत्तौकृष्टिर्यमरः

जे०॥

स्वमेवप्रव
पाकोदि

इयंहरेणिकथासुधयासुतुप्तेनेगुण्यवादिषुजनेष्वपिसाग्रेषुतत्तेसकालचंचलाधीरतिसंज्ञायानुःधीमाधियाप्रवण
शोधितयप्रदध्योः॥१६॥

तयाज्ञास्यप्रवणेनशोधितयानिर्मलतयानिद्रितयेतिपावत॥धियाअतःकरणेनप्रदध्यौवितत्रमयानुष्टेयमितिनिर्दिष्टवान्॥१७॥
चिंतायमिसुतोर्लिट्परस्मैपद॥दध्यौदध्युतुःदध्युः॥१८॥जानेति॥यएवअनवबुद्धावेवकाव्यःयएवयःकोपिपुरुषःनरकातुर्गति
रत्रतारक्षितोसुपुत्रनामापुत्रेइतिनामसंज्ञायस्यसपुत्रनामहिप्रसिद्धा॥पुत्रुतन्नामकंनरकतस्मात्पुत्रंतःप्रायइतिष्युततेनापुन्नान्यो
नरकाजानापुत्रेइत्युच्यतेइतिवनातूचेतिभावा॥मुरव्यावनंमुरव्यसम्यगवनज्ञानदानेननरकात्प्राप्तप्राप्तपूयानुज्ञानादिगुणो
रपुण्यात्॥अल्पज्ञानादिर्मतःपु॥

नानुसुलभं साध्यं नयस्मात्तस्मात्तुल्यज्ञानात्पुरुषात्पुरुष्यावनस्य असाध्यज्ञानात् ॥ समस्तवित्तस्य मत्तं वेतितिसमस्तवित्तु सर्वज्ञं
 अवघटिनं अवघेरज्ञानविप्रलभादिदोषैः हि न रहितं विद्याकरा कृतिविधानां आकरः उपविष्टानं समूहो आकारो निबहो प्रतिस्थाने अ
 रेषु च ध्यत इति विश्वः ॥ विद्याकरा कृतिः स्वकपयस्य सतथोक्त अपत्ये पुत्रकै कि दत्तैः उपायैः लभे महि प्राप्नुवामः पुत्रलभ प्राप्नुय तो लि
 गात्मने पदं ॥ लभे लभे वहि लभे महि ॥ १७ ॥ पूर्वपीति कि दमपरा शरपांडु मुख्याः कर्दमः कर्दमारव्या प्रजे चरः पराशरत्तन्नामक मुनिपांडुः
 चक्रवर्ती कि दम अपराशर अपांडुश्च कर्दमपशौ शरपांडवः एते मुख्याः आदयो येषां ते कर्दमपराशरपांडु मुख्याः पूर्वपुरातनो अपि आ

श्रीराम
 १७१

त्राता परवनरकानुसृष्टिपुत्रनाम मुख्यावनं ननु सुलभं पूषादपुणत्ति मत्तस्मात्समस्तविदपयमवघटिनं विद्याक
 पाकृति लभे महि कैरुपायैः ॥ १७ ॥

श्रीराम
 १७१

यीश्वसेवयास्य लक्ष्मीनारायणसेवया कुशुषया गुणगणाद्यै गुणाना ज्ञानादि गुणाना गणो न समुद्रे न आख्यं सेपन्नं अपत्ये पुत्र
 आपुः आपलव्यप विप्र तो लिटु परसै पदं ॥ कर्दमादिनां मव्य पय प्रदं सद्गु पात नु सतश्च ते गुणा ॥ अर्चं सद्गु पात एव न नु देहो यस्य
 सतथोक्तः तं कायो देहः कि बपु सोस्त्रिया मुनिस्त नु सु रिमरः ॥ कर्कषा मृताब्धिं क वृषो व वृषैव अमृत सुधातया अब्धिः समुद्रः
 तंबुलपत्तिं अस्माकं कुलस्य स्वामिनं नारायण शरपांडु जे मप्राप्नुया मा ब्रजगता विप्र तो लि उ पदं ॥ श्रीगुरु राजाय नमः ॥

म०॥

स०॥२॥

ज०॥

ब्रजेयं। ब्रजेव। ब्रजेमा॥१॥ ८। इयंमिति अनन्यबंधुः न विद्यते अन्यः बंधुः स वा यस्य स तथोक्तः। कुहात्मा शुभनिर्मल आत्मा मनो
यस्य स तथोक्तः स द्विजः विद्यिष्ये विचारिणीयं प्रमेयं इयं पुर्वेति प्रकाशेण विद्यिष्ये विचार्य प्रेष प्रद प्रेषं अतिशय प्रदो देतीति प्रेष प्र
दः तं सर्वेषां पिब स्वस्वाभीष्ट प्रद मिति भावः। ब्रजतपीथपुरोधिवा संव्रजत पुरेवासेयस्य स तथोक्तः। सर्वेषां पिब स्वस्वाभीष्टमदमिति
भावः। ब्रजतपीथपुरे तं भुजगशयन भुजगः शेषदेवः स एव शयनं मयः यस्य स तथा॥ तं शयनं मे च पर्य के समरः। अनुत्ते श्वर भवा

पुर्वेपि बर्द्धमपराशरपांडु मुख्याय हो वया गुणाद्यमव्यसमापुः। तं पूषा समुपातनुं करणामृता विधं नारायणो
कुलपतिं शरपां ब्रजेम॥१॥

संसारसंप्राप्तिश्रेयः शौकरलनमस्तु इति विश्वः॥ स एवाब्धिः समुद्रः न स्मात् भयं भवाब्धिभयतस्य भेगं नाशं ददातीति भवा
ब्धिभयभगदा तथा भक्त्या हिष उब्धकालरादौ च तेषु च हिष उब्धकालः संवत्सरपरिमाणं यस्य सः द्विष उब्धः द्विष उब्धः सौ
कालश्च द्विष उब्धकालः तं कालं ध्वनोरसं तस्य योगे द्वितीयेति द्वितीया॥ द्वादशवर्षपरित्यक्तमिहार्धः। संवत्सरो वत्सरादिसु॥६॥

इत्यमरः भेजेरिषवे॥ भजसेवामिति सतेलि० डामनेपदं॥ भेजे भेजते॥ भेजिरे॥ १९॥ प न्योते॥ प न्यास्वभायया समं सहसावं सप्राहेस
मरः॥ भगवतः श्रीनारायणस्य पदं ब्रह्मपदं पाद एव अक्षं कमलं चतु॥ भजनं॥ सेवमानः समध्यगेः लघूनुस्वतः अल्पानपि
भोगाद्विनहारादिभोगान् पुनः भगवद्भजनं भोजनं च लघूनां च कार॥ स्वयंच स्वत एव अप्रयते निर्भावः दीर्घविषयेभ्यो निव
र्तद्वयं मनः दमयाचकार॥ पुनर्पेक्षया अधिकं विविषयेभ्यो निवर्तवान् स्वघं शोच्यमनादिप्रपायाभादिभिः बाह्याभ्यंतरकु

दियुतदेह
शरीरं अधि
को॥

भवान्धि

श्रीराम
॥५॥

इष्टं विचिंत्य स विचिंत्य मनस्य बधुः प्रेष्टुं प्रदत्त पीठपुराधिवासं॥ भक्त्या भयमंगदयात्तु भासा भेजे भुजंगरा
यनं द्विषत् कालं॥ १९॥

श्रीराम
॥५॥

विर्मालचकारा॥ पंचगव्यप्राशनानि पुनः पुनः विमलमकरोत्॥ लघूनां दमयामि हेतुद्वयं तामुप्रययान्तमव्ययं विमलिते तद्वि
प्रययान्तमव्ययं॥ लुक् कृत् चारणोऽयत्तो लिट् परस्मैपद॥ २०॥ तीव्रैरिति॥ गुणगणापविपुत्रकामौ गुणानोन्नतज्ञानादिगुणानां ग
णेने समुहेन अर्षवः सागरः गुणगणावः षे गुणगणाष्टविश्वसोपुत्रश्च गुणगणापविपुत्रः तं कामयते इच्छत इति गुणगणा
पविपुत्रकामौ॥ जायापती जायाभार्या च पतिभक्त्यं जायापती भार्या जायत्यपुं भुम्नीत्यमरः॥ धवः क्षिप्रपतिभक्त्यमित्यमरः॥ ती
व्रैरुष्का॥

रूपयो ब्रतमुरैवैष्यसः क्षीरस्य ब्रतं पयो ब्रतं क्षीरहारषु रूपमिदं यः ॥ पयः पानीयं दुग्धया रिति विश्वं ॥ पयो ब्रतमेव मुरवेष्टं
 तानि पयो ब्रतमुरानि तैर्विविधैः नाना प्रकारैः ब्रताग्रेः ब्रतं अष्टैः संपूर्णपुरुषसंपूर्णः अनंतगुणपरिपूर्णश्चासौ पुरुषः श्रीम
 न्नारायणस्य संपूर्णपुरुषः ॥ तं नि तातं अतिनायेन अतो वयतं अनंदयता नुषत्तुष्टौ इत्यतो लङ् परस्मैपदं अतोषयत् अतोषयतां
 अतोषयन् ॥ काविवपुरा पूर्वं चामना वतार काले देव न चतुर्मुखे न इति तैत्तिरीयः कार्यमित्युक्तौ नौ अदिनि कश्यपाविव अदितिः अदितिना

पत्या समं भगवतः स भजन्पदाब्जं भोगां लघु नपि पुनर्न धाय चकार ॥ दांतं स्वयं च हृदयं दमया च का
 रस्व हृदयं देहमधिकं विमाली चकार ॥ २० ॥ तीव्रैः पयो ब्रतमुरैर्विविधैः ब्रताग्रेः ज्ञायापती गुणाणि पुत्र
 कामौ ॥ संपूर्णपुरुषमतोषयतानि तां तं देवे रिता विवपुरा दिति न कश्यपो तौ ॥ २१ ॥ श्रीवेद व्यासाय नमः

श्रीकश्यपभार्या च कश्यपः तन्नामनिः श्रुत्वा ताविव एतावपि दंपती देवे रिता देवानां तयामिषा भगवताप्रे रिता तं अतोषयतां ॥ ब्रह्म
 प्रेरिता बरिदिति कश्यपो चामना तारयन्ति पशुं क्रुदिते तव हृदिवं क्रौं स्य हं ॥ २१ ॥ नाथस्येति ॥ नाथस्वामिनः स्वसे वित्तुदेः सुदिकरा
 णां सुधया भूरिः भूयसी करुणौ वसुधा जमृतं भूरि श्रुत्वा सौ करुणा सुधा तया स्मिन् भूयश्च भूरि च यमरः ॥ अग्निषक्तौ श्रीपति बहु
 वृषामृतवर्षणादी विनानि ॥

तिभावः श्रीश्रीघरप्रतिनेसारशरीरयष्टीश्रीलक्ष्मीश्रीश्रीघरयोः प्रणतिः प्रकृष्टव्याप्तिः विशेषसंनिधानमिति भावः
तथासारेष्टेकाशरीरयष्टीशरीरेवयष्टीदोययोस्तौतथोक्तौतपःकुर्वन्तोदपयोः शरीरेतदाश्रीलक्ष्मीनारायणसंनिधानं विशेष
तोभूदितिभावः॥भुविब्रतप्रभवदिव्यसुकांतिमंतोभूरीषिवहुनिब्रतानिब्रतानिब्रभुविब्रतानिभुविब्रतेप्रभवउपन्नाभूविब्रतप्रभव
दिव्यादेवतानुग्रहसंबधिनीजपूर्वेति सुकांतिरेतयोरस्तीतथोक्तौजायापतीअथनेतरंदेहकुर्हिदेहस्यपाज्यंअतिमार्जभूश्री॥अतिवे

नाथस्य भूरि करण सुधाय मिषि नौ श्री श्री घरः प्रातति सर शरीर यष्टि ॥ मुद्रित प्रभव दिव्य सुकां निमं नौ देह कु
हिमात्र मये न मे नौ ॥ २२ ॥ कां गदतौ समुचिनेय बभार गभसा भूसुरेन्दु हिना जगता हिनाय ॥ अद्यां वरे बरु जनी पदि
नाशा भाविन्य पास्त नम सविष्णु माध पक्षान् ॥ २३ ॥

हृत्पुत्राय धीमहि मा ज्ञोसाद निर्विण्मिह नमः ॥ अलभेतां ॥ प्रपन्नौ तु लभेतां प्राप्ता विमृशेतां लिङ्गं स्मरेत् ॥ अलभेतां अलभेतां अलभेतां ॥ २२ ॥ कोनादिति अथ नरावसेवया देहशुद्ध्यनंतरं अष्टांशं अष्टांशं निमलं लंजं वरं वस्त्रं यस्याः सत्तयेत् सा भुसुदेन्दुहिता भुसुदेन्दुस्य ब्रह्मणा अष्टस्य दुहिता पुत्री प्रजागता सुखा ॥

अ. रा. म.
ग. द. ॥

श्रीराम
गद्दी

यअपक्षान्मायासर्वस्यादिभुनोठरिपक्षः सस्वास्त्यायोयस्यवायसतथोक्तः हरिभक्तः रितियावतूपक्षोमासाधकेपाश्वेग्रिहा
 स्यनिराधयोः। केकादेः परतो बघे वले सरिवसे न्याययो रिति विश्वः। तस्मात्कोताप्रसुः समुचितगर्भाधानयोग्यनूतोरनुकाले रजो
 दृशनीगस्नानानंतरमिति भावः रनुस्त्रीपुष्यकालयो रिति विश्वः। आपास्वतमस आपास्तेनिरस्ते तमः अज्ञानेयस्यादपास्तमः
 तगर्भं बभार। दधारा तु भूतभरणोऽयस्माच्छ्रुत्परस्मैपदं। बभार बभूव भूतः कथं भूतापरिताशापरिपूरितापरिपुर्णा अशि अभिनाषः यो

नंपुर्वपक्षसिति विंबमिव प्रवृद्ध्यां च द्विजेन्द्रवनिता सुषुवे ज्ञातवत्। अत्रेन वायुवरवतीर्य सरुप्यपीठे विस्पु
 पणम्यभवन्नं प्रययौ नदियं॥२६॥

ये इमरः। रजनीरात्रिरजनीया मिनी तमीमरः। समुचिते चंद्रविकासस्य योग्यनूतौ वसंतादि नृतुकाले आयपक्षान्। आ
 यमासदिभूतश्चासौ पक्षः माससार्धश्च। आयपक्षः शुक्लपक्ष इति भावः तस्मात् अपास्तमः संपास्तमः अंधकारः यस्मा
 सतथोक्तः तं अंकारोऽस्त्रीया ध्वानेन मिश्रं निमिरं तम इत्यमरः। विष्णुचंद्रमिव। विष्णुविष्णोः चंद्रमसीत्यमरः॥२७॥ तमिति॥ द्विजे
 द्रवनिता द्विजेन्द्रसमध्यगेठ भटस्य वनिता पत्नी पूर्वपक्षसिति विंबमिव पूर्वपक्षे शुक्लपक्षसितः घवलः विंबः मंडलः विबो स्त्रीमं
 उल्लेखिष्यमर

तं चेद्रमंडलमिव। प्रवृष्टं गङ्गां यावत्तु यदा अत्र भूमौ सुवेअसूतुषुः प्राणिप्रसवेशनिधातोः॥ लिङ्गामनेपदे सुषुवे सुषुवाते सुषुविरे।
तदा भासः सुव्यवताराय भगवदादिष्टः वायुमुख्यप्राणाः अंशेनावतीर्य भुवभागाय नूप्यपिटे वसतमिति शेषः॥ विष्णु अनेनेस्व
रं प्रपाप्य तदीयं तज्येदत्तदियं मध्यगोष्ठं भटसंबंधिगृहं भवनागारमैदिरामियमरः प्रययौ जगाम या प्राप यो इयस्मात्त्रिदुपरस्मैपदे।
ययोययुतुः। ययुः॥ संपूर्णेति भुवं नाधिराजः भुवनानां जगत्तौ अधिराजः स्वामी भगवानूषडगुणसंपन्नः॥ असौ वायुः संपूर्ण

श्रीराम
गंगा

संपुष्पनिक्षपां चयुं नवराजमानद्वारात्तरं परमसुंदरमंदिरं तत्। राजेव सप्तपुरवरभुवानाधिराजे। निष्पास
यन्परसौ भगवानू विवेका॥ २५॥

श्रीराम
गंगा

लक्ष्मणचपां संपुष्पनिष्पासौ। षोडशैः शक्तिः लक्ष्मणैः रत्नमपराधलक्ष्मणैः चपां प्रसिद्धं तेन वितः चतुर्पुरा। यौ इति सुत्रेण तेन प्रसि
द्धमित्यर्थे च लपुप्रययः नवराजमानद्वारात्तरं नवनवसं रवाका निराजमाना निक्षोभमाना निद्रारात्तराणि छिद्रविशेषाः। यस्य
तत्परमसुंदरमंदिरं परमस्य सवेति मस्य हरेः सुंदरं मूणीयं मंदिरं गृहं भुक्तं तत्तदानीं निप्रन्युदरसंभूतां सगुनिर्द्विषं पुरवरं रेदी

रश्मेष्टिविवेशप्रविष्टवान्विवाप्रवेशइति धातोः लिट्परस्मैपदम् ॥ पुरमेकादशद्वारमिति शरीरप्रयोगात्तूपुरवरमित्युक्ते ॥ तथा एकाद
शद्वारमिति द्वारबाल्यस्य चिदेयोगात्तु द्वारोत्तरमित्युक्ते ॥ विंशतिपरं अन्त्यं प्रसूतपरियंतं गर्भस्थितं जोषं निष्वासयन् देहं निष्का
पयन् स्वयं गर्भवासरहितः स नृगर्भवासरदुःखं जन्मदुःखं चानुभयता वपुर्न विदितं जिवं मातुर्दरात् बहिर्निगमनसमयेन स्मादेहा
वर्धनि
क्षौ

संतुष्यतां सकलसंनिवोरैरसद्विःस्विद्येत्तवायुरयामाचिरभूत्तु धियो ॥ आबवंति तीव्रसुरदुग्निमंद्रनादः प्रा
आचिकौतुकवशैरिह माववैश्च ॥ २६ ॥

स्य तदेहं सहराविवेशेति भावः ॥ कमिव परं शत्रुं परादिपरमात्मनो रिसमरः ॥ विजिसप्ततं नगरात् ॥ निष्कासयन् राजा संपूर्ण
लक्षणेः पटपालक्षणेः चण्डप्रसिद्धं नवराजमानद्वारात्तरं नवसंख्याकोशो भमानद्वारविशेषमुक्तं परमसंदरभेदिनं ॥ परम
अंतर्गतं सुंदरापि मंदिरापि यस्मिन् ततोक्तं ॥ स तूपुरवरमिव नगरे यथा प्रविशति तथा तेत्यर्थः ॥ आगारे नगरे पुरमित्यमरः ॥ २५ ॥
संतुष्यतामिति ॥ इहामानवे नरैः मनुजामानवानरः असमरः ॥ सुरदुग्निमंद्रनादः सुराणां देवानां दुदुःभयः भयः भेरिस्त्री
दुदुग्निपुमानिह मरः ॥

मद्रगमिस्त्रासौनादः ध्वनिशब्दश्च सद्रनादः काले। मद्रः स्तुगमिरेइत्यमरः॥ सुरदुंदुमिनादिः॥ भीनोमद्रनादः सुरदुंदुमिमद्रनादः प्राश्ना
 वि॥ अश्रूयतश्रुश्रवणोऽप्यतोवर्मपिलुगसनेपदं॥ आश्राविअश्राविषातांअश्राविषतेतिपुपं वचंभूतोमनिवैः कौतुकवचैः कौतुकस्य
 संतोषस्य चवैः अधीनैः किं कर्तुं नित्यं त्रिआश्रवैः नित्यं कथयं नित्यं॥ कथं सकलं सन्नि करेः स चालाश्च ते संतश्च सकलं संतस्तेषां नि
 करेः समुहैः संनुषतासंनो॥ अतुष्टचित्तोभावेलेह। त्मनेपदं॥ असंनिजनेः विवेकं तस्वेदः प्राप्यतां विनददैन्येइत्यतोभावेनित्यं त्मनेपदं सं

पू

नाथं विषेयं भवनानतिदूरमाप्तप्राप्तौ महप्रकृतदुंदुमिनादपुर्वान्। पुत्रोद्भवश्रवणतो महदाब्धसौख्यं ज्ञानं परो
 शपदमव्यमनेष्टहेतुः॥ २७॥

श्रीराम
 १८१

श्रीराम
 १८१

बुध्यतां विवेकेनेति प्रथमपुरुषैकवनेनेमेवं॥ नद्विवचनादिभावस्यैकत्वात्॥ कुतः संतोषादिः यस्मान्न अयं वापुपृथिमाविर
 भूतु उपन्नः तस्मात्तुचायुः भूभौतुपन्नः संतः समिवनः संतु असंतः विवेकाः संतु इति संतो संतो संतश्च प्रतिज्ञां सती चेति प्र
 तिमानवइतिभावः॥ २६॥ नाथमिति। नाथस्वदैवतं रजतपीठपुरवा सिन श्रीहरेनिसे व्यजाराध्य भवनानतिदूरं भवनस्य
 स्वगृहस्य नतिदूरं अतिदूरं न भवतीत्यनतिदूरं किंचित्समीपं माप्तः प्राप्तः पंडितः मध्यगृहं महप्रकृतदुंदुमिनादपुर्वान् महपुत्र

रश्मिर्विवेकाप्रविष्टवान्विशप्रवेशइति धातोः लिटुपरस्मैपदं। पुरमेकादश द्वारमिति शरीरप्रयोगात्तूपुरवरमिमुक्तं। तथा एकाद
श द्वारमिति द्वारद्वयस्य द्विदेयोगात्तु द्वारान्तरमिमुक्तं। विंशतिपदं अन्यं प्रसुप्तपदियं तं गभस्त्रितं जीवनिष्वासयनदेह। नित्या
मयनस्वयंगभवासरहितः स नृगभवासरदुःखं जन्मदुःखं चानुभयता वसुधैव कुटुम्बकमिति जिवं मातुः दरात् बहिर्निगमनसमयेन

स्मादेहा
बहिर्नि
ष्वा

संचुष्यतां सकलसंनिवोरैरसद्विःखिद्येत्तवायुरघामाविदभूत्पृथिवी। आबवंतितीव सुरदुनिमंद्रनादः प्रा
आवि कोतु कवत्रैरिह माववैश्च॥२॥

स्यतदेहसहराविवेकोतिभावः। कमिवपरं शत्रुं परादिपरमात्मनोरित्यमरः। विजित्युत्तं नगरात्। निष्वासयनराजासे पूर्ण
लक्षणेः पटपालक्षणेः चणो प्रसिद्धं नवराजमानद्वारात्तरं नवसंख्याको शोभमानद्वारविशेषयुक्तं परमसंदरमंदिरं। परम
अंतर्गतं सुंदरापि मंदिरापि यस्मिन् तत्तथोक्तं। स तूपुरवरमिव नगरे यथा प्रविशति तथा ते सूर्यः। आगारे नगरे पुरमित्यमरः।
संचुष्यतामिति। इहामानवे नरैः मनुजामानवानरैः इत्यमरः। सुरदुनिमंद्रनादः सुराणां देवानां दुःखः भयः भयः भेरिस्त्री
दुंदुभियुमानित्यमरः।

जन्मनोत्सवसमये प्रवृत्त उपजातः दुंदुभिनादः दुंदुभेभ्यः नादः ध्वनिरेव पूर्वः पूर्वभा। वीयस्मान्महत्प्रकृतदुंदुभिनाद
 पुर्वोत्तस्मान्महत्प्रकृतदुंदुभिनादः पुत्रोद्भवः अवपान्तः पुत्रस्य सुतस्य उद्भवः पुत्रिः तस्य अवपान्तस्मादिति पुत्रोद्भवः अवप
 तः। जनिरुत्पत्तिर्भवः समरः। महत्तु वृत्तं सौख्यं अवाप्य परोक्षपदं परोक्षप्रसूतार्थः। पदं विषयः यस्य तत्परोक्षपदं। तादृ
 त्नामपि ज्ञानेष्टहेतुं रष्टस्य सुखस्य हेतुं साधनं अमत्तमं व्यजानात्। मनुजं व बोधयत्तोत्तिष्ठ। मनेपदं। अमत्तं अमनिर्वात्तं।

आविश्य वेस्मनि जनैरनभिदं वरं भूयो भिनय सुमुकुददयो प्रवेष्ट। जातस्य तस्य गुण जात बाहस्य जातानि
 प्रादि वार्मनि वरं विदधे सुकर्मि। २५॥

अमव्यतः। मध्यगेह भटः रजतापीठपुरवासिनं श्रीनारायण। सेवा कृत्वा अशमनसप्रये गृहप्रसेः पुर्वमेव पुत्रोत्पत्तिकालवृत्तमेरिध्वनी
 शुक्लापश्चत्वरस्य पुत्रोत्पत्तिर्न निवाता जनमुखात् शुक्ला वाहु सुखं ध्यात्वा अरोक्षज्ञानमेव सुखहेतुरिति नियमः किंतु परोक्ष
 ज्ञानमपि सुखसाधनं भवेत्। अनुसिद्धत्वात् किं निश्चितं वा निति भावः तद्योत्तं। अपोरोक्षं परोक्षं वा ज्ञानं यस्य साधनमि
 ति। २६॥ आविश्येति। सुकर्मि शोभन कर्मजं हृत्ति स्नातादि सत्कर्मिणा यथायस्य सः सुकर्मसिद्धिः वेस्म सप्रनि वेत्तनमिष्टमरः।
 आविश्य प्रविश्य दुवर्जं रूढं वत्तं वेत्तनं दनं यस्य स तद्योत्तं। वच्चास्य च दर्शनं तुडं मिष्टमरः। निजनं निजमाप्तिं यतो नंदनं च विजनं द॥

नः न निजमाप्तिरिति विस्वः भुयः भुवि अस्मिन्मिति यावत् ॥ अस्मिन् अनुमोद्यमुक्ते दस्य अनेने श्वरस्य दयां कृपां प्रवचनमवस्था
 स्तुत्वा यदि अभिवादनस्तु योरिति धातोः जातस्य उप्पन्नस्य गुणजातवत्स्य गुणानां जातं समुहं ओद्यं बहूनि विभ्रतामिति गुणजात
 बहूस्वजातं जायेद्युज्ज्वलितिति भावः ॥ तस्य सुतस्य जातकमदि बर्मनिबहूषोऽङ्गसंस्कारमध्ये उप्पन्नस्य शिशोः आदौ नियमा
 पास्य संस्कारस्य जातकमेति नामा जातकमैवादि यस्य स जातकमदि बर्मनिबहूः समुहः बर्मनिबहूः जातकमदि श्यासौ बर्मनिब
 हूश्च जातकमदि बर्मनिबहूः तं समुहानिबहू व्यूहं पुनरः ॥ विदधे चकार एध्यान् धारणा योष योरित्यन्ति तात्मेने पदं ॥ दधे दधाते दधि ॥ १२५ ॥

अतिनाम
१२५॥

ज्ञानार्थमेव यदभुद सुवेव एष यद्वा सुदेवपदमिति ततः सदा सौ ॥ तद्वा सुदेवपदमन्वदं सुरेद्राताते नयं निगदितं सुत
 नामकत्र ॥ १२५ ॥

अतिनाम
१२५॥

ज्ञानार्थमिति ॥ सुतना त्री सुतस्य नाम नामकरणार्थं संस्कारं कर्तुं कुर्वता ताते नपिता ॥ तातस्तु जनकः पितृमरः ॥ सुतस्य यत्तु वा सु
 देवपदं वा सुदेव इति पदं नाम निगदितं उदितं तत्तु वा सुदेवपदं सुरेद्राः देवश्रेष्ठाः अन्ववदन् अस्म्य वा सुदेव इति नाम स्नामर्थं कृतं यो
 ग्यमिह गीचक्रुः ॥ सार्थं वाचने वा ॥ ज्ञानार्थमिहादि ॥ एष अ सुदेवः असूना प्राणा नां इन्द्रिया द्वयां च सुतः पुंसि भुस्य स्वः प्राया इममरः
 अ सुदेवः भुरव्या प्राणा ज्ञानार्थमेव सज्जनानां ज्ञानार्थमेव यत्तु यस्मात्कारणात् अभुदुपुनः ॥ तस्मादयं वा सुदेव नाम वा सुदेव इत्यन्
 वा इत्येतत्पदं नियुप्रययां ज्ञानवा ॥

आविश्येति असौ महाग्रहः पुरुषं उद्धृतं तमेव पुरुषं उद्धृतं तमेव पुरुषं आविश्येति वचः अस्मिन्निह स मयो पगता नू अस्मिन्निह
 समयेऽस्मिन् सप्तमि पंगतान् समस्तान् यद्यति गुप्तिरहितान् यस्य मुरव्य बायोः शक्त्या सामर्थ्येन गुप्तिरक्षयारहितान् नू अलं समर्थमस्मिन्
 नू अलं भूषणपयपिशिनिवारणवचनकमिपमरः सलो केऽपरः वायुः बालतमः किल वत विस्मये अहो लोके श बालतममिहाहेति
 ॥३॥ सत्येनेति ॥ भूमिभूमिशीला एष माता कदाचन बालं सत्येन सत्येन क्षीरेण मुहुः नुतोऽप्यस्तन्यपानेन संतोषयित्वा चिरहासता
 पितृधाम्नः समदिशद न्यत्र ययौ किल ॥ किलेयेति हे किं ब्रूया विश्वपालकस्य रक्षणार्थं अनुगुणानि ज्ञात्वा न्या विश्वस्य इयं मम वति

आविश्य पुरुषमुवाच महाग्रहो सा च स्मिन्निह स मयो पगता नू समस्तान् यद्यति गुप्तिरहितान् तन्मस्मिह तु लोके
 श्वरः स वत बालतमः किलेति ॥ ३ ॥ सत्येन बालमनुतोऽप्यमुहुः स्वधाम्नो माता कदाचन यये चिरहासतापि ॥
 विश्वस्य विश्वपरिपालकपालनाय केन्या निजामनुगुणानि किलोमीरुनेषा ॥ ३ ॥ एषा बालकं प्ररदितं परिस्वीयंती
 मुग्धाक्षरेण वचस्तानुनिनाय मुग्धा ॥ माता ततस्तस्मिन्मुखेति पनः प्ररोदी माता ततो निरुचितं तदितं तवेति ॥
 ॥३॥ स्वैर्बालं क ॥ रोदे क्रिया समन्निहारत एव वृते पो स्य मातरि निविरादपि नागताय ॥ जग्राह बालमयं यैश्च

तमात्रुमागं सपि क्रिया समन्निहारत एव बाला ॥ ३ ॥

वैरक्षितुं समर्थेति स्वममसा विश्वस्य बालं परिपालयेयुः का कार्या विशेषवशान् स्वमदिशद न्यत्र गामेति भावः ॥ ३ ॥ सेनि
 मुग्धा सा कन्या प्रनुदितं प्रकर्षण कदंतं बालं परिस्वीयंती बहुरुपायेऽस्याम वचनैश्च रोदमं चामयं ती मुग्धाक्षरेण व्यक्ता
 क्षरेण वचसा अनुनिनाय अनुनिन्ये ॥ कथं तात तस्मिन्मुखेति एव पुनः न प्राप्ररोदीः माता तदितं क्षिप्रं चरुचितं सत्यदा नचाद
 लीकलादिदानं ततो तितस्मान्माप्ररोदीरिति ॥ ३ ॥ रोदेति मोक्षस्य बालस्य रोदे क्रिया समन्निहारत एव पुनः पुनरति तदीवृते
 सति मातरि

अपि चिरादनाग नायां सान्नापि बालरुदं नै इतस्त्वनो लुठं नं जग्राह अथ नदे तदे नरे मान्मार्गं प्रानुराधमने मां उं क्रियासु ममिठारतए वपुन पुन
 रेशना ॥ ३७ ॥ कर्तव्येति साकन्या कर्तव्यमौढ्यं कर्तव्यविषयमूढं तं अज्ञं तं अनिपय प्राप्य न धापि क्रमेण निपय किं न कुयामिति नै बालं कुलियकुल
 प्रपक्व कुलिया रव्य धान्य समूहं प्राप्नो जयतु खल्विति वा क्यो लंकारे निषेधवाक्यालंकारे जिज्ञासानु नये खल्विति परः अवा बालस्य जने नै
 यस्य बालस्य अति वेत्तमति तरो उष्ण रोग मशं कितवनी अत्र एव पयः क्षीरमपि सत्तत् सीतं सीतं परिपाययती मातयस्योष्ठ रोगाको कया
 क्षीरमपि सीतं पाययतीति स्मैत्रि शवे अयुष्मो कुलिहं भस्तिनुमरादिनिभावः ॥ ३८ ॥ नूनमिति तदा विप्रपत्नी बाह्यपाज्ञाया इति आवुला स्तेनोता

श्रीराम
३१९०॥

कर्तव्यमौढ्यमनिपय निपयसात्तं प्राप्नो जयतु खल्विति वा क्यो लंकारे निषेधवाक्यालंकारे जिज्ञासानु नये खल्विति परः अवा बालस्य जने नै
 वेत्तमशं कर्तव्यं ॥ ३८ ॥ नूनमिति पासुरनिरोदिति तं बालं धिङ्मांदया विरहितां परवत्ससक्तं ॥ ३९ ॥ साकुलाग्रहमुपेय नदा प्रसन्ने
 च पूषोदिरोत्तमुवैक्षत विप्रपत्नी ॥ ३५ ॥ पृष्टावगम्य सकलं ततः प्रवृत्तं यूनं च दुःसहं मिदं विरुनोपभुक्तं इयं विरिं सतनयो व
 दुःसहं सयं याभीतं तया च बुधितं मनसानुतरो विदुः ॥

श्रीराम
३१९०॥

सतीग्रहमुपेय प्रसन्नं पूषोदिरोत्तमुवैक्षत दृशे च यमा बुलिना बालः पिपासुः स्वस्तन्यं पानुमिद्य न अनिरोदिति ॥ अति तरो रोदिति ॥
 हने मनुकं पाया विषादे च ॥ ३९ ॥ विरहितां परवत्ससक्ती मां विमिश्रा कुलिहताग्रहमुपेय मन्वयः ॥ ३९ ॥ पृष्टेति ततः स्वमं दिरगमनानं त
 रपृष्टा मिमयं बालः पूषोदिरोत्तमुवैक्षत किं त्रयादतमिति पृष्टुं न द्रव्यं नान्वृत्तं सकलं मवम्य कुलिहताग्रहमुपेय मन्वयः ॥ ३९ ॥ विरुनोपभुक्तं
 भस्तिनुमिदं यूनं च दुःसहं रक्षमितु मशं क्यं इयं मे व विं विं सतनयो वहु अनितरो भस्मयं यातया मात्रा भीतं ततयस्य से मापायं प्रापुं पि ॥

तेन नयां प्रति कोपः कृतः मनसा ननु तं मनुष्ये क्षया रवत्वे वमभूति पश्चात्तापश्च कृतः ॥ १६० ॥ अरो गयेति पुत्रेन दापि बुद्धिश्च कृते भस्तिनेपि
पुरेव कुलिशमक्षणा प्रविशित अरो गयेति निशरीरः ॥ १६१ ॥ अरो गयेति पुत्रेन दापि बुद्धिश्च कृते भस्तिनेपि
नदिहा स्मर्ये जगाम ॥ बालस्य मातुरेतद्विचित्रमिति भावः तथा हि त्रिलो बालन नीत्रिलो व्यमाता सती सप्रसन्न शक्तेः यस्य मुरच्य बायो ॥ १६२ ॥
नी श्रीः विषे अमृतमय न काले काले कृत विषे वा मुनापीतेपि विस्मयं ना बाप प्राग्वा युना विषे पीते अस्य माता श्रीः विस्मयं ना बाप ॥ वि
षे पीत वनस्तस्य कुलिशमक्षणेन किम निर्धम वेतु एत एतदविदुषी माता विस्मरता मापेति भावः ॥ १६३ ॥ स्तन्यं मुहुः किल ददौ जननी गृहीता क्षेमाय तं किल दध जनको जजाप ॥ अ

आरोग्यं कालि निजदापि पुरेव पुत्रे विस्मरता मुपजगाम जनन्य मुष्य ॥ यस्य त्रिलो बालन नीजन नी विषे पिपीते
न विस्मयं मवाप समस्त शक्तेः ॥ १६४ ॥ स्तन्यं मुहुः किल ददौ जननी गृहीता क्षेमाय तं किल दध जनको जजाप ॥ अ
न्यो जनोपि किल लालयति स्म किं नु सर्वे पित न्मुरव सुहा सरसाय नो ॥ १६५ ॥

न्यं ददौ किल जनकः तं दध नूद धानः क्षेमाय क्षेमाय जजाप शो निमृक्ता निज प्रवान् किल अन्यो जनेपि लालयति स्म अलालयतु
विलास्मातीते मात्रादीनां स्तन्यदानादिर्बन्धनं सर्वमरमाय इति वक्तुं वाक्यं त्रयेपि किल शब्दः तर्हि बुद्धता मयि मिनि पृच्छति किं नि नि उत्तरमा
ह सर्वे पिपीते ना ॥ सर्वे पिजनः तं मुं न्मुरव सुहा हरसाय नो ॥ तस्य बालस्य मुरवयः सुहा सः सुंदर मंद किमर्त स ए वरसाय नं सर्वसि
जनानां कृदवाहा ॥ तस्मिन् कृते उक्ते वा नु सर्वे पिजनः तं न्मुरव सुहा सरसाय नो ॥ तदा देवस्तान्यदानादिर्बन्धनं करेति भावः ॥ १६६ ॥

देवादीनि अस्य कालस्य वदने देवादि सद्गिरादरेषां नृपालितया कदाचयं वदिष्यतीति प्रतीक्षितया विलसंती पदानि यस्याः सा तथानया प्रथम
तः आदावव्यक्तया अतएव शालीनयेव अत्र वदुष्येव भुवनार्चिताया भुवनमात्रया वापया देव्या निती तं विजते अस्य वदनरं गे वाग्देव्या
क्रिडा कृता अयं बालोपि मधुरं वक्तुं मुपक्रमत इति भावः कथं भूतया वापय दिव्या आत्मनेव मूर्तिमयेव सरस्वती स्वयं देवादि सद्गिर नृपा
लिता ब्रह्म सदसि क्रीडार्थं कदा आगमिष्यतीति प्रतीक्षिता सती विलसत्पद विन्यासा प्रथमतो व्यक्ताया वा नि काद्यन्नालं ज्ञेया अदृष्टा स
ती ब्रह्म सदसी तत्पुरुष यथा विहारं बुयान् नृपद्विती भावः प्राणिनि एषः प्राबुद्धादौ रिरवणां ज्ञानुभयो हि हस्ताभ्यां च गमनं चक्रे अथा

नैतदस्वयं
स्थितिमा

श्रीराम
११११॥

देवादि सद्गिर नृपालितया दरेषां देव्यात्मने किल सत्पदयानिता तौ अव्यक्तया प्रथमतो वदने स्य वापया शालीनयेव भुवना
र्चिताया विजते ॥ ४० ॥ प्रागिरवणां स्वयमयस्थिति मेष चक्रे पश्चाद्गतिं पश्चिचेन किल क्रमेण विश्वस्य चेष्टितमहोषद
नुग्रहेण सर्वे तदस्य पवनस्य विडं बनं हि ॥ ४१ ॥ श्रीगुरुभ्यो नमः श्रीवेदव्यासाय नमः श्रीलक्ष्मीनरसिंहाय नमः

श्रीराम
११११॥

ब्रुहस्त्वं स्तंभमिष्टाद्यालं बनस्थितिं चक्रे पश्चाद्गतिं गमनं क्रमेण पश्चिचेन गोष्ठं गंतुं मयं मार्गः वृषं गंतुं तटा केंगं तुं अयं मार्ग इति परि
चयपूर्वकं गमनं चक्रे इति भावः किलेह परमार्थे वृत्तः विश्वचेष्टितं जगत्तोगमनादि चेष्टायदनुग्रहेण यस्य वायोरनुग्रहेण वनति
अस्य पवनस्य रिरवणादिकं विडं बनं हि मूढजनानुकरणमेव अहो एतदाश्चर्यं ॥ श्रीगोपालकृष्णाय नमः श्रीरामचंद्राय नमः

पुष्पांतमिति एषः बालः वाद्यचितुः प्रातः अजातगोष्ठं धननिबद्धाज्जना इति नाना रथवर्गे वृत्तानि गमिष्यन्तः प्रियस्य आसनः प्रियस्य नाना
 चनेषु विविधारण्येषु चरतः संचरतः कृपा। निचरे नो भूक्षयतः चरगतिभक्षणाये। रिनिधायुः निजर्षभस्य स्वकीयवृषभस्य अर्धनिर्मलं
 पुष्पांतं बालाग्रं अवलंब्य गृहीत्वा सहस्रानि किते अतः कितेन सह समरः। प्रायादनेययो। कथं भूतः स्वजनैस्वपित्रादिभि ररु॥ १४॥ पुनर्ग
 ति बाल उन्तुग मृगलसितस्य उन्नतविषाणविराजितस्य मेदिष्टमूर्तेः अतिबहुक्रायस्य पादावृत्तावनिचलस्य चरयोः यथासंभवं आचारित भूतलस्य
 सुर

पुष्पांतमद्यमवलंब्य वाद्यिदेव प्रातः वृत्ताद्वृजत एव निजर्षभस्य॥ प्राया प्रियस्य सहसा स्वजनैरदृष्टो नाना चनेषु चरत
 अचरत रूपाणि॥ १२॥ उन्तुग मृगलसितस्य मेदिष्टमूर्तेः पादावृत्तावनिचलस्य सुरंध्रकस्य॥ अस्मिन्तस्य कुक्षु मेव यवैक
 देशी बालो दिवाकर इवोदयपर्वतस्य॥ १३॥ लोलोत्तरा यनु गृहीत्वा त्रगो नु बालः कृपांतरे नु पतितः प्रवृत्तिस्वर्तने॥ इष्टं वि
 चिंत्य सुमुहुः स्वजनो विमृश्य हं नानवैक्ष्ये न नयं हृदि तापि माप॥ १४॥

ध्रुवस्य शोभन न च द्वारकस्य तस्या न उठः अवयवैव देशी पुष्पांतव्यावयवैव देशी मृगमास्त्रियुक्तु मे। अनेक इव बालो दिवाकर उदितस्य
 यः उन्नतश्चिरं चर विराजितस्य बहु योजनविस्तीर्णस्य पादौः प्रयत्नपर्वतः आवृत भूतलस्य पादाः प्रयत्नपर्वता इत्यमरः। सुरंध्रकस्य
 शोभन गृहायुक्तस्य उदयपर्वतस्य अवयवैव देशी मास्त्रियेव॥ १२॥ लोलमिति स्वजनैः बालकस्य शानः इष्टं विचिंत्य विचार्य मुहुश्चि
 मृग्य अन्विष्य जनवैक्ष्य अदृष्ट्वा हृदि मनसि खेदमाप इष्टं विचिंत्य प्रवृत्तिस्वर्तनः स्वभावना एव स्वच्छाधीन प्रवृत्तिः बालः लीनो करोति
 क्रोडने नु नु पुष्पांति चित्तवैचित्र्यमरः गृहीत्वा त्रगो म॥ दिशोत्तरगतौ नु कृपांतः पतितो नु इष्टं विचिंत्य विमृ॥ श्री वासुदेवाय नमः॥ १४॥

नैयम्या न वेक्ष्यतापि मापेयं न्ययः। तदेते तद्विषादेव तत्तेहं तहर्षेनुवं पाया वाक्यार्थं विषादयोरियममरा। बालस्येति। बालस्यनुशोः
 बालपरितंवनगोचरं वृषभ बालवर्तुन विषयं वृषभ बालमरणादपि व्यस्वस्यता विश्वस्ती वृता जनः पित्रादिः सायं सायं काले एका
 बाले सायं काले दृष्टं पश्याद्वनगोचरोत्तं वन्यने विश्वासो भूदिदिति भावः। १८८। चिंतामणीति द्रिद्रो निर्वर्तः चिंति तदं प्राप्तिनिर्विल
 प्रदेष्टितामयां चिंति चिंतामणिना मवमपि अथमिव मुमुक्षुः स नूमा क्षंगोतुं दृष्टं व्युमान विष्णुः परो वृष्टे यस्मिन् विज्ञानमार्गेति विज्ञान

श्रीराम
 ११२११

बालस्य बालपरितंवनगोचरं तद्व्यस्यस्यतापि वचनं वनगोचरोत्तं। यस्यायमैक्षत जनः शिशुमा ब्रतंतमेका बर्कवृ
 षभं बालकृता बले बो। १८५। चिंतामणी उमवर्षिंति तदं द्रिद्रो विज्ञाने नैयमि व विष्णु परं मुमुक्षुः। नष्टं च नंदनमिति
 स्वजनोऽस्य लब्धानाथस्य तस्य तमनुग्रहमेव मेने। १८६। श्रीगुरुभ्यो नमः। श्रीवेदव्यासाय नमः। श्रीरामचंद्राय नमः।

श्रीराम
 ११२११

मार्गेति ज्ञानमार्गमिव विशिष्टं तद्विज्ञाना रव्यमार्गमिव अस्य स्वजनः बालस्य पित्रादिः इत्येवमन्विष्टापि नष्टं अदृष्टं न शब्ददर्शनि
 ति धातोः। नचात्र नाशो विवक्षितः तथा हे पुनर्बलियोगात् स्थिति तदं विष्णु परं विष्णु निष्टं नंदनं लब्ध्वा तं पुत्रदर्शना रव्यं तत्त
 स्य रजतपीठपुराधिवासिनो हरेरनुग्रहमेव मेने। पुत्रदर्शनं नाम तस्यानुग्रह एवेति ने इति भावः। १८९। श्रीगोपालकृष्णाय नमः।

लीलेतिलीलावसानसमये क्रीडावसानकाले सहराजत किं तमागसु अमुना बालेनाभ्यवहतिं प्रतिचोद्यमानः भोक्तैर्प्रेयसायाः अर्थः
 पिता। नन्दनमुरवेदुमवेश्यमंदशनैरिति प्रोवाच्य अनेन लान्ननमवगम्यते ब्रूयन्त्येदुजैः ब्रूयात्तु नर्थं प्रोवाच। नोस्माकं वृषविष्णुयानि
 वृषश्चादेही पुत्रा मोल्यार्थं वृषदः एषः धनिकः रौध्यानिष्कमदत्तानभोक्तव्यमिति स्वयं चानशनमुपचिष्टः भोजनविधुवरी अस्ति वती
 तेन स्मान्नाहं इदानीं भोक्ष्ये वमेव भोक्ष्ये पृथग॥ ५॥ लीलाकरेयोति अभिकः लीलावरेण लीलानाटयावरेण आरुजमित निष्कपदेयनि
 केन भदेन च सर्वथा विषये संप्रतिपन्न निष्कस्याने कानि सिद्धी जीतरा पिबिज विशेषान्न तत्रापि तिंत्रिया हेति हास्मि तामंदस्मि तं वृत्ता॥

लीलावसानसमये सहराकदचिदायेमुनाभ्यवहतिं प्रचिद्योद्यमानः। रोद्येनोस्ति धनिको वृषविष्णुयानि प्रोवाच्य नन्दनमुरवे
 दुमवेश्यमंदशनैरिति प्रोवाच्य सवरेण सुकोमलेन बीजांतराणि किल कानि सिद्धाशुतस्मै॥ स्मिन्नाभिके मित निष्कपदेय
 दादादत्ततानि धनिको बहुमानपूर्वो लब्ध सुतादतिवदनुद्धिजपुंगवेन कालेन ते निजघने प्रतिदिस्ति ते पि। साक्षात्मा
 नवनवाकृतिः सलेभे बीजघने नपुरुषार्थमहो विविष्टः॥ ६॥

यदा अदात्तदा धनिकस्तानि बहुमानपूर्ववत् आदरपुरःसरं आदत्त किल किले हेतदेति हेममनिष्कमदत्तजेन दत्तमिति जगाम च॥ ५॥ लब्ध
 मिति द्विजपुंगवेन बाह्मणोत्तमेन कालेन ते न्यस्मिन्काले निजघने स्वदत्त वृषभस्याल्पभूते धने प्रतिदिस्ति ते पिप्रतिदानुमिष्टेपि सुगतव
 पुत्रा लब्धमिति वदनुद्धिजपुंगवेन कालेन ते न्यस्मिन्काले निजघने स्वदत्त वृषभस्याल्पभूते धने प्रतिदिस्ति ते पिप्रतिदानुमिष्टेपि सुगतव
 व्याजेन साक्षान्मुख्यतः विविष्टपुरुषार्थं लेभे अहो आप्यर्थं अस्य महिमेति विविष्टपुरुषार्थं लेभे। क्षएव सर्वपुरुषार्थं लेभे इति श्री॥

इति श्रीविष्णुतन्त्रनिर्णयभगवत्पादाद्यायिणां वचनं ॥ ५ ॥ वासुदेवमिति । जनः सुजनः इह भुवि वत्तमानं असुदेवतां सक्तं प्रयादेवता
पाः अंशभूतविविधलीलं नानाचिद्यत्नालं क्रीडोपतं वासुदेवसन्नामकं वासुदेवइत्यन्वयनामकं बालं अक्षिनं नंदं सुतादृष्टवाचसंतु
षावां इव वासुदेवं वासुदेवसुतं वा श्रीब्रह्मणामानं भगवदत्तारमिव वा विकल्पोपमा नयेदियमरः ॥ ५ ॥ इतीति विष्णुदासे गूढपि
ना विभूतस्वसामर्थ्ये पि इह विहवति क्रीडमनिसति सुजनानां चित्तं मनः आनंदं पूर्णं सिद्धं निजातो भानौ सूर्ये च न माला लीन भानौ मेघ

श्रीराम
११२१

माला सुती नदी धितो आनुः सूर्ये मरीचि स्त्री पुयोगे दीधिति स्त्रिया मिसु मरः उदयति सति जननयना ज्ञैः जनानां नयनैः अ
लं वि का स उ न्मी ल न ल भ्यते न नु ॥ ५॥ ॥ श्री म ध्व विजयती का यो द्विती
यः सर्गः समाप्तः ॥ श्री कृष्णार्पणमस्तु ॥ ५॥ श्री म ध्व विजयस्या स्य प्रीतये श्री नम ध्वयोः द्वितीयो निरिबतः सप्तमि ध्वे नाने
त सूनुना ॥ २॥

॥ श्रीमध्वविजयचतुष्टयसिद्धिप्रारम्भ ॥

सा। ॥

म०॥

ज०॥

श्रीवेद्यासायनमः हरिः ॐ अयेति अथ गुणवुल वास समाप्त्य नंतरं विशारदः विदग्धः एषः वासुदेवः सल्लोकादया सुधाद्रिया संतश्च
तिलोकाः सज्जनश्च सल्लोकाः ॥ लोकस्तु भुवने जने ह्यमरः ॥ सल्लोकेषु दया सल्लोकादया सैव सुधा अमृतं सल्लोकादया सुधाया आद्रिया
क्लिन्नाया सदा मस्ते न निरास कामया संतः निदेषि श्यते अगमाः वेदादिना स्त्रा पितृतेषां स्तेनः तस्करः चोरका गारिक स्तेन दस्यु तस्क
र मोषकाः इत्यमरः ॥ तस्य निरासे काम इच्छाय स्यात्सोक्तोक्तान्या रमावरा वास भुवामायाः लक्ष्याः चरः उत्तमः हरितस्या वासस्य ॥

श्रीराम
॥१॥

हरिः ॐ अयेष सल्लोकादया सुधाद्रिया सदा गमस्ते न निरास कामया रमावरा वास भुवा विशारदो विशालया
चित्तयदात्मनो धिया ॥१॥

श्रीराम
॥१॥

भूस्थानं श्रीहरिः सर्वदा तद्भूदयेति श्रुतीति भावः ॥ तया एव भूतया विशालया महत्या ॥ विशालं पृथुलं महदिह मरुतः ॥ बह्विषयी करिणी
ति यावन् आत्मनः स्वस्य धिया अंतः करपो न अचित्तयन् विचारं कृतवान् ॥ चित् स्मृत्या चित् तोलटु परस्मैपदे ॥ अचित्तयन् अचित्तयन् अ
चित्तयन् ॥ सर्ग समाप्तिपर्यंतं प्रायः बंदा स्थ बिलं वृत्तं वरं नीवेश स्थ चित् वृत्तं जवा बिलेन सदा ॥ १ ॥ श्रीगुरुभ्यो नमः ॥ श्रीवेद्यासायनः ॥

विचारप्रकारमेवविबुधोतिजननयेतिप्यस्मान्तरात्तुअनन्यसंगेतातुअन्यस्मिन्मगवदिनपरविषयेसंगेतासतिःअन्यसंगोविषय
भोगेतिवित्तुअन्यसंगस्याभावःअनन्यसंगःविषयासक्त्यभावःइत्यर्थः।तस्माद्धरेःनारायणगुणेषुजगत्तृतादिषुसंगिताम
सक्तिःघटतइतिशेषःविषयवैराग्येसमेवहरिमहिमप्रवणमननादौआदरोयुज्यते।नान्यथेतिभावःजनस्यविशिष्टचेष्टितुविशिष्टा
नाउत्तमानचेष्टितुकर्मानुष्ठानमेव।तस्याद्देवावधारणोदयमरः।मानेप्रमाणाभवति।सर्वजनाःत्रिष्टाचारमेवप्रमाणीकृत्यकर्मा
नुष्ठानेप्रवर्ततेतिभावः।यद्वदत्तरतिश्रेष्ठःतत्तदेवेनरोजनइत्युक्तेः।अस्मान्त्रिष्टाचारस्यप्रमाणात्तुअहंपारमहंस्यपरमहंस्योनय
तीनीसंबन्धीपारमहंस्यःतीजप्रमंभजनस्वीकुर्वन्सन्निजममस्वभावभूतैरसंगविषयसक्त्यभावेप्रकटीकरोमिसर्वेधिनाने

अनन्यसंगेतादुष्टासंगिताहरेर्जनस्यमानंविशिष्टचेष्टितु।असंगमस्मात्प्रकटीकरोम्यहंनिजंभजनपारमहंस्यमा
श्रमे॥१॥ममप्रभोनपिरथहिशोभतेद्विषयविष्णुयदहंधारणं।हरिस्वसानन्वधिनादसद्भिदेभवेदतोनास्मिचक्षुः

धारवः॥३॥

प्रदृष्टि।प्रिप्रकटीकरोमीतिविचिंमयांतमव्ययसक्त्यभावेसमेवहरिमहत्स्यप्रवणादौआसति।दृष्टितेनान्यथाममनुविषयास
क्त्यभावःस्वभाववत्तुविशिष्टाचारमेवप्रमाणीकृत्यसक्त्यनुष्ठानेप्रवर्तमानानांविषयवैराग्यप्रदृष्टितुंयथाश्रमःस्वीचविषय
तइतिभावः॥२॥यथाश्रमस्वीकारेनिमित्तांतरमाह।ममेति।अपरथायथाश्रमस्वीकाराभावेछात्रोःभगवद्वेषिद्विदोसमर्थस्य
ममविष्णुद्विषसुमायावदिप्रभृतिप्रयत्नजदंडधारणंदंडस्यजिह्वावेदनूपस्यविश्रुतास्यादंडोःस्त्रीकासनेवाज्ञाहंसायानग
डायांचेतिवैजनी।अधारणांअकरणांनशोभतेनयुज्यते।तद्विचिंमयांतमव्ययसक्त्यभावेसमेवहरिमहत्स्यप्रवणादौआसति।दृष्टितेनान्यथाममनुविषयास

अनन्यसंगेतादुष्टासंगिताहरेर्जनस्यमानंविशिष्टचेष्टितु।असंगमस्मात्प्रकटीकरोम्यहंनिजंभजनपारमहंस्यमा
श्रमे॥१॥ममप्रभोनपिरथहिशोभतेद्विषयविष्णुयदहंधारणं।हरिस्वसानन्वधिनादसद्भिदेभवेदतोनास्मिचक्षुः

श्रीराम
१२॥

अथिरात्सीद्रीभवत्तत्रवत्तद्विषयिताननुअतःविष्णुद्वेषिदंडस्यदुर्गविरिष्येमायात्तत्रअहंअहमपिदंडधारकःदंडस्यकर्तानिस्मिनम
वामिअयेभावःश्रीहविद्वेषिणांदेहादिदंडनकार्यमिवत्तदपित्रीअमेवदुर्गयाविरिष्यतेतयाविरिष्यमाणंश्रीक्षणांमयाइदानीनकार्यमिवस
मर्चेनेदंडधारणयोग्याअमर्षितेनमयाक्षिआमकृतानस्यात्तव्यप्रसूवायप्रामअतःदंडधारणयोग्यप्रसूवायानायादवंययाअम
स्वीविरिष्येतिअवितयतेनिपूर्वपान्वयः॥३॥विष्यंतयन्नितिअनेतत्तितकःअनेतस्यभगवतोहरेर्विष्यंतकःसदाध्यानकर्ताअसौवासुदे
वःइहपूचेतिप्रकारेणास्वितयनूसनूअपअनंतरसमस्तसंन्यासनिबध्यनिश्चयःसमस्तस्यगूहक्षेत्रादेःसंन्यसेपरिश्रोगनिबध्यःनि
तूटःदृष्टइति यावत्॥निश्चयःनिर्णयोनिश्चयोयस्यसतथोक्तःसनुअनुज्ञाद्यहरेरनुज्ञास्वीवर्तुःसमस्तसंन्यापिनंसमस्तसर्वस्मिन्नजग
तिस्वस्यापिनंसम्याग्यापुत्रीलमस्यास्तीतिस्वस्यापिनंआमदायगंआत्मनःस्वस्यादयोक्षेत्रादौगच्छतिविद्यतइतिआमदायगंक्षेत्रेअनमत्तन
मस्कृतवान्॥नमप्रकृतेरावेयेतिपूतोत्तपरस्मैपदं॥१॥निजेति तदागूहदिषुननमस्कारवानेनिजेस्वकीयेजेनेपिनादिजनहेवासुदेव

विष्यंतयनूनिश्चयमनेतत्तितकःसमस्तसंन्यासनिबध्यनिश्चयः॥असावनुसार्धमिथानमहृत्समस्तसंन्यापिनमासदायगं॥१॥
निजेजनेकिंनेमसीतिपृष्टनिजुवन्स्वबस्तुप्रणतिव्यधामिति॥गुरोःक्षितान्वेषणवानूजगदुरुक्तदाजगामारिबन्नेवक्षिप्तवत्॥५॥

श्रीराम
१२॥

निमुदक्यनमस्मिन्नमस्कारोविहसेचंपृष्ठतिसत्तिननिजजनप्रतिस्वचस्तेप्रणतिस्वकीयेषुबस्तुप्रणतिंनमस्कारंव्यधा॥वृत्तवान्अधा
मोत्तुदंपरस्मैपदंअधावअधामादयेवंब्रून्प्रमुत्तरंवदन्अप्रस्वचंअकाब्देनमुरव्यतःस्वस्वामिभूतंमुरव्यंबस्तुपरब्रह्मेवामिप्रेतेनस्मै
प्रणतिव्यधाइहमिप्रायंअप्रवृत्तयन्अमुरव्ययावृष्टावस्तुकाब्देनबनक्षेत्रादिपदार्थस्यापिगच्छ्यतात्तत्तत्प्रणतिव्यधामितिब्रुवन्निवपृ
थत्ताप्रसूतारंदत्ताजगदुरुक्तःस्वयंजगतौसकलजानांगुवरपिगुरोरन्वेषणवानूअन्वेषणंमार्गेणअस्यास्तीतिअन्वेषणवानूयसा
मगूहीतुयोग्यगुरुविचारयन्निति यावत्॥जगामचिलगतवानूगमुलगतौइहस्मैहृत्परस्मैपदं॥वाद्युर्दिभगवदितस्यसर्वस्यापिगुरो
अतःएतस्यगुरुविचारणीयो

कालुकरपार्थमेवेति सूचयति। विलक्षणत्वेन लोकविद्वन्स्य प्रयोजनमाह। अरिबललोकाशिक्षकश्चिन्नरिबललोकानां देवादीनां विस्तारः अनशा
नास इति अयं भावः अहं स्य गुणपेक्षानवायमसः तथापि ज्ञानिनो देवानां मनुष्यादिजन्तुस्वज्ञानादिगुणयोः प्रकाशजनिवत्॥
गुरुमुखान् अवपादिकं कर्तव्यमिति लोकशिक्षार्थमिव गुर्वन्वेषणावर्तजिगामिति। तद्योकाद्यमोहि सर्वविदुषामपि देवज्ञानं प्रत्युत्तरे
षु जननेन वसुवृत्तिः ज्ञानादिगूढं न मुक्ताध्ययनादिरज्जेति॥५॥ यतिरिति। तस्मिन्काले सुविभूषणैः यत्तात्मा यत्तः निगूढीत आत्मा मनो य
नसः यत्तात्मा आत्मा देहे मनो ब्रह्मेति विश्वः॥ विभूषणः चिगत्कुंडलादिविभूषणायस्मात्पविभूषणः॥ भूरिविरतिभूषणः भूषणः भूषणः
रिः भूयसीविरतिः वैराग्यं भूषणाय सात्प्रमद्योग्यलैकारः यस्य सतथोक्तः एव भूतः कश्चन यतिः संन्यासि विरतिः अभवत्॥ जनः
सुचि मनोवाक्कायकर्मणिः शुद्धं शुचिः शुद्धेन पठतेति विश्वः ध्ययति न नामा मात्रा तूनामैव नाम मात्रं तस्मात्तद्वा एवेति भावः॥

यतिर्यत्तात्मा भुवि केचन भवद्विभूषणो भूरिविरतिभूषणः॥ न नामात्रा सुचि मयति पिद्य जनोच्युतप्रेक्षमुदाहर
स्फुटे॥६॥

मात्रं वा स्योवधारणे इत्युक्तः॥ अन्युतप्रेक्षशब्दार्थवत्तय अन्युतप्रेक्षनाम्नां गुदाहरत्वात् अन्वत्तत्वात् अन्युतप्रेक्ष इति ठिप्तादिवत्
सांकेतिनाम अस्य न भवति। किंतु अन्युतस्य हरः प्रेक्षज्ञानं यस्य स अन्युतप्रेक्ष इति सार्थकं नाम तस्य यत्तेरिति भावः प्रेक्षोपल
ब्धिः स चित्तप्रेतिरूपेति चेत्तन्न इत्युक्तः॥ अनेन शुद्धं त्वमनो निग्रहः वैराग्यं भगवद्भक्त्या न संन्यासिनो विहिता गुणाः एतेस्मिन्नेच्यु
तप्रेक्षे संतीति तस्य संन्यासं दातुं अधिकारस्ति युक्तः॥६॥

पुरेतिपृषः अयुतेक्षनामायनिः पुरा पूर्वजन्मनियतिः स नू मधुकृतवृत्तिमान् मधुकृतमधुकरः अमरः तस्य वृत्तिदिवप्रवृत्तिरस्यास्तीतिरस्यास्त
तिमधुकृतवृत्तिमान् अमरो यथा तत्र तत्रानेकपुष्पसरेया नेन बर्तते तथा अयमपि गृहे गृहे स्वयोय्यानेव निश्चान्न मश्नन्नवर्गमान इति भा
वः मधुकरव्रतामधुकरः मधुलिपबुधुपालिन इत्यमरः स तादृशः स नू कृष्टणाकारसिद्धं शुद्धिमद्वरान्न भुक्त्या कृष्टणायाः द्रोपद्याः करहस्तः ते
न सिद्ध्यन्ति न कृत्वा कमिलियावत् शुद्धिः पावित्र्यमस्यास्तीति शुद्धिमत् द्रोपदीकृतो देवपवित्रमित्यर्थः अतएव वरमुत्तमं अन्नं प्रीत्याल
ब्ध मोद नंतस्य भुक्त्या भोजनेन कृष्टणायाः करः कृष्टणाकारेण सिद्धं कृष्टणाकारसिद्धं चरं चतुर्जनं च चरान्नं शुद्धिमत् उत्तमं अन्नं य शुद्धिम
द्वरान्नं कृष्टणाकारसिद्धं चतुर्शुद्धिमद्वरान्नं च कृष्टणाकारसिद्धं शुद्धिमद्वरान्नं च तस्य भुक्तिः तेषां करसिद्धं शुद्धिमद्वरान्नं भुक्त्या जिज्ञासि
तिः पवित्रीकृतं अमदेहः मनश्च यस्य सतद्योतः प्रांतु वा लयेपांडवानी आलयः ग्रहं यस्मिन् नृको स पोडवानयः तस्मिन् नृहस्तिनावली
पुरादौ पांडवदेशावस्थितं विवस्वरान् वसरान् मुदा संतोषेयां चचार किले हने व एव मैलिह म स्तीति सूचयति वयं पूर्वजन्मन्यपि
यत्तिरेष रक्षसावरण नियमवान् स नू द्रोपदी दत्त निश्चान्न भोजनेन निर्मनी कृत देहांतः वारणाः स नू कतिपय वर्षेषु मेरा पांडवं

देवोत्तरं नुर्वनभूदिनिभावः ॥ ७ ॥ नभूदिनि यनेचच्युनपेक्षस्य क्रमात्तात्त्रमेष्टागतात्प्राप्तानुविप्रतिस्तरतयश्वातापात्पापश्वातापोनुत
पश्चानिप्रतिस्तरतयश्वातापात्पापश्वातापोनुत
मननादिरूपाभ्यासोऽसकृदावर्तनिपातवर्गः पातकरणीभूतमाधिप्रणीतबुद्धितद्वास्त्रविद्यादिकं निष्पन्निरयपानचकारणमपि अस्य
पातकरणीभूतबुतः श्रीमध्वकास्त्रोऽवधानं तरेडपन्नपश्वातापात्पापानविनामपि पश्वातापेन पातकनिवृत्तिर्भवति निभावः अत्र दृष्टान

माहयद्येति मुरस्य मुरनामक सुरस्य द्विद्वेषि च स्य श्रीमयादयवष्टपा
स्यपहं बुजे घोदः अं कुं जं वा ॥

अगराम
॥२॥

मन्त्रमिवातस्मिन्व्याधवरस्य जरा नाम्नो व्याधयेष्टस्य कुत्रास्त्रस्य सनं कुत्रास्त्रस्य वाप। स्यध्यसनक्षेपवाचकुत्रास्त्राध्यासनं तस्य व्या
धस्यपश्चात्तापान्निमित्तान् सयहितपातकारणाना भूतानयेति पूर्वव्याच्यः। अयमत्र कथासंग्रहः परं धामगमनकाले अन्वयमूले उपवि
ष्टस्य वृत्त्यास्यातिस्तेषां दत्तलेपसीति। त्रीणां जरा नाम्नो व्याधः तैरेति क्षयः। अनेतरं तस्य मीपमागस्य श्री कृष्णोदघ्नापश्चात्तापवृत्तवानुतेन
नुसितं तद्वारक्षपणीकर्मपापकारणाना भूतानिति। ८॥ विनीतमिति गुरुः अयुतप्रेक्षस्य गुरुः वदन्ति नूकस्मी। इति दिवसो निजां स्वकीयां मूर्तिं
प्रपद्यतां सप्रीयेनागतां प्राप्तां विदितां ज्ञात्वा समीपवर्तिनं मरणकाले ज्ञात्वेत्यर्थः। विनीतं वक्ष्यं प्रयोयेति भूतविनीतापाधित्वा समा
दृश्य मरणविनयोपेन मितिया वत्। अत्राया विरोविशारदं आम्नायाः वेदाः सृतिस्त्री वेद आम्नाय इत्यमरः तेषां सिरास्त्रिशीर्षस्थानीयाः॥

अभूत् कुत्रास्त्राध्यसनं नपातकं जमादृताद्विप्रतिस्तरतोयं ते। अथ कुत्रास्त्रस्य सनं मुरद्विषः पदां बुद्धे व्याधवर
स्य गहि तो। ८॥ विनीतमाम्नायसिरोविशारदं सदैव तत्प्रभुं वेत्तुमादृतां गुरुविदितां पगतां निजां मूर्तिं कदाचिदूचेत मु
पहरेति ॥ ९॥

उपनिषदस्यार्थः। सुतदर्थविचारे विशारदं विचक्षया। सदा तत्तमेव भगवत्स्वरूपमेव प्रबुभुसु प्रवर्षेयार्थार्थेन बोधुं इत्यर्थः अयुतप्र
सुं उपहरे काले। उपहृत् समीपे स्यादेकाले चरयेत्पुमानिति विश्वगोदरात्। स्नेहात् निर्द्वान् च उच्ये अत्र वीत् वचपरिभाषणोद
यते। लिङ्गमनेपदि। उच्यते उच्यते इति ॥ ९॥ किमु चेत्तत्त आह अहमिह। दिना सुव्रते शोभनानि जगन्निविष्टा पंचकादिनि
यस्य सः। सुव्रतः तस्य स बुद्धिः ते सुजनेति। अहं स्वयं प्रेक्षावत्। अहमिति चिति। ज्ञानं इति धातोः पदास्युठं सम्यक् विज्ञं मनप
रिपूर्वभवेत्। तदा मत्तमः परं व्यतिरिक्तं किंचित् न। स्त्रीति प्रकारेण इह तत्विषये। मायायममोपपादितं। मायायाः अश
नस्य समये गतिर्ज्ञानं। समयः। अपथाकारकाले स विदद इत्यमरः सर्वमज्ञानेपादानकमिति सिद्धान्तमिति यावत्॥

नस्मिन्मायासमये उपपादितं समाधिर्ज्ञानमिति

श्रीराम
गंगा

द्रोषः शमास्मविश्वसीः। अश्वशिष्टं अश्वशिष्टं। कथं भूतो निरन्वयं। निरन्वयः उपपत्त्यादिनिर्गम्यस्मान्न निरन्वयं हेतुगन्धमिदं वि
त्रोषयां निरन्वयं वातु उपपत्त्यादिनिर्गम्यस्मान्न निरन्वयं हेतुगन्धमिदं वि
नाम्यनिर्गम्यस्मान्न निरन्वयं हेतुगन्धमिदं वि
आत्मनं देवानामेक्यं न बोधनं मम गुरोरेव किं तु पुत्रानना नामपि मम गुरोः सकाशात् पूर्वेषामपि ज्ञानिनां कुत्रचित् कस्मीं स्थिज्जीवे जीवन्
मैक्यं अपरोक्षतां न गतं। ततः अत्रैक्यस्य साक्षात्तद्वगोचरमात्रं युक्त्यादिसहितं वाच्यं मुकुंदं सर्वेषां जीवानामोक्षप्रदं ज्ञानं तन्मिन्नमिति याव
नूतुं मुदा सेतोषे पाप्रसन्नबुद्धिः स नूतनिभावः स विदेत तद्ज्ञानं यमजस्व उपारब्धं। असेवतालोच्य मुहुर्गुरोर्गिरि स नूतनपीठालयमिदं दिशयति ॥१२॥ श्रीगुरुभ्यो नमः ॥ श्रीरामाः ॥ इति

अहं स्वयं ब्रह्म न किंचिदस्ति मम परं विज्ञेयं तपसा स्फुरं चितिः। इति ह माया समप्रोपयादि तं निरन्वयं सुब्रतमास्मविश्वसीः ॥१०॥ यदेतदात्मै
क्यमुपास्ति चोदितं न मे गुरोरप्यपरोक्षतां गतं। पुरातनानामपि सौम्यकुत्रचित् ततो मुकुंदं भजसं विदे मुदा ॥११॥ इति ह मादि स्थवरो वचे
स्विनी स्वके गुरोर्लोकमथान्यमीयुषा ॥ असेवतालोच्य मुहुर्गुरोर्गिरि स नूतनपीठालयमिदं दिशयति ॥१२॥ श्रीगुरुभ्यो नमः ॥ श्रीरामाः ॥

श्रीराम
गंगा

वचस्विनी स्तुतुर्वचने स्वस्ववचनः तस्मिन्नात्मीयेत्यर्थः आत्मीये स्वोदास्त्रिपाद्यनेत्येति विश्वः। गुरोर्गिरिमुकुंदं पूर्वोक्तं कथं वचनं भावितं कथं वच
रमरः आदिभ्य उदयादिभ्य अन्यलोकं परलोकं ईयुषि सति गते सति मृते सती नियावत् अयं अनंतरं सः अन्युत्तप्रेक्षः। गुरोर्गिरिमुकुंदं भजे
तावचनं मुहुर्मुहुः पुनः पुनः। मुहुर्मुहुः पुनश्च स्वदिस्मरः आलोच्य विचार्य अंततः करोम्येवेति निश्चिन्त्य नूतनपीठालयं नूतनपीठं रजत
पीठं पुरं आलयो यस्य सः तथोक्तः तं इति रापति इति रायाः लक्ष्म्याः पतिं जनने श्वरं इति रापतिमिति ब्रूयिषुः। असेवतालोच्य मुहुर्गुरोर्गिरि स नूतनपीठालयमिदं दिशयति ॥१२॥ श्रीगुरुभ्यो नमः ॥ श्रीरामाः ॥

तन्मिथ्यार्थः । राशो न राशो मासार्थे इति न ज्ञाना । न्यासनिबद्धिना ।
न सा सिन्यासे न न्यासात् ज्ञानस्वीकारे ॥

सुभतिनेति। परं सर्वेति। दूरानां मनोत्तमः पराशरमरः। हरिं बुभुसुना।। ७० ॥ शान्तु मिच्छता सुभतिना। सुभति शयिता भतिः। यस्यासौ।
सुभतिः। तेन सुभतिना। तेनाभ्युत्प्रेक्षेणात्तत्र जनेपीठपुरे निषेवितः। नितरां सवितः। भक्तवत्सलः। भक्तेषु स्निग्धः। श्रीमान् स्निग्धस्तु वत्स-
लः। इयमरः। सः। अनंते श्वरः। पुरुषं कंचन पुरुषं प्रविष्टः। सन्। हे। अयुत्प्रेक्षात्तं भविष्यतः। कालौ तरे आगमिष्यतः। शिष्यवराधिपतिष्ये।
वराशुत्तमाः देवाः। हे। ताववधारणे। इयमरः। मां विद्विजानीहि। इति अभ्यधात्। अत्र बीत्। विद्वाने। इत्यतो लोट्परस्मैपदं। विद्विजिते विजे-
ति। अभिपूर्व का। धार्त्तुः। परस्मैपदं। अधात्। अधात्। अथुरेति। अयं भावः। हे। अयुत्प्रेक्षात्तं भविष्यतः। तत्र ज्ञानार्थं तया सेवितो हं परितु-
ष्टोऽस्मि। मप्रसादी देव उत्तमः। शिष्यः। तेन विता। तदुक्तप्रकारेण नमितेन मानुषेण। वमं जानीहि। अत्र बीदिति।। ७१ ॥ प्रनीक्षयामिति। सना-
सज्जनानां गुरुः। ज्ञानोपदेष्टा। कारणमानुषाकृतिः। कारणेन मितेन मानुषस्य। मनुष्यामानुषा मया इयमरः। आवृत्तिर्देहो यस्य सत्तथोक्तः।
सवासुदेवः। तं हे। वृत्तेन अनुग्रहं शिष्यप्राप्तिरूपं प्रसादं प्रतीक्ष्यमाणं कदावा आगमिष्यति। किं शिष्य इति ध्यायते पुनः पुनः। नृयोपि। अंबुजे। सयां।

सुतकिंवातेनसभकवसन्तोनिषेवितस्तत्रपरबुभुक्षुना॥भविष्यतःशिव्यवराष्ट्रिविष्टिमांइतिप्रविष्टःपुरुषंनमभ्यधात्॥
॥३॥प्रतीक्ष्यमाणान्मनुग्रहंमुदनिषेवमाण्युनर्बुजेक्षया॥सतांगुरुःकारणमानुषोभुनिर्यतिंप्राज्ञातंचमृपाससाद॥
॥४॥सुतयतींद्रानुपरविरागिणानिशम्यसन्त्यासनिबध्यमानसी॥सुवसलौनूप्यत्तलान्परिचरन्वियोगित्तोलेपितरौसमी
यत्तुः॥१५॥

यस्य सत्त्वोक्तः नहर्दिमुरा निषेवभाषां भजनं प्रशस्तौ प्रकर्षणनिष्ठावतं अच्युतप्रेसमुपाससाद उपस्यति मकरोत् ॥ शिष्यह मापुत्रि श्रुतिव
नितिभाव उपजाउ पूर्वनिषदन् विशरणाग्यवसादनेषु इति धातोर्लिट् परस्मैपदं ॥ ससाद सेदतुः सेदिति ॥ ११ ॥ सुजाति ॥ सुतवत्पत्नी पुत्रे सुष्टु स्त्री
हवतो वियोगत्तंतो वियोगे न पुत्रविरहे पातौ तौ ॥ निप्राप्तो मुग्नाना विति धातुः पुत्रविरहमसहमान विति भावः ॥ पितरौ मातापिता च पितरौ
वासुदेवस्य जनना ॥ जनको मातापितरौ पितरा विसपरः ॥ सुतयनी प्राप्नुवन्वायती प्रस्य संन्यासि न्यासि प्रैष्ट्या च्युतप्रेसस्यानुचरं शिष्यं

बेकं विराणि पाशमः विरागः निवयेषु
आसक्तिः अस्यास्तीति रागी रागी न
भवतीति विरागी न विराणि पाशिर

श्रीगाम
१५॥

विषये निबद्धं कृतं निश्चयमानं संतः वरुणं यस्य सः तथोक्तः तं नृप्यतलालयस्थितं नृप्यं रजतं तलं स्वपुंयस्य स नृप्यतलः शूलः स्व नृपावधारणे
निविचः नृपतलः नृपात्मकस्यासौ आलयश्च नृप्यतलालयः रजतपीठपुरमिदं यः तस्मिन् बत प्रागे निद्राय यथा समीयतुः इह स न्यासः
मनिवारयितुं मपि अजयतुः पाजकस्ये जादि ति शेषः इयुगता वियुते लिट् परस्मैपदं इयायो इयतुः इयुः ॥ १५ ॥ विदेति तौ पिनेदौ अपि हि नंदना
सुतं जतरतोर्ध्वयोः प्रवयस्य विरो वधो जीनो जीणो जिनयी मरः अनो ययोः अते वयसि वा विना पाल करुते तयो जीवतो जीवमानयोः सतो गते त
ववरा अमः वरु उन्नमः अश्रमः यथा अमः तस्मात् न भवेत् इति एव प्रकारेण स्या च न यो च न प्रार्थना लया सहितं इदं वाक्यं उदीय उक्ता परी
त्यप्रदक्षणी वृत्तपुत्राय वा सुदेवाय न तिनमस्कारं नति द्वितीयो नमस्कार प्रणामश्च नमस्त्रियेय मरः वितेनतुः चक्रुः ननु विस्तार इत्युतः लिट्
परस्मैपदं ततानातेनतुः तेनुः ॥ १६ ॥ नति द्वितीयादि श्रुषुजनाय श्रि श्रुषुः सेवकश्चासौ जनश्च श्रि श्रुषुजनः तस्मै नतिः नमः स्कारः न वक्ष्यते
न विदितेति भावः तथापि सेवके मयि सांप्रतं अधुना अधुना सांप्रतं तस्मै मरः स्फुटं सर्वजनसमक्षं भवद्भ्यां युष्माभ्यां नत नमस्कारं तत एव विधा
त्रा अदृष्टप्रेरणे के पाह रिणा स्वयमेव मप्रार्थनं विनैव तदभ्यनुज्ञानं तस्मिन् नृपस्य मस्वीकार विषये अभ्यनुज्ञा अनुमिति दीपिता प्रसप्रिता अति

वरः अमस्ते जतरतो रनाथयो न जीवतो स्यादयि नंदना वयोः ॥ स्या च न वाक्यमुदीयता विदेपरीत्य पुत्राय नति विते नतुः ॥ १६ ॥
नति नति श्रुषुजनाय श्रि श्रुषुः सेवकश्चासौ जनश्च श्रि श्रुषुजनः तस्मै नतिः नमः स्कारः न वक्ष्यते ॥ अहो विधात्रा स्वयमेव दापिता तदा भ्यनुज्ञेति जगदसप्रभुः ॥ १७ ॥

श्रीगाम
१५॥

एतदाश्चर्यं अयं भावः उन्नमो नम्यः कनिष्ठश्च नमस्कारेति हि विहितो नीतः तत्राच्योत्तमाभ्यां भवद्भ्यां नतत्वात् मम प्रकृते यद्यप्यम निमित्तं
उन्नमहं भविष्यतीति विधिना सूचितं तस्माद्विधिना भवद्भ्यां अनुज्ञायाः दापितान् मम वरा अमोऽपरिहार्ये वेति भावः इति इयं सप्रभुः च सु
देवः पितरौ प्रणिजगाद अब्रवीत् ॥ गद व्यक्तार्थं वाचीयतो लिट् परस्मैपदं जगाद जगाद तु जगदुत्ति ॥ १७ ॥ अनुत्तर इति समध्यगे हः
अनुत्तर इति प्रत्युत्तरं न जानातीति अनुत्तर इति सुत वचनस्य प्रत्युत्तरं मजान न्न नृपिया युतः प्रिययो भार्यया युतः युक्तः स नृपुन ॥ १८ ॥

वसम विपश्यन्मरः॥ आष्वत्ताया वाची सुतोः॥
उत्तिनपदे॥२॥

भूयोपि पुत्रं अर्थवतरे नर नय ग्राप्ते नदात व्यति प्राय नयती द्रं पति अष्टमन्यं प्रापः स नूस्ततः स्वमंदिर प्राप्य नतर गृहे वस नू वासं
चुर्वन क्षणानुर वै क क्षणानु तन्नाम कल्प काले विरोषानु काले विरोषा सवयो क्षण इति अमरः॥ कल्प समान कल्पेन जहुव स राम केन
काल विरोषेण समा नू ल्या नू नय नू क्षपय नू अनि शं निरंतरं सुतान नै द्रे सुतस्य न न मुरव मिंदुरि व चंद्र व तस्य सुतान नै दोरिति अ
विगर्त दशां क प्रविष षी अगर्थाः शो॥ अनाथाः सुतान नै दु मि यथ अस्मरत् स्मृत वानू स्मृति चिन्ता या मिति धाते नू उः पर स्मै पद दुः
रिवर्ता क्षणो कल्पाय ते इति त्रुटि युगाय ते वाम प स्य ता दो प्र सिद्ध अतः कल्प सम मि युक्तं स इति युग्मा शो केन दुः स्मै नै यथः म न्यु शो कौ
राव स्थिया मि यमरः॥ पुत्र मनोरथं पुत्रस्य बा सु देवस्य मनोरथ स न्यस विषय बा ह्यां वांछा तृष्णा मनोरथ इत्यमरः चिंतय नू स्मर नू
समरः पुनश्च महानदी महती च सानदी च महानदी तां वेजावती नाम नदी तीर्त्वा तीर्थ उपगतः प्राप्ता स नू ग्राम वरे कस्मिंश्चिद् ग्रामे अष्टम
एतत्तरे मध्ये यती श्वरानु व्रत यती श्वरस्याप्युत प्रेक्षया नु कूलं व्रतं य स्यरः यती श्वरानु व्रतः तं आत्म नंदनं आत्मनः स्वस्य नंदनं सुतं
रे क्षत ददर्श इक्षुद शिनां केन योरिति धातो नू उः मने पद रे क्षता रे क्षिता रे क्षतेति ॥१९॥ स इति सधरा सुरः॥ ब्राह्मणः अलम संतं महत्सु
अमुत्तरतः सतमर्थय नु पुनः यतींद्रमानं म्यगतः प्रिया युतः॥ गृहे वस नू कल्प सम नय नू क्षणानु सुतान नै दोर नि शंततो
स्मरत् ॥१९॥ स चिंतय नू पुत्र मनोरथं युक्ता पुनश्च यतीर्षो पगतो महानदी यती श्वरानु कृतमा मनेन मै क्षत ग्राम वरे मठा
तरे ॥१९॥ स ज्ञात कोपो बुद्धितो घरा सुदो महत्सु नाले च न भीरु रप्यते॥ सुतस्य कौपीन घृतौ हे सा ह संप्रति अवो मे दृष्टं
आयिषां ले च न भीरु रपि लं च नादति क्रमणा भीरु रपि भय शीलो पि ज्ञात कोप बुद्धितः स्व वा क्यं न करोतीति मत्वा ज्ञाते कोपे न को घना बुद्धितः
वशीकृतः स नू इति अभाषत अत्र वीरु किमिति सुतस्य कौपीन घृतौ कौपीनस्य गुह्य मत्रा घाद न स्य विन स्या यतं दृष्टं तादीर्घं चिन्ने पठे क
दिशाम कं कौपीन मुच्यते अले क्षण मेतत् कौपीन दंडा दे घृतौ स या धारणे स निममे सा ह संप्रति अवः स हरे आ मठ या दिरूप विं चि स ह
स करण प्रणि अव अंगीकारः प्रणि ज्ञे या वत्तु दृष्टः के नाप्य परिश्रयः इत्यभाषते एव यमी मे सुतः य हा अ मं गृह्णते अत्ते अहं स्व प्रा पो

विपश्यन्मरः॥ आष्वत्ताया वाची सुतोः॥
उत्तिनपदे॥२॥

श्रीमद्भगवद्गीता

श्रीराम
॥६॥

क्षणेनेति विभुसि देवसुतस्य कौपीनधारणे सति सठ संकरिष्यमिति पितुः प्रतिज्ञावाक्यं भूत्वा क्षणेन सखः तस्य एवैवयः निजैस्वकीयं पठे
प्रावरणवस्त्रं विदार्य करे वापि वा कौपीनधारः धरतीति धरः कौपीनधारः धारवः कौपीनधारकः स न हेतुतयितुः ज्ञाते स्तुजनकः पिते समरः
यिकीर्षितकङ्कुमिष्टं सठ सचुरुते निरवंप्रकारे पादमपितुं प्रतिज्ञा पुनरब्रवीत् किमिति हेतुत। मवान् विज्ञाने स्त्री रोसा रोमचान्नुभूतं रा
य। शुभस्य विष्णुप्रीत्ययत्नेन मंगलरूपस्य यथा प्रमदस्य तं कारंति भावः अंतदाय विष्णुय। विष्णुतरायः प्रसूह इयमरः। नन्वदेतुन वायेनु। इयं ब्रवीति
यन्वयः स्वरुति क्षपयोरिति धाते लिङ् परस्मैपदं ॥२॥ सुतस्य संन्यासस्वीकरणं कुमं न भवति किंतु पुत्रुति। अथे वेद्यमध्यगेहः। न पुत्रेयादिना।
हे पुत्रस्तः शानिनः। सनु सुधीः कोविदेयुध इयमरः ॥३॥ यमं कृत्वा प्रवर्तकाः मन्वादय इति भावः। सुतस्य पित्रोः अवर्तति श्रूवादिनृप अवनेदस्य
विनामृक्कानन्यतु अपरं कुमं न वदेति किंतु पुत्रुपानिन मेव कुमं वदेति तथा हि वृष्टौ न्यमाता पितरौ सा ध्वी भार्या सुतः किरुः अण्कार्ये शतं कृत्वा भवति
मनुस्मृत्या इति न स्मानवयसा प्रमादपि रथ विरयोरवयोरवनमेव कुमं न तत्रांतरायः नियते तस्मान्मया विमुच्यते कुमं तदायं नन्वरेदिति पितरं प्र
प्रायः पुत्रोत्तरेण भवत्पालनं न विष्यतीत्युक्तं नन्विति तौ तव आतरो मम पुत्रामृतौ ननु त्वमपि जानसि। हिंस्रमिप्रायः तस्मात्तु यिनिवर्तमाने सति नि
क्षणेन कौपीनधरो निजं पठे विदार्य हेतुत कुरुषु साठसी। इतीममुक्त्वा विभुरब्रवीत् पुनरुभूतं तदायं न मवांश्चरेदिति। न पुत्रपित्रोरवनं वि
नारुमं वदेति संतो ननु तौ सुतो मृतौ। निवर्तमाने न हि पालको स्तिनो ह्यीति वक्तारं मुं सुतो ब्रवीत् ॥२॥ यदा विरक्तः पुरुषः प्रजायते तदे
व संन्यासविधिः श्रुतौ स्पृशान संगृहीनोपि परिब्रजामि वा महुं नृक्षि श्रूषुम कल्पयन्निजि ॥२॥

सति निवृत्तिमार्गेनाम संन्यास एवानौ। आवयोऽप्यलको नास्ति हि इति एवं प्रकारं वदेत तं अमुपितरं प्रति सुतः अब्रवीत्। जुयुव्यकायां वा पिश्यते न
उ० परस्मैपदं ॥२॥ वैराग्यरहितस्यैव पित्रुपालने शुभमिति ज्ञात्वा निनां अग्निप्रायः विरक्तस्य संन्यासस्वीकरणं मवशुभं अन्यथा मृतिविरोधः
इहाहयेति। पुरुषो यदायस्मिन्काले विदत्तं वैराग्यवान् जायते भवति तदैव तस्मिन्काले संन्यासविधिः स्वीकारः मृतोऽप्युतः प्रसिद्धः। सत्यं
तिः। यदहरेव विरजेत दहरेव प्रज्जेरति प्रसिद्धा। अहं नु संगृहीनोपि संगेन विषयसंगत्याहीनो। पिरहितोपि विरक्तो दीप्तिवाचन्। वांयुवजोः सि

स्त्री

श्रीराम
॥६॥

सति मां गमि
गं कुरुवति

अथ सेवकं कुरुपुत्रं अकल्पयन्
संयदयन् पुत्रिजामि। ब्रजामि। ब्र

कस्तनिति अलयबुद्धिः न विद्यते नयः नाशः यस्याः स अन्तया अन्तया बुद्धिर्यस्य सः अलयबुद्धिः प्रलयेऽपि अविलुप्तज्ञान इत्यर्थः वा सुदेवः कदा
चिदस्मिन् अकाले अलयस्वगृहं निकाशनिर्गम्य न्याः इत्यमरः आयेगता एतेन उमन्नं वा सुदेवं यतयोः पित्रोः पालकं निवेदयन् अयं वः पाल
क इति ज्ञापयन् धनं वानुमत्या घवस्य भर्तुः स्वः प्रियापतिमर्तुमरः अनुमया समते नाहं स्वसन्त्यासनिषेधानि श्रय्यातु दृढः अतिअति बंधेन
स्वस्वसन्त्यासः स्वसन्त्यासन्नस्या निषेधेन वारणे वृत्ते निश्चयः यया सातो मातरं प्रति इदं वक्ष्यवक्ष्यमाणं वत्समुवाच क्वचपरिभाषयो इत्यतो
नृपरस्मैपदं ॥ २७ ॥ वराश्रमेति हे अंबमत्तः अंबामाता तथा बानस्यादिसमरः यदि कदाचिदपियस्मिन् कस्मिन् अकालेऽपि वा मां इक्षितुं दृष्टुं च
सि तर्हि मम वराश्रमास्ति वर उनामश्वासे आश्रमश्च वाप्यमन्यथाश्रमः तस्यैऽपि स्वीकरणं संवदस्व अनुजानीहि अन्यथा संवादं न करोमि चेत्तु अ
हं इमं देवं परिहृत्य जन्तुसन्तु जल्पिवाद्यदिपि कदाचिज्जातु साधुत्तु इत्यमरः वः युष्माकं पित्रोरीनां दृष्टेऽप्ये सुषः विषयगोचरः न भवामियत् यस्मा

श्रीराम
॥ ७ ॥

कदाचिदप्यलयबुद्धिरालयं निवेदयन् पालकमेव मेतयोः ॥ इदं स्वसन्त्यासनिषेधनिश्चयः ॥ धावनुमतेदमुवाच मातरं ॥ २७ ॥ वराश्रमपि
मम संवदस्व मां कदाचिदप्यादीद्य सीसितुं यदप्यथादेव मिमेपरिहृत्य जन्तुसन्तु दृष्टेर्विषयो ममामिव ॥ २८ ॥ इति ब्रुवाणो जनये कदा
चिदप्यदर्शनं तस्य मृते निदर्शनं विचिंत्य पर्यावृत्तितां चिकित्सुतस्य वृष्ट्या न्यरुणानं साशुभाः ॥ २९ ॥ श्रीगुरुभ्यानमः श्रीराम

श्रीराम
॥ ७ ॥

तु संवादयस्वेति भावः ॥ संपूर्ववत् संवद व्यक्ताया वचसि तो न्नोऽहं मने पदं ॥ संवदस्व संवादे यार्था ॥ संवद ध्वं ॥ २८ ॥ इतीति जनये सुते इति पूर्वोक्तप्रका
रेणो वदति सति पर्यावृत्तितां निमज्ज कुर्यामिति संभ्रान्ता सति जीवतः सुतस्य कदाचिदप्यदर्शनं तस्य सुतस्य मरणस्य निदर्शनं दृष्टं तः ॥ समान
मिति यावत् विचिंत्य विचार्य सुतस्य चिकित्सितं च तृमिष्टं ॥ वृष्ट्या न्यरुणानं न न्यरुणानं निरोधवति किंतु अंगी नृत्तवती निभाक् वृत्तशुभास्वभा
वतः सक्तं नु क्लृप्तागात्ता पूर्वोक्तो पुत्रवत्पुत्रा जीतसती जीवतः पुत्रस्य अदर्शनं मरणं तुल्यमेवेति मत्वा दुःखोत्तु सुताभीष्टस्य निषेधं नयन्
रेति नाचक्ष्वरिषिरे आवरयो इति धातोर्लृट् परस्मैपदं अर्कं घत्तु अर्कं घत्ता अनुघत्तु इति ॥ २९ ॥ श्रीराम चंद्रजीनकीद मया यनमः ॥ ३० ॥

म०॥

ज०॥

अथेति अथमातुः सकाशात् अनुशास्वीकारानंतरं देववरप्रसादितः देववरैः प्रसादितमिदं रवीकृतः जगद्गुरुः जगत्तीउपदेशकः सुरेश्वरः।
 सुरायां देवानां प्रीतिः नियमकः एषः वासुदेवः गुरुं अयुक्तं प्रेक्षं उपगम्योपसर्गितं तं गुरुप्रसाद्य गुरोः तोषयित्वा सदसमस्तो अमभाक
 सदा सर्वदा युगपत् समस्तं अत्र श्रुते आश्रमाश्च समस्तं अमाः तान् भजतीति स मस्तो अमा कसन्न पिइदानीं विज्ञोषतः मनुष्यदृष्टि विषये
 तेन वराश्रमे यथाश्रमं भजन् प्रवीकृतवान् रत्नं वासुदेवस्य युगपत् समस्तं अमवर्त्तय ज्ञापयितुं मेव सुरेश्वर इति विज्ञोषणां देवानां युग
 पत् समस्तं अमभाक्त्वा कृत्वा स्ववगृह्णीत देवाः कृत्वा ह्येते यत्तयः अतएषां न पुत्रादाय मुपयंति न्य एते गृहान्वि सृजन्ति अरागाः अइषाः अमो
 गाः सर्वयज्ञाः सर्वकर्तार इति भूतौ देव एव ब्रह्मचारिणो देवा एव ग्रहस्थाः देवा एव च नस्था इति ब्रूतौ प्रसिद्धः ॥ ७० ॥ निषेत्ता कालवित्तान् कालक
 र्मविशेषे वेतीति कालवित्तं वासुदेवः सकलैः समस्तक्रियाकलापं क्रियायां यथाश्रमा कर्तव्यानां जीवन्मृताश्च। दिवर्मा कलापं समुहं विधानमार्गे
 पत्सं न्यासविधायकः। त्रैलोक्येन प्रकारेण केवलं सम्यक् विधाय च त्वा सदा प्रसन्नस्य हरेः प्रसन्नये विज्ञोषतः प्रसादाय मुहुः समस्तं यस्य स नो समस्तं

नो देहेन्द्रि
 पाणान्य
 स

अथोगम्येव गुरुं जगद्गुरुः प्रसाद्यतं देववरप्रसादितः। सदा समस्तं अमभाक सुरेश्वरो विज्ञोषतः रत्नं वासुदेवस्य ॥ ७० ॥ क्रियाकला
 पं सकलं सकलं विन विधायनमार्गे विधाय केवलं। सदा प्रसन्नस्य हरेः प्रसन्नये मुहुः समस्तं न्य स नो समभ्यधातु ॥ ७१ ॥
 अनंतमात्रात् मुदा हरे त्रियं त्रिमात्रपूर्वप्रियावचयं बुधाः। तदा भवद्वा विच्यतुर्मुखा वृत्तिजपाधिकारीयतिरस्य सूचितः ॥ ७२ ॥

नं भगवति समर्पितं द्विधा यकं मया सर्वं समस्तं एव नृपंचयनं समभ्यधातु ॥ अजवीतु प्रयावोद्युपयामकदेदिनिभावः। अभिपूर्वदिनो लु
 उः परस्मैपदं। अधातु अधातौ। अधुः ॥ ७३ ॥ अनंतं त्रिमात्राः इति नित्यं प्रयावोद्युपयप्रयावानी उद्युपयं समुदायं त्रिमात्रपूर्वसिद्धो मात्राः
 पस्मिन् स त्रिमात्रः प्रयावः त्रिमात्र एव पूर्णः आदिर्यस्य सः त्रिमात्रपूर्वः त्रिमात्रपूर्वं अनंतमात्रात् अनंतता असंख्यः मात्राः यस्मिन् स
 अनंतमात्रः अनंतमात्र एव अंतः तमो यस्य सः अनंतमात्रात् तं अनंतमात्रात् तं उदहरेति। यं कं कारं त्रिमात्रं प्रयावाय नंतमात्रप्रयावा

वस्तुनकप्रवाचसमुदायनूपंवदति। ज्ञानिन नश्यत्तः अस्यैवंविधस्य प्रणवेद्युपनूपस्यैकारस्यायं वा सुदेवः तदन्तस्मिन्काते सूचितः। सम्यग्गृहीत
येत्यर्थः अत्राधिकारीजये प्रणवमेव नि करणे अधिकारी अधिकारवानुयतिरभवत्। कथं भूतः भावि चतुर्भिरवाचलिः भाविन उतर ब्रह्माडकल्पे
भविष्यन्ननुमुखस्य ब्रह्मणाः आकृतिः स्वरूपभूतः अर्थभावः निमात्र प्रणवमारम्भ एकमात्राधिक्यक्रमेणैव चतुर्मात्रपंचमात्रनूपेषामनेन प्र
णवपर्यंतत्वेन निम्ना अनन्ता उत्तरेणैकादशार्द्धतामये एकविंशाध्यये निमात्रादितः कृत्वायावदान्तमात्रकाः प्रणवास्ते विभेदेन स्युः ताः पृथक्
निताः। एकमात्रोत्तराभ्सर्वे वा सुदेवाभिधायका गतेषां व्याख्या ननु नूपाहिसर्वे वेदाः पूर्वनिताः। अकाराख्यं जितास्तस्मात्सदैव्याः पृथैरिति॥
अत्र मात्रशब्देन एकदेशभूताः अकारादयो वपाः उच्यन्ते। पादा अकार इउकार मकार इति मांडू कोप निषदुक्तेः। पादा अउदाहृता इति तद्भाष्ये युक्तं तथा
यमिनि मात्रस्य प्रणवजपधिकारे सहपि चतुर्मुखस्य निमात्रपूर्वनंतमात्रावस्थानकानंतप्रणवसमुदाये अकारमंत्रज्ञेयमुख्याधिकारित्वान्न सं
न्या वा सुदेवस्य भविष्यन्ननुमुखेव तानुता दशवजपे अयमेव मुख्यधिकारी न। अन्यइयुक्तं भवति। यद्वा बुधाः निमात्रपूर्वः लिख्यमावाः अकारो कारम
काराः पूर्वाः यस्य सः निमात्रपूर्वः ते प्रणवोऽप्यनेन मात्रोत्तरे अनन्ताः मात्राः वर्णाः यस्य सः अनन्तमात्रः वेदन्ते नीतो निषयिायस्य सः अनन्त

[illegible]

此乃正統元年

कलिकायसिन्धुलिमात्रस्यप्रकाशजगत्प्रादि
न्यस्यैवसर्वशक्तानुष्टानसुरव्यष्टिका

श्रीगाम
११५॥

वेरेति धीरधीः धीरास्थिराधीरुः वरुणयस्य सतथेत्तः उक्तमन्त्रिष्य प्राप्यास्वास्थीतः करपाइति भावः यती श्वरः यतीनां संन्यासिनां श्वरः श्रेष्ठः अ
त्युत्तमप्रेक्षः अस्य पूषप्रिज्ञाचार्यस्या वराअमाचारविशेषक्रिषाणां वरोअमस्य ययाअमस्य आचारविशेषः नदाअमविहितशौच्यमानसना
नायनुष्ठानविशेषइत्यर्थः आचारविशेषस्य क्रिषाणोपदेष्टा विधिः सुविधानमिच्छन् सन् अस्य पूषप्रिज्ञास्य आचारितं आचारं निशाम
यन्पूषेयन् सन् स्वयंतस्मात् पूषप्रिज्ञानुविशेषक्रिषाणां विशेषणं स्वापेक्षया ओषिकेन त्रिधा अनुष्ठानप्रकारमाप्यज्ञात्वा अंतरे अंतरे म
नसि एव विद्यमानं अंतरे अवकाशोऽपि परिधानं तर्हि भेदसामर्थ्यमिच्छात्मीयविना बहिरवसरमध्ये अंतरे तस्मिन्नेव मरः विस्मययाअम
कर्तव्यानुष्ठानविशेषानभिज्ञत्वं महास्वयंतस्यानुष्ठानविशेषप्रकारं उपदेष्टुकामः सन् स्वयमेव स्वेनाप्यज्ञातं पूषप्रिज्ञानुष्ठीयमानाचारवि
शेषं ज्ञात्वा स्वमनसि आश्चर्यं प्रायेति भावः ॥ ११५ ॥ इति सः महामतिः महती पूर्णमिति प्रज्ञायस्य सतथेत्तः संपूषप्रिज्ञा इत्यर्थः धीः प्रज्ञाश्रेष्ठः

वराअमाचारविशेषक्रिषाणां विधिः सुरस्यां चरितं निशामयन् विशेषक्रिषास्वयमाप्य धीरधीयती श्वरो विस्मयमायतां
तरे ॥ ११५ ॥ सनूषपीठालयनासिनेयदानं नामनाथाय महा मतिर्मुदा ॥ तदामुना ग्राहिनरप्रवेक्षिना भुजे भुजे नाशु भुजंगशायिना ॥
यि नागा ॥ ११५ ॥

श्रीगाम
११५॥

धीमतिरियमरः यदायस्मिन्काले रौप्यपीठालयवासिने रौप्यपीठं चतत् आलयः ग्रहं च रौप्यपीठालयः ग्रहं च रौप्यपीठालयः रौप्यपीठा
रयपुरमिति यावत् ॥ तस्मिन् वासोऽस्यास्तीति रौप्यपीठालयवासी तस्मै नाथाय स्वाभिने अनंतेश्वराय मुदा संतोषेयाननामनमस्कृतं वा
नूतदातस्मिन्काले नरप्रवेक्षिना नरेकस्मीं विपुलप्रेषे प्रवेशोऽस्य स्तीति नरप्रवेशीति नूपुरपप्रविष्टे न अमुना भुजंगशायिना भुजंग
शोषे ते इति भुजंगशायी ते नानंतेश्वरेण भुजेनानंतेश्वरहस्तेन भुजे भुजे अशुशोर्ध्वं अग्राहिगृहीतः ग्रहउपादाने इह स्मात्तम
पि नु उगमने पदं अग्राहि अग्राहिषते अग्राहिषते ति ॥ ११५ ॥

श्रीराम
११९०॥

भविष्यद्विरहाग्निशोकगतिः ह एवनिः विरहाग्निः भविष्यश्चासौ विरहाग्निः न स्य शोकया उद्वेगे न दूनधिः दूना सं
नापिताधीर्न नायस्य सतथोक्तः संतापितस्तु संतप्तो धूय धूयायितो दूनश्चेत्यमरः पूर्वाप्रज्ञे गते मम तद्विद्योगो भविष्यतीति ज्ञयेत्तदुः
खितानां तवरपा इति भावः ते गुरच्युतप्रेक्षन्ते रजतपीठपुरगते स्वस्वमिने व अनन्ते चरमस्मरन् स्मरुस्मरणोऽयस्मान्नुः परस्मैपदे ॥ ८० ॥
इति इति नदस्मरणो सति कस्याकरः कस्यायाः कृपायाः आकरः कृपा समुद्रः हरिरनन्ते चरः वं चिप्ररुषं प्रविश्य तं पूर्वाप्रज्ञे प्रलभ्य चरत् क
थं हे पूर्वाप्रज्ञे धुनि म्ना गाधौः सुरलोकः सुरलोको यो दिवौ द्वे इत्यमरः निम्नगानदी स्त्रवंती निम्नगानदी तिनदिपययि मेरुः यो निम्नगाधुनि म्ना
गा स्वर्गनिदिर्गगा तदर्थं तव स्नानार्थमिष्यः इतः अस्मान्नुदानीं वतमाना नृदिवसान् नृतीये दिवसे दिने अस्माकं चटाकं अस्माकं अयं अस्माकं
अस्माकं आसौ नटाकः पद्मानवरश्च अस्माकं नटाकः न पद्मा करस्तथा बोद्धव्यमरः आब्रजे नृ आगमिष्यति ब्रजगता विष्णोर्नो लिङ् परस्मैपदे ब्रजे नृ
ब्रजे तां ब्रजयुः अत एव तस्मात्कारणान् दूरदेशे निनयायाः न गच्छेः इत्यवदिति संबंधः आश्रयणोऽयस्मान्नु विध्या लिङ् यायाभ्यां यो यो लोयायात्ते लोभ्ये

धिया सति स्वस्तदिनां मुहुर्मुहुर्नमिष्य नृ जार्पि निभूषि चेतस्ति तमस्मरत्त्वमिने व दूनधीर्गुनि भविष्यद्विरहाग्निशोकया ॥ ८० ॥ इति स्तु
तीये दिवसे धुनि म्ना गा तदर्थं मस्माकं नटाकमा ब्रजे नृ अथो नथाया इति तं तदा वेदमविश्य वं चिक्ते कथा करोहृदिः ॥ ८० ॥ नदा संयो
पागतजान्ते वीजने जने त्रसस्तौ सह पूर्ण बुधिना ॥ जगो ब्रजे नृ नृ जहत्तर्कवर्कशान्नु सवा सुदेवादि कपेडितादिकान् ॥ ८१ ॥ १५॥

ते देवि तदा ज्ञयानस्य हरे राज्ञया अत्र नटाके उपगतजान्ते वीजने उपगत प्राप्ता च सज्जान्ते वीगंगा च उपगतजान्ते वीगंगा विष्णुपदी जहत्तनया
सुरनिम्नगेत्यमरः ॥ तस्या ब्रजलं सलितं तस्मिन् पूर्ण बुधिना पूर्वाप्रज्ञे ने सह सस्नानवान् स्नातौ चेत्ये नो लिङ् परस्मैपदे सस्नौ सस्तु
सस्तुः सस्नातौ स्नादिव सान् परे परस्नातु द्वादशे सवांतरे अन्ये वसरः वसदीतरे द्वादशे च नृ वसरं च द्वादशे च सरांतरं तस्मि
न् द्वादशे वर्षे सार्थः सदानियमेन प्रति द्वादशे वसरमिष्यः आब्रजे नृ रजतपीठे नटाकं अगच्छेत् ब्रजगता विष्णोर्नो लिङ् परस्मैपदे व
धं मृता ते तदनुग्रहं किना स्यात्सा वनुग्रहश्च तदनुग्रहः तस्यां कः ॥

श्रीराम
११९०॥

अतिशयात्। व्याख्याने अवधानं कुर्यात् उपनिषदमावर्तयेदिति श्रुतेः। शास्त्रव्याख्यानं अवधानं विना कर्तव्यं तत्राभावात् यत्तिग्रहि
 स्थादिभ्योऽप्यतिशयेन व्याख्यानं अवधानं कुर्यात्। इति इत्थं लोकचोदनात् लोकानां तत्र तदामिति तां जनानां लोकस्तु भुवने जने इत्युक्तं
 चोदनात् प्रेरणात्पूर्वधिः पूर्णप्रज्ञाचार्यः मायासमयं मायिशास्त्रप्रवृत्तिस्म व्याख्यातवान्। अयुतप्रेक्षणमम व्याख्यातं सामर्थ्येनास्ती
 युक्ता व्याख्या उक्तवृत्तिसति श्रोत्रजनः सर्वज्ञं व्याख्यानसमर्थोऽस्ति। अतो स्माकं हमेव मायिशास्त्रव्याख्यानं ब्रूहीति प्राप्तिवन्तः। अतः
 स्वयं व्याख्यापरस्मैपदलट् स्मातीति। ॥४॥ अखंडितेति। श्रुतादयः। श्रुतेन। शास्त्रं अवधानादयः संपन्नाः। पूर्वमेव श्रुतं शास्त्रादयः।
 जनश्चतुराः। युक्तिविशेषज्ञानेन विदग्धाः बुधूषवः। अविनुमिद्यतः सतः। अखंडितोपन्यसनं अखंडितं मध्ये मध्ये विच्छेदरहितं उपन्यसनं उपन्यासो

बुधो निधानं अवधानं बुधेन रोधुर्वविदग्धादिमुमुक्षुरात्मनः। यत्तिविशेषादिति लोकचोदनं प्रवृत्तिमायासमयं स्मपुर्णधिः।
 ॥४॥ अखंडितोपन्यसनं विसंशयं संप्रदायं प्रवचोदयेत्। समागमनू श्रोतुमर्ह्यसाग्रहाः जनः श्रुतादयश्चतुरा
 बुधूषवः। ॥४॥

यस्य तत्तथोक्तं तन् अखंडितोपन्यसनं धारानूपेण व्याख्येयं आनुवादोपेक्षमित्यर्थः। विसंशयं विगताः संशयाः यस्मान्नूचि संशयं परिहृ
 र्कंदेतेनरंदुष्टनिचोदकदुष्यारहितानि प्रसूतं राणियस्यतन्। संप्रदायः। संप्रदायः व्याख्यानुपरंपराव्यानप्रकारः तेन सहितं मायिशा
 स्त्राणि संप्रसूतमिति भावः। अमुष्य पूर्णप्रज्ञाचार्यस्य प्रवचः प्रवचनं मायिशास्त्रव्याख्यानमित्यर्थः। श्रोतुसाग्रहाः आग्रहः आसक्तिः। ते
 न सहितः व्याख्यानं अवधारितं तदुत्तरं। श्रुतादयः सतः समागमनू आगतवन्तः। गमनं गतावित्युक्तं। लुप परस्मैपदं अगमतु अगमा
 तां अगमनू। ॥४॥ पुरोदिति। कदाचन कास्मीर्यकाले गुरोच्युतप्रेक्षस्य उपाते समीपे भागवतपुराणे अवधारितैः निरतैः पंचवैः पं
 चवाषट्वापेच॥

श्रीराम
॥१२॥

षाः तैद्विजैः विष्णुभूतैः विप्रैर्बहुप्रकारैः बहवः प्रकाराः पाठभेदाः यस्मिन् नूतनयोक्तं तस्मिन् निरिवृते भिन्ने भिन्ने पाठे न निरिवृते भागवते पिसप्रभुः
पूषप्रिज्ञाचार्यः दृढनिःसंशय्यथाभवति तथा ॥ एकप्रकारमभ्यधातु उवाच ॥ श्रीभागवतपुराण व्याख्यान काले श्रोतृजनैः स्वस्य स्वस्य पृथक्
भिन्नपाठेन निरिवृते भागवते वाचिते पिसप्रिज्ञः बहुपापायेषु मध्ये एकपाठप्रकारं दृढं अभ्यधातु अयमेव पाठः व्याख्या निहितः अभ्यधा
दिनिभावः ॥ धातोर्लुङपरस्मैपदं अधातु अधातानां अधुपिति ॥ १०९ ॥ परेति परप्रकारे ष्वपि परे अन्ये च ते परप्रकारा अपरप्रकाराः तेषु पाठान्तर
ष्वपि संभवसुपपन्नार्थेषु समुत्तेतव अस्मिन् मदुक्ते पाठे विनिर्णयः अयमेव व्यासोक्तपाठः नान्य इति निश्चयः कथमिति एवं मुकुद बोधेन मु
कुदस्य बोधोऽनन्यस्य समुक्तबोधः अच्युतप्रेक्षणं तेनादिस्तेषु के सति महाहृत् बहुविषयकं हृत् हृदयं यस्य समहाहृत् पूषप्रिज्ञः एन
स्वात्मनोक्तं प्रकारपाठप्रकारं भागवतं न भगवता व्यासेन वृत्तं रचितं स्फुटं सम्यक् सोपपत्तिकमब्रवीत् ॥ ५० ॥ निगद्यतामिति हे पूषप्रिज्ञ य
दि जगदुरो जगतां गुरोर्वेदव्यासस्य कृतिस्थितिः वृत्ते ग्रंथनिर्माणस्य स्थितिप्रकारं वेदज्ञानासि वदस्य ने इह स्मालिङ्गपरस्मैपदं चैव

गुरोरुपांते अवणरतैर्द्विजैः संपद्यैर्भगवते कदाचन ॥ बहुप्रकारे निरिवृते तु वाचितेः प्रकारमेवं प्रभुरभ्यधादृढं ॥ १०९ ॥
परप्रकारे ष्वपि संभवसुते विनिर्णयोऽस्मिन् कथमिति दर्शितो ॥ मुकुद बोधेन महाहृदं ब्रवीत्प्रकारमेनं भगवत्कृतं स्फुटं ॥ ५० ॥
निगद्यतां गद्यमिहैव पंचमेजगदुरोर्चेत्युक्तिः स्थितिर्न यदि ॥ इति ब्रुवा ॥ योयति सतमे स्वयं तदुक्तं मार्गेण जगादभूरिहृत् ॥ ५१ ॥

विदधुः वेदिनि ॥ तैद्विजैर्भागवते एव पंचस्कंदे गद्यं अचंदं ॥ बर्धं का क्यं गद्यमिह च्यते ॥ अपादः पादसंज्ञाने गद्यमिह च्यते षु धेरिति कथनान् ॥
एतादृशं गद्यं पंचाक्यं निगद्यतां पाठोर्थं च अनितरां कथ्यतामिति एवं यति सतमे यतीनां मुक्तमेव अच्युतप्रेसे ब्रुवो सति भूरिहृत् परिपूर्णं
हृदयं यस्य सः भूरिहृत् पूषप्रिज्ञः स्वयं तदुक्तं मार्गेण तेन वेदव्यासेन उक्तं आसौ प्रकारश्च तदुक्तं मार्गेण तेन जगाद पाठोर्थं व्यावर्धं गद
यतां प्यावाचीयतां कर्मणि लैउस्मनेपदं गद्यतां गद्ये तां गद्यतां गद्यतामिति ॥ गदधातोर्लिङ्गपरस्मैपदं जगादनुः जगदुः इति ॥ ५१ ॥ ॥ ५१ ॥ ॥ ५१ ॥

श्रीराम
॥१२॥

अशेषेति तदागद्यपठ्याकाले तदाशयानस्य गुरोराज्ञानियोगेनाशेषशिष्यैः अशेषाश्च ते शिष्याः अशेषशिष्यान्ते अतैरधिपरीक्षणाय पूर्णपि
 शोतपाठकृत्पुस्तकेषु न स्तिनवेति परीक्षाध्वं विश्वासार्थमित्यर्थः समस्तपुस्तकं समस्तं यतः पुस्तकं यत्समस्तपुस्तकं समुदायैकवचनं यत्समस्तं
 धातुसमस्तवस्य समुदायः एषादष्टदशद्वयं नानाकमये विद्यतः कर्मणि लङ्गस्य नेपदेशे एषादष्टद्वयं नानाकमये विद्यतः कर्मणि लङ्गस्य नेपदेशे एषादष्टद्वयं नानाकमये विद्यतः
 स्तावमध्यैकतममुधपाठस्यैकपुस्तकगतगन्तवाद्यनुसारेण वदन्ति निभावः तावत्तदा एकपुस्तकगद्यपाठानुसारेण पठ्याकाले ध्यायनिकायमत्र
 ध्यायनानां निकायः पुंजास्यानिकायः पुंजराशीदिसमस्तः यच्च मस्तं धाध्यायसमूहमभ्यधातुपाठोर्थेति अत्र वेदं फलनात्र अर्थं हर्षिवा ॥ ५२ ॥ अत्रेति
 हे जैत्रजयशीलाने त्वया अत्र जन्म नियदेदपुराणादिकं न पठितं नाधीतं जने कथं भ्रातिप्रतिभातिभादी मूलै विप्रतो लट् पुरस्मैपदं भ्रातिभातं भां
 ति इत्येवममुना गुरुपात्रयुतप्रेक्षेपउत्ते सति अमित्रबुद्धिः अमित्रा बुद्धिः प्रज्ञाप्यस्य सन्तथोक्तः पूर्णप्रज्ञाभार्यः अहं इदं सर्वं जन्मसु पूर्वाणि जन्तानि

अशेषशिष्यैश्च तदाज्ञाप्यपरीक्षणाप्यैसि समस्तपुस्तकं स्तत्र हतैव तमेन तव दध्यायनिकायमभ्यधातु ॥ ५२ ॥ अत्र जन्मनि
 नयमृष्टिस्ते जैत्रभातिवयमित्यमुनोक्ते ॥ पूर्वजन्मसु वेदपुरेदं सर्वमित्यमित्रबुद्धिरुवाच ॥ ५३ ॥ स्थितं मृजन् ॥ ५४ ॥ श्रीरामायनम् ॥

मिच पूर्वजन्मानितेषु पूर्वजन्मसु वेदपुराज्ञानान्दृष्टिप्रसिद्धरुवाच विदज्ञाने इह स्माल्लट् पुरस्मैपदं वेदविदः किञ्चेति वेपुरे अयानमु
 रानि पायो लट् इति सूत्रेणातीतार्थे निदेशः ॥ ५४ ॥ धृतावृत्तं ॥ प्राप्ते रैर्न रल गैरथो धृते निच्य नात् ॥ ५५ ॥ श्रीगुरुभ्यो नमः ॥ श्रीवेदव्यासाय नमः ॥

श्रीराम
१९३॥

इतीति इतिपूर्वेतिप्रकारेण बहुविधविश्वाश्चर्यचितप्रवृत्तेः विश्वेषां सर्वेषां जनानां चर्यभूताचितस्य हृदयस्य। चित्तं नुचेनो हृदयमिहमरः प्रवृत्तिः प्रकृष्ट्या अतिशयितावलिः परिणामः शानमिहार्थः। चितप्रवृत्तिः विश्वाश्चर्यभूताचितप्रवृत्तिश्च विश्वाश्चर्यचितप्रवृत्तिः। ब्रह्मविद्याः प्रकाराः च स्याः सा बहुविधानानां विधविषयिणीति भावः। विधाविधौ च प्रकारेण मरः बहुविधविश्वाश्चर्यप्रवृत्तिर्यस्य सः तथोक्तः तस्यास्य पूषप्रिताचार्यस्य कीर्तिर्यथाः नूतनापिनवीनापि जगति लोके चित्ति व्याप्तिं आयनूययौ। अयगताविप्रुत्तेन ड परस्मैपदं आयतु आयतु आयतो आयतु ज्ञातेमानो मध्वकीर्तिः सर्वत्र व्याप्तिभावः कथं भूताकीर्तिः भास्वरी। भास्वरस्य सूर्यस्य भास्वरी सूर्यस्य बधिर्नो प्रमेव शक्तिरिव।। क्षपिततततमरकाक्षपितनिरस्तततं व्याप्तं सर्वजगत्तमिहार्थः। तमः अज्ञानलक्षणो धकारो यथा सातयेति पुनः कथं भाताचद्विकेव कौमदकीव सुजनकुमुदवृंदानंददास्तुतनाः कुमुदानं

इति बहुविधविश्वाश्चर्यचितप्रवृत्ते जगति चित्तिमाय नूतनाय स कीर्तिः। क्षपिततततमरकाभास्वरी वप्रभालं सुजनकुमुदवृंदानंददाचंद्रिकेवा।। ॥ इति श्रीमहविकुलतिलकचित्रमयं छेताचार्यनारायण उिताचार्यविरचिते श्रीमध्वविजयनेत्रा नंदोक्तं चतुर्थः सर्गः।।

शनि ईदी योयनी लेस्मिन्सिते कुमुदकेरदेष्टु मरः तेषां वृंदः समूहः तस्यामंदहर्षददातीति सुजनकुमुदवृंदानंददा। अनेन सूर्यदृष्टानेन ज्ञाननाशक होतय अनिष्टपरिहारकत्वं चंद्रदृष्टानेन आनंद होतया इष्टप्रापकत्वं चेतनं अवलितेन च महगुरुत्वं चोक्तं भवति पूषप्रिताचार्यस्येति ज्ञेयं। कृतं तमालिनी। ननमययुतेयं मालिनी भोगले कैरिति। तच्छेषात्।। ॥ इति श्रीमध्वविजयटीकायां छलनिरसिद्याचार्याणां किञ्चिदाशेषेण विरचितायां प्रदोषकारिण्यं चतुर्थः सर्गः समाप्तः।। श्रीमध्वान्तगति श्रीकृष्णार्पयामस्तु। श्रीमध्वविजयस्यास्य प्रीतये श्रीशमध्वयेः।। चतुर्थोक्तिरिवतः सर्गः श्रीगुरुभ्यो नमः। श्रीवेद व्यासाय नमः।।

Sri Sumadhyavijaya 21/3